

Činohra

Vladimír Antala

Generálny riaditeľ Slovenského národného divadla

Michal Vajdička

Riaditeľ Činohry Slovenského národného divadla

99. divadelná sezóna

2018/2019

Projekt 1918

**Na motívy próz
Josepha Rotha**

RÉŽIA

Michal Vajdička

DRAMATURGIA

Daniel Majling

SCÉNA

Pavol Andraško

KOSTÝMY

Katarína Hollá

HUDBA A VÝBER HUDBY

Michal Novinski

POHYBOVÁ SPOLUPRÁCA

Stanislava Vlčeková

PREMIÉRY

10. a 11. novembra 2018, nová budova SND, Sála činohry

Ján Koleník, Zdena Studenková, František Kovár, Richard Stanke

OSOBY A OBSADENIE

TROTTA

Tomáš Mašťalír

CHOJNICKÝ

Richard Stanke

TAITENBERG

Jozef Vajda

TATTEBACH

Branislav Bystriansky

DOKTOR DÉMANT

Ľuboš Kostelný

EVA DÉMANTOVÁ

Diana Mórová

KNOPFMACHER

Emil Horváth

ESTERHÁZY

Ján Koleník

TROTTA ST.

František Kovár

TROTTOVÁ

Zdena Studenková

LAJČIAK

Martin Huba

WAGNER
Milan Ondřík

JOLANA SZATMÁRYOVÁ
Zuzana Fialová

SLÁMA
Roman Poláčik

KAPRÁL
Ivan Černý*

SLUHA
Filip Šebesta**

TANEČNICA
Zuzana Náprstková* | Viktória Pažitná*

* ako hosť, ** poslucháč VŠMU

NA INSCENÁCII SPOLUPRACOVALI

ASISTENTKA RÉŽIE
Jana Kopsová

INŠPICIENTKA
Nad'a Bradáčová

TEXT SLEDUJE
Alena Horňáková

TECHNICKÉ VEDENIE
Viliam Švarda

STAVBY
Viliam Hapl, Dušan Pikáli

SVETLÁ
Martin Tomaško

ZVUK
Ľuboš Holík

DÁMSKA GARDERÓBA
Stazka Kunočová

PÁNSKA GARDERÓBA
Dana Bučíková

MASKY
Monika Olanová

REKVIZITY
Jana Machovičová

Scénu a kostýmy realizovali Umelecko-dekoračné dielne SND.
Riaditeľ Umelecko-dekoračných dielní SND Jaroslav Valek

Ľuboš Kostelný, Diana Mórová

JOSEPH ROTH (2. 9. 1894 – 27. 5. 1939)

Narodil sa v Brodoch neďaleko Lvova. Vyrastal len s matkou. Otca, ktorý ešte pred jeho narodením duševne ochorel a veľkú časť života strávil v sanatóriách, nepoznal.

Študoval nemeckú literatúru a filozofiu vo Lvove a vo Viedni. V roku 1916 prerušil štúdiá, aby mohol slúžiť ako dobrovoľník rakúsko-uhorskej armády na východnom fronte. Následnú porážku, kolaps a rozpad monarchie v roku 1918 niesol ťažko. Do konca života považoval zaniknutú monarchiu za svoj skutočný domov, a to nielen v zmysle územnosprávnom, ale hlavne hodnotovom.

Po skončení vojny žil dva roky vo Viedni, kde prispieval svojimi článkami do ľavicovej tlače. V roku 1920 sa presťahoval do Berlína, kde si vybudoval veľmi úspešnú novinársku kariéru. Bol vyhľadávaným a dobre plateným žurnalistom, ktorý v novinách uverejňoval svoje reportáže z ciest po Európe. Známymi sa stali najmä jeho reportáže zo Sovietskeho zväzu.

V roku 1922 sa Roth oženil s Friederike Reichlerovou. Ich manželstvo vážne ovplyvnila Friederikina schizofrénia. Choroba naplno vypukla koncom 20. rokov a spisovateľa uvrhla do hlbokých depresí. Friederike prežila celé roky v sanatóriách. Počas nacistickej éry ju zavraždili v rámci programu vyhladzovania duševne chorých ľudí.

V roku 1925 navštívil Roth Paríž, kde pokračoval vo svojej novinárskej práci. (Definitívne sa doň presťahoval po Hitlerovom nástupe k moci v roku 1933.) Hoci beletriu písal aj predtým, ako spisovateľ sa preslávil a vyšiel zo svojho žurnalistického tieňa až novelou *Jób* a románom *Radeckého pochod*, v ktorom cez osudy rodiny Trottovcov opisuje posledné roky existencie Rakúsko-Uhorska.

Aktuálnu politickú a spoločenskú situáciu niesol veľmi ťažko a čoraz častejšie sa utiekal k alkoholu, čo sa mu nakoniec stalo aj osudným. V čase čoraz bujnejšieho fašizmu a nacizmu sa vo svojich knihách rád vracal

k svojej „jedinej skutočnej vlasti“ – rakúsko-uhorskej c. a k. monarchii a ideologicky sa prikláňal ku katolicizmu, v ktorom videl protiváhu voči súdobým deštruktívnym ideológiám.

Rothovo ideologické smerovanie bolo vždy rozporuplné a počas jeho života sa často menilo. Bol židovským spisovateľom s veľkým porozumením pre život a špecifiká východných Židov, no zároveň vystupoval proti sionizmu, pretože odmietal nacionalizmus v každej jeho podobe. Písal rovnako pre konzervatívnu i ľavicovú tlač (v tej druhej sa podpisoval pod články ako Červený Joseph, kým od tej prvej si dával platiť štedré honoráre.) Po prvej svetovej vojne koketoval so socializmom, ale po svojich cestách do Ruska vytriezvel z nadšenia pre komunizmus oveľa skôr ako väčšina západných intelektuálov. V tridsiatych rokoch bojoval nielen proti komunizmu a fašizmu, ale aj proti liberálnej demokracii a sníval o katolíckej c. a k. monarchii. (Pred anšlusom urobil donkichotský pokus o záchranu Rakúska – snažil sa presvedčiť rakúskeho kancelára, aby abdikoval v prospech Otta Habsburského.)

Keď v máji 1939 Roth zomrel v Paríži na ťažký obojstranný zápal pľúc komplikovaný jeho alkoholizmom, pohrebný obrad bol katolícky, hoci medzi smútiacimi hosťami boli zastúpení aj komunisti a Židia.

Text inscenácie *Projekt 1918* vychádza nielen z rôznych dobových káuz (napríklad s Redlovej aféry), ale aj – a to hlavne – voľne z Rothových románov *Radetzkmarsch* (*Radeckého pochod*, 1932) a *Die Kapuzinergruft* (*Kapucínska krypta*, 1938).

VÝBER Z DIELA

Hotel Savoy (1924)

Radetzkmarsch (Radeckého pochod, 1932)

Die Buste des Kaisers (Cisárova busta, 1934)

Die Kapuzinergruft (Kapucínska Krypta 1938)

Die Legende vom heiligen Trinker (Legenda o svätom pijanovi, 1939)

KAKÁNIA I.

(PODĽA MUSILA)

Musilov slávny román *Muž bez vlastností* sa odohráva v posledných mesiacoch roku 1913 a v prvých mesiacoch roku nasledujúceho. Jeho ústredným motívom, ktorý spája všetky dejové línie a postavy románu, je horúčkovitá, no úplne jalová snaha popredných predstaviteľov monarchie nájsť ústrednú ideu, jedinečnú pre Rakúsko-Uhorsko, ktorou by sa pri oslavách 70. výročia nástupu Františka Jozefa I. na trón mohla monarchia prezentovať pred svetom. Samozrejme, nielen my, ale aj prví čitatelia Musilovho románu vnímali toto horúčkovité snaženie cez ironickú optiku ľudí, ktorí dobre poznajú historický vývoj v nasledujúcich rokoch a vedia, že k žiadnej oslave nedošlo, pretože sa jej nedožil ani jeden oslávenec – cisár zomrel v roku 1916 a monarchia sa rozpadla o dva roky nato, práve v jubilejnom roku.

Napriek tejto ironickej perspektíve je Musilov opis rakúsko-uhorskej monarchie (sám ju prezýva Kakániou podľa skratky k. und k. – po slovensky c. a k. – cisárska a kráľovská) takmer rozprávkovým opisom bájnej Arkádie, v ktorej je všetko blahobytné, umiernené, každý sociálny konflikt už samotnou podstatou monarchie a jej ideológie obrúsený a štátna správa otcovsky láskavá.

„Tam, v Kakánii, v tom už zaniknutom, nepochopenom štáte, ktorý bol v mnohom takým príkladným a nedostalo sa mu za to uznania, existovalo aj tempo, nie však príliš veľké tempo. Kedykoľvek človek v cudzine pomyslel na túto krajinu, zjavila sa mu pred očami spomienka na biele široké blahobytné cesty z doby pešieho putovania a dostavníkov, ktoré ju pretkávali všetkými smermi ako rieky poriadku, ako stuhly zo svetlého vojenského cvilichu a objímali kraje belostnou rukou štátnej správy. A aké kraje! Boli tam ľadovce a moria, kras a české žitné polia, noci na Jadrane, znejúce nepokojom cvrčkov, a slovenské dediny, kde dym stúpala z komínov ako z vyhrnutých nosných dierok a dedinka sa chúlila medzi dvomi kopčekmi, akoby zem

pootvorila svoje pery, aby medzi nimi ohriala svoje dieťaťko.“

Z hľadiska ďalších úvah o Rakúsko-Uhorsku je dôležité Musilovo presvedčenie, že sa v ňom darilo – na rozdiel od ostatných mocností – skĺbiť modernitu s tradíciou; tradícia vďaka moderne neskostnatela a tradícia, naopak, bránila extrémnym excesom moderny:

„Samozrejme, že po týchto cestách jazdili aj automobily; ale nie príliš veľa automobilov! Aj tu sa pripravovalo dobytie vzdušného priestoru; ale nie príliš intenzívne. Občas sa vyslala loď do Južnej Ameriky alebo Východnej Ázie; ale nie príliš často. Nemali tu tŕžiadnosť hospodársky a mocensky ovládnuť svet; sedeli tu uprostred Európy, kde sa pretínajú staré svetové osi; slovám kolónia a zámorie sa načúvalo ako niečomu doteraz nevyskúšanému a vzdialenému. Oblúbovali tu prepych; ale zďaleka nie taký prejemnený ako Francúzi. Pestovali šport; ale nie tak bláznivo ako Anglosasi. Vydávali veľa peňazí na armádu; ale bolo to vždy len toľko, aby bezpečne zostali druhou najslabšou veľmocou na svete. Tiež hlavné mesto bolo máličko menšie ako všetky ostatné najväčšie mestá sveta, ale predsa o poznanie väčšie, ako sú veľkomestá.“

V závere opisu Kakánie dospieva Musil k oslave toho, čo hrdinovia jeho románu tak márne hľadajú – ústrednej idey monarchie, k jej jedinečnej hodnote, ktorou sa definitívne stáva decentnosť a umiernenosť:

„A túto krajinu spravovala osvietene, takmer nepostrehnutelne, spôsobom, ktorý opatrne olamoval všetky hroty, najlepšia byrokracia Európy, ktorej bolo možné vytknúť len jedinú chybu; že génia a geniálnu podnikavosť u súkromných osôb, ktoré k tomu neboli vyvolené urodzeným rodom alebo príkazom štátu, pokladala za opovážlivosť a drzosť. Ale komu sa páči, aby nepovolani vrelí do jeho vecí! A okrem toho bol v Kakánii za hulváta považovaný vždy len génus, ale nikdy, ako sa to dialo inde, už hulvát za génia.“ Hoci by sa voči takto opísanej rakúsko-uhorskej idyle dalo mnohé namietat', je pravda, že Musil a Roth neboli sami, kto ju videl v takomto svetle. Monarchia mala skutočne svoj lesk.

KAKÁNIA II.

PODĽA ZWEIGA

Vo svojich memoároch *Svet včerajška* spomína Stefan Zweig na monarchiu v jej posledných rokoch ako na svet istoty:

„Ak sa pokúšam nájsť primeranú definíciu čias pred prvou svetovou vojnou, keď som vyrastal, dúfam, že budem najpresnejší, ak poviem: bol to zlatý vek istoty. Všetko v našej takmer tisícročnej rakúskej monarchii akoby boli založili natrvalo a štát sám bol najvyšším garantom tejto stálosti. Práva, ktoré zaručoval občanom, uzákonil parlament, slobodne zvolené zastupiteľstvo ľudu, a každá povinnosť bola prísne vymedzená. Naša mena, rakúska koruna, obiehala v ligotavých zlatkách a takto zaručovala jej stabilitu. Každý vedel, koľko vlastní alebo koľko mu prináleží, čo je dovolené a čo zakázané. Všetko malo svoje pravidlá, určitú mieru a váhu. Vlastník majetku si presne vyráтал, koľko mu to ročne vynesie na úrokoch, úradník, dôstojník si spoľahlivo našli v kalendári rok, kedy postúpia a kedy pôjdu do penzie. Každá rodina mala určitý rozpočet, vedela, koľko potrebuje na bývanie a stravu, koľko na letnú dovolenku a reprezentáciu; navyše bolo nevyhnutné starostlivo si odložiť malú sumu na nepredvídané okolnosti, choroby a pre lekára. Majiteľ pokladal svoj dom za bezpečný príbytok pre deti a vnukov, gazdovstvo a obchod sa dedili z pokolenia na pokolenie; dojčatá, ktoré ešte ležalo v kolíske, vložili do pokladničky alebo sporiteľne prvé peniaze na cestu životom, maličkú „zálohu“ do budúcnosti. V tejto rozľahlej ríši všetko stálo pevne a neochvejne na svojom mieste a najvyššie stál staručký cisár; každý vedel (alebo sa nazdával), že ak umrie, nastúpi iný a nič sa nezmení v tomto dobre naprogramovanom poriadku. Nik neveril, že príde vojna, revolúcia a prevraty. Všetko radikálne, všetko násilnícke považovala táto éra rozumu za nemožné.

Onen pocit istoty bol pre milióny nesmierne príťažlivý, bol to spoločný životný ideál. Len s touto istotou sa pokladalo za vhodné prežiť život a ustavične širšie a širšie kruhy užívali svojím dielom tento drahocenný majetok. Zo začiatku sa z tejto výhody tešili len majetní, postupne sa však dopredu tisli široké

masy; storočie istoty sa stalo zlatým vekom poisťovníctva. Ľudia uzatvárali asekuráciu na dom proti ohňu a vlámaniu, polia si poisťovali proti krupobitiu a škodám z nečasů, svoje telá proti úrazom a chorobám, kupovali si životnú rentu v starobe a dievčatkám kládli do kolísky poisťovací list na budúce veno. Napokon sa zorganizovali dokonca robotníci, vydobyli si normalizovanú mzdu a nemocenské pokladnice, zriadení sporili na starobné poistenie a dopredu si ukladali v pohrebnej sporiteľni na svoj pohreb. Len ten, kto bezstarostne hľadel do budúcnosti, s dobrým pocitom vychutnával prítomnosť.

V tejto dojímavej dôvere, že každý si môže zabarikádovať svoj život, upchať i tú najmenšiu štrbinku pred akýmkoľvek vpádom osudu, spočívala, napriek všetkej solídnosti a skromnosti nazerania na život, veľká a nebezpečná spupnosť. Devätnásť storočie so svojím liberalistickým idealizmom bolo úprimne presvedčené, že je na priamej a neomyľnej ceste k „najlepšiemu zo všetkých svetov“. Ľudia s pohrdaním hľadeli na predchádzajúce epochy, ich vojny, núdzu a revolty ako na časy, keď bolo ľudstvo ešte nedospelé a málo osvietené. Teraz to však bude už len záležitosť desaťročí, kým sa definitívne prekoná posledné zlo a násilie. Táto viera v neprestajný, nezadržateľný „pokrok“ mala v onom veku naozajstnú silu akéhosi náboženstva; ľudia verili v tento „pokrok“ väčšmi ako v Bibliu a jeho evanjelium, zdanlivo nezvratne a dennodenne sa potvrdzovali nové zázraky vedy a techniky. A naozaj, všeobecný vzostup koncom tohto pokojného storočia bol ustavične viditeľnejší, rýchlejší, mnohostrannejší. Na uliciach v noci namiesto ponurých lampášov žiarili elektrické svetlá, obchody prenášali z hlavných ulíc svoj nový zvonný lesk až do predmestí, vďaka telefónu mohol človek s človekom hovoriť na diaľku, už aj uháňal do diaľav na voze bez koní novou rýchlosťou, už sa vzniesol do vzduchu v splnenom lkarovom sne. Pohodlie sa zo šľachtických domov šírilo do meštianskych, voda sa už nemusela prinášať zo studne alebo z chodby, ohň sa nemusel namáhať rozkladať v peci, šírila sa hygiena, špina mizla. Ľudia opeknievali, mocneli, odkedy im šport zoceloval telo, boli zdravší, čoraz zriedkavejšie bolo vidieť na uliciach kaliky, ľudí s hrvoľom, s kýptami; a všetky tieto zázraky spôsobila veda, tento archanjel pokroku. Napredovalo sa aj v sociálnej oblasti; z roka

na rok sa udeľovali jednotlivcovi nové práva, justícia postupovala miernejšie a humánnejšie, ba dokonca problém nad všetky problémy – bieda širokých más – sa už nezdal neprekonateľný. Čoraz širším spoločenským vrstvám sa zaručovalo volebné právo a tým možnosť legálne si brániť záujmy, sociológovia a profesori sa predbiehali v úsilí utvárať zdravšiu a dokonca šťastnejšiu životnú úroveň proletariátu – nečudo, že sa toto storočie opájalo svojou zdatnosťou a každé zavŕšené desaťročie pociťovalo len ako predstupeň iného, lepšieho. Ľudia neverili v barbarický úpadok, aký predstavovali vojny medzi európskymi národmi, tak ako neverili v bosorky a mátohy; naši otcovia uvzato prekypovali dôverou v neomylnú a záväznú moc tolerancie a konziliantnosti. Úprimne sa nazdávali, že hranice a rozdiely medzi národmi a náboženstvami sa postupne rozplynú a zavládne všeobecný humanizmus, čím sa zaručia celému ľudstvu najvyššie hodnoty – mier a istota.“

Doplňme na dotvorenie tohto politického obrazu Kakánie ešte z Musila: „... podľa ústavy bola liberálna, ale vládlo sa v nej klerikálne. Vládlo sa klerikálne, ale žilo sa slobodomyselne. Pred zákonom si boli všetci občania rovni, ale nie všetci boli práve občania. Mali tam parlament, ktorý používal svoju slobodu tak výdatne, že bol obyčajne zatvorený; ale mali tiež jeden núdzový paragraf, s ktorým si vystačili aj bez parlamentu, a vždy, keď sa už kdekto radoval z absolutizmu, nariadila koruna, že je predsa len treba vládnuť parlamentárne. Takýchto udalostí bolo v tomto štáte mnoho a k nim náležia aj oné národnostné boje, ktoré k sebe právom priťahovali zvedavosť Európy a ktoré sú dnes opisované úplne nesprávne. Boli také prudké, že sa kvôli nim niekoľkokrát do roka zadrhla a zastavila štátna mašineria, ale v obdobiach medzi tým (...) všetci spolu znamenite vychádzali a tvárili sa, akoby sa nič nestalo. A tiež sa naozaj nič nestalo.“

Na rozdiel od Musila a Zweiga si Joseph Roth, ktorý pochádzal z národnostne zmiešanej a hospodársky nie príliš rozvinutej periférie, uvedomoval, že „niečo sa predsa len deje“. Všetky rozpory sa belostnej otcovskej ruke štátnej správy urovnať predsa len nepodarilo.

V texte sú použité citáty z knihy

Stefana Zweiga Svet včerajška, Premedia 2014. Preložil Ivan Cvrkal.

Milan Ondřík, Emil Horváth

NEVYRIEŠENÝ ROZPOR

Treba priznať, že Rakúsko-Uhorsko druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia bolo skutočne pozoruhodný a ako Musil píše „nedocenený“ štát. A to najmä v oblasti kultúry. Viedeň bola skutočnou mekkou kultúry, ktorá azda ako jediná na svete mohla konkurovať Parížu. Mohli by sme dlho menovať celú plejádu výtvarníkov, architektov, hudobných skladateľov, vedcov, či filozofov, ktorí žili a tvorili na území monarchie. Zweig, Kafka, Timrava, Jókai, Werfel, Schnitzler, von Horváth, Schille, Klimt, Freud, Mendel, Wittgenstein, Bartók, Dvořák, Smetana, Janáček, Strauss, Liszt... Ten zoznam je veľmi dlhý. Z tohto pohľadu vyznievajú posledné desaťročia monarchie naozaj ako zlatý vek. Na druhej strane, len ťažko si nevšimnúť protirečenia, ktoré veľmi rýchlo premenili éru istoty na éru úpadku.

Skôr než sa dostaneme k jednému z kardinálnych protirečení monarchie, ktoré významne pomohlo k jej rozpadu, musíme odpovedať na otázku, ktorou sa v 20. storočí zaoberali mnohí historici a politológovia – existovali národy odjakživa alebo je to len produkt pomerne nedávnych historických udalostí, ktoré nazývame národným obrozením?

Čoraz viac autorov sa prikláňa k názoru, že takéto formulovanie otázky nie je práve najšťastnejšie. Aj pojem „národ“ má svoju históriu. Latinské korene tohto slova naznačujú, že ide o označenie spoločenstva ľudí s rovnakým pôvodom. Ide teda o príbuznosť etnickú. Takéto spoločenstvá, samozrejme, existovali od úsvitu dejín a ak definujeme národ v takomto úzkom etnickom zmysle, potom sú národy rovnako staré (a zároveň premenlivé) ako sama civilizácia.

Národy však začali veľmi rýchlo definovať skôr ich politické ciele. Práve tieto spoločné politické záujmy, táto vôľa politicky zriaďovať územie, ktoré spoločenstvo obýva, začali byť pre definíciu národa dôležitejšie než etnický

pôvod, ktorý sa migráciami, vpádmi, či miešanými manželstvami čoraz viac znejasňoval. Môžeme to ilustrovať na príklade Španielska. Ako píše Eduard Krekovič v knihe *Mýty naše slovenské*: „Pôvodné obyvateľstvo Španielska tvorili od staršej železnej doby Iberovia (ak nerátame ešte starších Baskov...). Potom na Pyrenejský polostrov prišli postupne Kelti, Rimania, Germáni, Arabi a z tejto zmesi vznikli Španieli. To znamená, že v určitom historicky nie príliš dlhom čase sa geneticky, jazykovo aj kultúrne veľmi pestrá väčšina obyvateľstva identifikovala ako Španieli.“

Boli to práve politické ciele, ktoré túto etnicky rôznorodú zmes spojili. (A spájajú aj Záhoráka s Goralom, hoci etnicky má jeden bližšie k Moravanom a ten druhý k Poliakom.) S touto novou národnou identitou sa však najprv neidentifikovala väčšina obyvateľstva, ale len tí, ktorí mali podiel na politickej moci. Predmoderný politický národ bol stavovský a zahrňoval len šľachtické a patricijské vládnuce vrstvy.

Práve prizvaním všetkých vrstiev a stavov k účasti na politickej moci vznikajú koncom 18. storočia moderné politické národy. Ich zrod leží v období Veľkej francúzskej revolúcie a úzko súvisí s výraznou demokratizáciou a modernizáciou spoločnosti.

Politický koncept moderného národa – v kontraste s národom stavovským, predmoderným – zhrnul Otto Dann v štúdiu *Utváranie národa v novovekej Európe* do nasledujúcich štyroch bodov: 1. K národu ako obyvateľstvu nesúcemu štát majú patriť všetky vrstvy ľudu. Povaha moderného národa je antistavovská – spočíva na zásadách ľudských práv, rovnosti a sociálnej integrácie. 2. Národ mal byť politickým suverénom na svojom území. Je to národ občanov, ktorí sa sami politicky spravujú. Toto je demokratizačná funkcia moderného národa, založená na princípe suverenity ľudu. 3. Štát takého národa má byť vo svojej vonkajšej aj vnútornej podobe národným štátom. K tomu patria politické hranice, ktoré sa pokiaľ možno kryjú s územím národa, a ústava ako základný zákon štátu. Dá sa to označiť za štátotvornú tendenciu moderných národov. 4. Každý územno–politicky definovaný ľud

má mať rovnaké právo na utvorenie národa a na politickú samosprávu. V tom spočíva univerzalistická tendencia konceptu moderného národa.

„Tieto podstatné rysy moderného národa dokopy spoločne vytvárajú model politickej spoločnosti, v ktorej stavovské štruktúry a privilégiá nehrajú žiadnu rolu. Presadil sa na základe politizovaného prirodzeno-právneho myslenia vo vlasteneckých hnutiach 18. storočia a stal sa ústredným politickým programom veku demokratických revolúcií.“

A práve s týmito princípmi moderného politického národa si Rakúsko-Uhorsko nevedelo dať rady.

V roku 1868 vyslovili maďarskí autori prvého súboru zákonov po rakúsko-uhorskom vyrovnaní optimistické vyhlásenie: „Všetci občania Uhorska predstavujú v politickom zmysle jeden národ, nedeliteľný jednotný uhorský národ.“

Všimnime si, že v citovanom vyhlásení sa zdôrazňuje národ v „politickom zmysle“. Celkom logicky – definovať uhorský národ na základe starých, etnických kritérií by bolo nonsensom. Pri sčítaní ľudu v roku 1880 predstavovali etnickí Maďari len 41,6 percenta populácie Uhorska. 15,4 percenta tvorili Rumuni, 12,5 Nemci, 11,9 Slováci, zvyšok Rusíni, Srbi, Chorváti, Židia atď. Uhorsko bolo etnicky pluralitné, maďarskí liberálni politici preto museli staviť na politickú jednotu národa.

Ibaže, ako píše historik Paul Hanebrink v texte *Choroby ríše*, „v rovnakom čase si uhorská liberálna šľachta naďalej uchovávala silný pocit vlastnej dôležitosti ako vedúcej triedy v uhorskej spoločnosti. V historickej terminológii boli urodzeným *natio*, zoskupením, ktoré po celé stáročia bránilo svoje tradičné práva a privilégiá proti habsburskému útlaku. Viera v *libertas*, súbor historických šľachtických slobôd, bola dôležitým prvkom maďarského vlastenectva až do značnej časti 19. storočia. Aj keď sa neskôr stali dominantnými modernejšie názory, maďarská šľachta sa naďalej pokladala za stelesnenie národnej identity. Po roku 1867 si táto politická elita osvojila úlohu transformovať Uhorsko na moderný národný štát. Administratívna správa 64 žúp Uhorska bola už výlučnou

a historickou sférou maďarsky hovoriacej etnickej maďarskej šľachty. Pri expanzii uhorského štátu takmer všetky významné pozície v nových úradoch takisto zaplnili etnickí Maďari vybraní najmä z nižšej šľachty“.

V maďarskej politike boli teda vážne rozpory. Na jednej strane chceli vybudovať moderný uhorský politický národ, na druhej strane si prístup k tejto politickej moci uzurpovala len úzka stavovská klika, čo vznik moderného národa vylučovalo. Množstvo obmedzení zabezpečovalo, aby bolo k voľbám pripustené len minimálne percento populácie, s nepomerným zastúpením určitých komunít, a aj tieto obmedzené voľby boli sprevádzané masovou korupciou a podplácaním. Žiadna vláda od roku 1867 až po rozpad monarchie neurobila nič pre rozšírenie volebného práva, a teda pre to, aby tu vznikol nejaký politický uhorský národ.

Vidíme teda, že maďarské liberálne elity, žijúce mentálne v predmodernom stavovskom národe, neboli schopné sformovať moderný politický národ tak, ako si to v roku 1868 predsavzali; národ, ktorý by si aj pri etnickej rôznorodosti dokázal uchovať a vyznávať spoločné politické ciele. (Napríklad ako sa to podarilo v etnicky zmiešanom Švajčiarsku.) Namiesto toho sa títo mentálni stúpenci predmoderného stavovského národa vrhli ešte hlbšie do histórie a snažili sa vybudovať národ založený na etnickom princípe. Namiesto priznania politických práv čo najširším vrstvám ľudu nastúpila silná maďarizácia, snaha vytvoriť etnicky jednotný národ. Paul Hanebrink to komentuje slovami:

„Napriek zdanlivej stálosti uhorského politického systému jeho vnútorné rozpory – zostať verný liberálnym myšlienkam a zároveň brániť politickú nadvládu etnickej elity – zanechali svoje stopy. Zatiaľ čo uhorskí politici viedli nekonečné diskusie o podstate rakúsko-uhorského (maďarského) vyrovnania, spoločnosť mimo múrov uhorského snemu sa dramaticky menila. Transformácie v hospodárstve začali podkopávať spoločenské postavenie strednej šľachty v Uhorsku. Čo bolo ešte dôležitejšie, aktivizovali sa ďalšie národnostné hnutia, ktoré spochybňovali priam všemocnosť maďarských elít v oblastiach so zmiešanou etnickou

príslušnosťou. Maďarskí politickí vodcovia v reakcii na tieto tlaky zvyčajne tvrdohlavo trvali na sociálnej jednote a historických právach maďarského národa. Niektorí maďarskí historici označili túto úmyselnú slepotu smerom k meniacej sa spoločnosti za charakteristický znak ‚veku úpadku‘, éry, v ktorej skostnatený liberalizmus zasial semená neskoršej tragédie. Maďarskí predstavitelia boli čoraz netolerantnejší k akejkoľvek známke presadzovania sa jednotlivých národností krajiny. Rad zákonov týkajúcich sa vzdelávania – zákon o vzdelávaní z roku 1879, druhý školský zákon z roku 1883, zákon o materských školách z roku 1891 a takzvaný Aponiho zákon (*Lex Apponyi*) z roku 1907 – posilnil základnú myšlienku, že všetkým uhorským občanom sa má poskytovať výučba v maďarskom jazyku.“

Občania Uhorska, ktorým sa upierala spoluúčasť pri výkone moci, sa prirodzene nemohli cítiť súčasťou uhorského národa. Namiesto práv a spoluúčasti na moci sa stali predmetom vládneho experimentu ich prevýchovy. Treba povedať, že tá prevýchova bola tvrdá a zahŕňala aj väzenia či konfiškácie majetku. Ak pri nej došlo k nejakému odporu, vláda to riešila silou. Najznámejší a najsmutnejší je prípad z Černej. V roku 1907 tam namiesto Andreja Hlinku vymenovali maďarského kňaza. Keď sa proti tomu postavili a protestovali miestni ľudia, ktorí koniec koncov svojho kňaza sami živili, vláda riešila túto miestnu otázku strel'bou. Zomrelo pri nej 15 ľudí. A to sa už trochu vymyká musilovsko-zweigovskému obrazu sveta istoty, kde síce občas dôjde k nejakým nedorozumeniam, ale tie rýchlo prehrmá a my sa opäť môžeme tváriť, že sa nič nestalo, pretože sa „naozaj nič nestalo“.

Je príznačné, že slovanské obyvateľstvo si pri počutí slova „Kakánia“ muselo akosi automaticky predstaviť aj iný, nie veľmi lichotivý význam tohto slova.

V texte sú použité citáty z knihy

Rakúsko-Uhorsko, Vydavateľstvo Slovart, 2016. Preložila Dagmar Šajtyová.

O KONCI

MONARCHIE

ROZHOVOR S HISTORIKOM

ROMANOM HOLECOM

Prof. PhDr. Roman Holec, DrSc., je významný slovenský historik, ktorý pôsobí na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a na Historickom ústave SAV. Vo svojom diele sa okrem iného venuje najmä hospodárskym, sociálnym i politickým dejinám Rakúsko-Uhorska v posledných desaťročiach 19. storočia a v prvých rokoch 20. storočia.

Stefan Zweig píše vo Svete včerajška o hlbokjej priepasti, ktorá delila jeho „svet istoty“ pred prvou svetovou vojnou od chaotického sveta po nej. Nemyslí pri tom ani tak politické zmeny, či zmeny spoločenského zriadenia, ale skôr kultúrne zmeny (v sexualite, morálke, vnímaní úlohy umenia alebo dokonca aj v tom, akému obdobiu ľudského života sa priznávala hodnota – v ére istoty chceli vraj aj celkom mladí lekári, právnici a učitelia vyzerieť staršie, aby vzbudzovali dojem serióznosti, kým po prvej svetovej vojne chceli štyridsiatnici vyzerieť ako dvadsiatnici, aby vyzerali dynamicky a životaschopne.) Priniesol rok 1918 takýto kultúrny prevrat aj do tradičnej slovenskej spoločnosti? Stalo sa normou niečo, čo bolo pre bežného Slováka dovtedy nepredstaviteľné, a naopak, stalo sa niečo dovtedy normálne nepredstaviteľným?

Republika so svojimi demokratickými pomermi a politickou kultúrou hlboko poznačila obyvateľov Slovenska a spravila z nich sebavedomých občanov. Vojna emancipovala ženy, zvýšila ich zamestnanosť a sebavedomie. Veda a technika, ktoré na začiatku 20. storočia vnímali slovenské elity so skepsou a s pesimizmom, sa teraz dostali do služieb slovenskej spoločnosti, v čo neverili pred pár rokmi ani najväčší optimisti. Styk s českou

občianskou a sekularizovanou spoločnosťou priniesol na Slovensko nový životný štýl (spolky, politikárčenie, ateizmus, spaľovanie zosnulých, bicykle, voľnočasové aktivity ako turistika, šport a rôzne koníčky), emancipovanú ženu s krátkym účesom, nohavicami, cigaretou a plavkami, nové formy stravovania (konzervy, buchty, knedle, pivo). To všetko bola priam revolúcia v dovtedajšom takmer nehybnom a konzervatívnom spôsobe života slovenskej spoločnosti.

Keď si čítam o monarchii u Zweiga, Musila, Rotha a ďalších, znie to takmer ako opis nejakej mýtiskej Arkádie, v ktorej kvitne umenie, veda, kultúra, tolerancia a v ktorej boli všetky rozpory doby – na rozdiel od ostatných európskych mocností – utlmené. Ako na tom bolo skutočne Rakúsko-Uhorsko v porovnaní s ostatnými európskymi krajinami, čo sa ľudských práv, kvality života, slobody, tolerancie týka?

Rakúsko-Uhorsko žilo desaťročia v mieri a vyvíjalo sa pomerne dynamicky s rastovými ekonomickými hodnotami a stále nevyčerpaným ekonomickým potenciálom. Malo predpoklady stať sa ochranným „dáždnikom“ mnohých malých národov pred turbulenciami z Balkánu či pred mocenskými chýtkami iných veľmocí. Na prelome storočí sa Viedeň vypracovala na jedno z európskych kultúrnych centier. Štát sa pokúšal o kultivovanie nadnárodného mýtu stelesneného dynastiou a osobnosťou cisára so silnou symbolickou pridanou hodnotou. Monarchia vytvorila priaznivé prostredie pre ekonomický a kultúrny vývoj svojich národov. Všeobecné volebné právo pre mužov zavedené v rakúskej časti vyjadrovalo istú mieru demokracie a tolerantná národnostná politika vytvárala paradoxne priestor pre akceleráciu národných ambícií. Voči odstredivému nacionalizmu sa integračná sila monarchie a jej mýtu ukázali nedostatočné.

V Uhorsku (ale to už nie je prípad uvedených autorov) bola situácia podstatne horšia a s podstatne silnejšími rezíduami feudalizmu a stavovskej spoločnosti. O prejavoch demokracie, tolerancie a slobody sa v krajine ne-

dalo hovoriť (určite nie pre všetkých), o čom svedčia napríklad diela Kálmána Mikszátha (*Príbeh mladého Nosztyho...*). Úzko národnostný prístup ovládal všetky sféry života, pričom nerovnoprávnosť bola zakotvená už v legislatíve.

Z čítania listov a memoárov stredoeurópskych intelektuálov vyplýva, že na prvú svetovú vojnu, resp. jej priebeh nebol pripravený nik. Všetci sa vraj vo vlasteneckom nadšení ponáhľali na front, aby vojnu stihli, pretože po dlhom období mieru si vraj len najstarší dedovia pamätali na vojny, aj to pomerne krátke a opradené romantikou husárov. Nik vraj nečakal, že nastane dlhá vyčerpávajúca zákopová vojna s yperitom, tankmi a niekoľkodennou delostreleckou paľbou atď. Zweig píše, že na strane centrálnych mocností bol zo spisovateľov sám, kto pred ňou varoval, na druhej strane bol vraj rovnako osamelý Romain Roland. To si naozaj nik neuvedomoval, k čomu sa schyluje a aký to bude mať priebeh?

Zweigove slová sú prehnanou reakciou na skutočnosť, že mnohí intelektuáli vrátane spisovateľov a vedcov podľahli eufórii nacionalizmu, vojnu označili za nevyhnutnosť pre vlastnú krajinu a podporili ju váhou svojich osobností. V skutočnosti aj mnohí ďalší intelektuáli zotrvali na protivojnových postojoch (H. G. Wells, G. B. Shaw) a mnohí (Nemci, Briti a ďalší) pred vojnou a jej nepredstaviteľným priebehom varovali už roky pred jej vypuknutím. Predvídali apokalypsu a vykresľovali rôzne scenáre vojny. Medzi nimi napríklad Friedrich Engels. Azda najimpozantnejšie dielo vytvoril poľský bankár a podnikateľ Jan Bogumil Bloch, keď napísal 6-zväzkový opus o budúcej vojne a jej ekonomických dôsledkoch (1898). V Uhorsku napísal románopisec Mór Jókai dielo *Román budúceho storočia* (1872 – 1874), v ktorom predvídal vojnovú katastrofu ako dôsledok mocenských rozporov. Kompetentní verili (na oboch stranách), že vojna bude krátka a víťazná. Podobné diela vnímali skôr ako sci-fi, presne ako dnes vnímame umelecké obrazy budúcej ekologickej katastrofy. A čo proti nej robíme?

Paul Hanebrink vo svojom článku Choroby ríše píše, že zo všetkých národov a národností žijúcich v Uhorsku boli práve Slováci najzraniteľnejší voči vládnej maďarizačnej politike. „Miera asimilácie s maďarskou národnou identitou bola najvyššia u Nemcov a Slovákov, ktorých podiel v rámci celkovej populácie v oboch prípadoch klesol približne o 21 percent medzi rokmi 1869 a 1910.“) Uhorská vláda aj počas vojny pokračovala v tejto politike. Špekulatívna otázka: keby nevypukla prvá svetová vojna, resp. Rakúsko-Uhorsko by nestálo na strane porazených a „éra istoty“ by trvala ďalej, existoval by dnes ešte slovenský národ? Bolo len otázkou času, aby maďarská politika jedného národa uspela?

Téza o tom, že Slováci stáli v predvečer svetovej vojny na prahu svojho zániku, neobstojí. Na začiatku 20. storočia už nebolo možné tak jednoducho zotrieť jeden subjekt z mapy národov, toľko nie takou nedomyšlenou asimilačnou praxou, ako to robili Maďari v Uhorsku, ktorí klamali sami seba tzv. štatistickou maďarizáciou. Slováci profitovali jednak z česko-slovenskej spolupráce a jednak bola ich oporou silná diaspóra v USA. Americkí navrátilci sa vracali do svojich domovov, teda na územie dnešného východného Slovenska, do oblastí s minimálnym národným vedomím a vzdelaním, pritom však už boli gramotní a disponovali vysokým stupňom občianskeho a národného sebedomia, čím pozitívne ovplyvňovali domáce prostredie. Vláda vo svojej programovej asimilačnej politike mohla ovplyvniť identitu ľudí v mestách, ale väčšinová slovenská rurálna spoločnosť žijúca v uzavretých dolinách a komunitách bola imúnna voči vládnym asimilačným snahám v oblasti školstva či cirkevného života. Civilizačný deficit Slovákov sa tak v tejto oblasti zmenil na ich výhodu. Percentá národnostných štatistík nezodpovedali reálnemu stavu a po roku 1918 sa výrazne zmenili, pričom obyvatelia sa nevymenili, ale zostávali zväčša tí istí. Zmenila sa len ich deklarovaná identita.

Na rakúskej strane boli aj v najvyšších kruhoch už pred prvou svetovou vojnou zástancovia federalizácie rakúskej časti monarchie, resp. aspoň priznania väčších slobôd a právomocí menšinám. (Pokiaľ viem, patrilo k nim aj zavraždený následník trónu.) Na uhorskej strane však s podobnou agendou Hanebrink spomína len Oszkára Jásziho, postavu vraj celkom marginálnu. Maďarské elity si nejaké voľnejšie usporiadanie Uhorska nevedeli predstaviť ani v časoch, keď už bolo prakticky neodvratné, nieto ešte pred vojnou, keď by iniciatíva bola ešte na ich strane. Prečo bola práve maďarským elitám taká cudzia možnosť viacnárrodného federatívneho štátu, keď sami mohli z vlastnej skúsenosti s Rakúskom vedieť, aké frustrácie spôsobuje politika utláčania v utláčanom národe?

„Slepota“ uhorsko-maďarských politických elít sa prejavila už počas revolúcie 1848/1849, keď sa napriek progresívnym zámerom maďarskej revolúcie dostali svojou národnostnou netoleranciou do postavenia jedného proti všetkým. Nezáskali spojencov proti Viedni, ale práve naopak, len nových protivníkov. Po porážke revolúcie neurobili potrebnú reflexiu a svoju chybu opakovali (akurát Chorvátov skorumpovali istou mierou autonómie). Dostali ostatné národy do takého stupňa odcudzenia voči štátu, že ich elity v rozhodujúcich okamihoch volili čokoľvek, len aby nemuseli ostať v Uhorsku. Historická skúsenosť spoluzitia s Maďarmi bola od začiatku 19. storočia mimoriadne negatívna.

Pochopiť Maďarov v ich krátkozrakom konaní sa dá len tak, keď si uvedomíme ich pocit izolácie, osamotenosti a ohrozenia v strednej Európe. V Uhorsku žilo maďarské etnikum kompaktné uprostred štátu, pri hraniciach žili Nemaďari, čo len zvyšovalo zraniteľnosť celého štátu. Navyše panoval strach z Ruska a panslavizmu, neraz aj umelo konštruovaný.

Keď si človek číta romány o konci Rakúsko-Uhorska, Slováci sa v nich spomínajú len veľmi zriedka, resp. ako kuriozita. (Napríklad keď chce Musil demonštrovať to, aká veľká bola kultúrna rozmanitosť Viedne,

spomenie, že v nej boli popri iných exotických národnostiach aj Slováci. To nehovorím o maďarských spisovateľoch, napríklad Máraiovi.) Prečo to tak bolo? Bolo to pasivitou našich elít? Alebo to bola selektívna slepota rakúsko-uhorských intelektuálov?

Slováci sa nemali ako dostať do povedomia širšej európskej verejnosti. Cez javisko dejín prešli po prvý raz počas revolúcie 1848/1849, ale len prešli... Ich slová prakticky nebolo počuť. Veľmi úzky okruh slovenských intelektuálnych elít, nízky stupeň sebavedomia a pohrdanie, ktorému boli v Uhorsku vystavení, z nich robili periférnu skupinu, ktorej uhorskí politici a intelektuáli odmietali uznať atribúty národa. Až národnostný kongres z roku 1895 a černovská tragédia z roku 1907 poslali prvé relevantné správy o ich existencii, čo potom umocnili aj americkí Slováci, od roku 1900 označovaní v imigračných štatistikách pod týmto menom. Až prvá svetová vojna a plány na rozbitie monarchie zvýšili záujem politikov a zahraničnej verejnosti o nemaďarské národy Uhorska.

Vieme, že po krvavých udalostiach v Černovej písal o Slovákoch Björnson a Seton-Watson. Kto ďalší však v Európe reagoval na politiku maďarizácie? Ak bolo napríklad v časti slovenskej inteligencie zakorenené inklinovanie k cárskemu Rusku, bolo oprávnené? Zaujímali sa nejaké oficiálne cárske kruhy a inteligencia o osud Slovákov počas maďarizácie?

Na Černovú a maďarizáciu reagovali českí poslanci na čeles T. G. Masarykom a F. Soukupom. Vo francúzskej tlači ich medializoval švajčiarsky spisovateľ William Ritter, v britskej Wickham Steed. Americkí Česi (T. Čapek) a Slováci tiež zintenzívnili informačnú kampaň o Slovákoch.

Ruská diplomacia sledovala postavenie Slovákov a aktivity ich politických elít pozorne od revolúcie 1848/1849. Netreba z toho však vyvodzovať závery pre konkrétnu ruskú politiku. Práve naopak, stredná Európa nepatrila do ruskej záujmovej sféry vplyvu a viera v oslobodzovaciu misiu Ruska (ako

na Balkáne, ale o ten ruská politika prejavovala eminentný záujem) bola naivná. Existovali rôzne slavianofilské spolky a takto zameraní jednotlivci, ktorí pomáhali aj Slovákom – poskytovali im financie, publikačnú tribúnu a pomáhali im rôznym spôsobom. To sa však odohrávalo mimo ruskej diplomacie a politiky. Situácia sa zmenila počas prvej svetovej vojny, keď sa Rakúsko-Uhorsko dostalo do tábora nepriateľov Ruska a význam Slovákov primerane tomu vzrástol. Prielom ruských vojsk v zime 1914/1915 cez Karpaty na územie dnešného východného Slovenska už počítal aj s podporou miestneho obyvateľstva. Rusov sa však podarilo vytlačiť, uhorská politika mala tradične panický strach z ruských zásahov do vnútorných záležitostí Uhorska.

V Musilovom Mužovi bez vlastností sa neustále stretáva komisia, ktorá má za úlohu „definovať rakúsku myšlienku“, vystihnúť to, čím je monarchia výnimočná vo svetovom meradle a čím môže prispieť svetu ako svojou jedinečnou hodnotou. Komisia sa však nevie na ničom zhodnúť. Môžeme dnes, s odstupom storočia, pomenovať, či niečo také existovalo, a ak áno, čo to bolo?

Musil opísal jedinečnosť Rakúska v charakteristike monarchie ako Kakánie, kde je všetko, ale len v malej miere a kde nič nie je dokonalé a určujúce, ale obmedzené a zdeformované. F. Kafka realitu ríše a jej absurdity pomenoval ešte naliehavejšie.

Mýtus monarchie založený na dynastii a kultivovaný dvorom, jeho ideológii a početnými umelcami, mohol byť tiež čímsi jedinečným, fungoval však len dovtedy, kým žil cisár František Jozef I. Jeho smrť uprostred vojny destabilizovala monarchiu a tá už za neho nenašla adekvátnu a zjednocujúcu náhradu. Cisár Karol sa ňou určite nestal.

Na túto otázku ste asi odpovedali už veľakrát, ale myslím, že nie je na škodu si to zopakovať – aké boli hlavné prínosy vzniku Československa pre Slovákov?

Áno, odpoveď na túto triviálnu otázku treba neustále opakovať, lebo sa na to rado zabúda. Československo dalo Slovensku po prvý raz hranice a vymedzilo mu územie, ktoré sa k jeho menu radí doteraz. Školstvom a kultúrnou politikou Slovensku umožnilo obrovský vzdelanostný a kultúrny rozmach. Dotvorila sa komplexná sociálna štruktúra slovenskej spoločnosti, ktorá navyše dospela k vysokému stupňu národného sebavedomia. Slováci sa v medzivojnovom období sformovali do podoby moderného európskeho národa. Demokratické pomery, parlamentarizmus, volebné právo (aj pre ženy), straníctvo a politická kultúra dali obyvateľom obrovskú politickú skúsenosť, z ktorej ťažili celé 20. storočie. Slováci v Československu vyrástli na sebavedomý moderný národ.

S Romanom Holcom sa zhováral Daniel Majlíng

DOKUMENTY PITTSBURSKÁ DOHODA

Česko-Slovenská dohoda,
uzavretá v Pittsburghu, Pa., dňa 30. mája 1918.

Predstavitelia slovenských a českých organizácií vo Spoj. Štátoch, Slovenskej Ligy, Českého Národného Sdruženia a Sväzu Českých Katolíkov, porokovali za prítomnosti predsedu Česko-Slovenskej Národnej Rady profesora Masaryka, o česko-slovenskej otázke a o našich posavadných programových prejavoch a usniesli sa nasledovne:

Schvaľujeme politický program usilujúci sa o Spojenie Čechov a Slovákov v samostatnom štáte z Českých Zemí a Slovenska.

Slovensko bude mať svoju vlastnú administratívu, svoj snem a svoje súdy.

Slovenčina bude úradným jazykom v škole, v úrade
a vo verejnom živote vôbec.

Česko-slovenský štát bude republikou.

Jeho Konštitúcia bude demokratická.

Organizácia spolupráce Čechov a Slovákov vo Spojených Štátoch bude podľa potreby a meniacej sa situácie, pri spoločnom dorozumení, prehĺbená a upravená.

Podrobné ustanovenia o zariadení česko-slovenského štátu ponechávajú sa oslobodeným Čechom a Slovákom a ich právoplatným predstaviteľom.

Albert Mamatey, Ján Janček ml., Milan Getting, Ján Pankuch,

rev. Jozef Murgaš, rev. Ján Kubašek, Ondrej Schustek, T. G. Masaryk, Karel Pergler,

Dr. L. Fisher, B. Simek, J. J. Zamrhal, Hynek Dostál,

Vojta Beneš, rev. Innocent Kestl, Jan Straka, Ivan Bielok, rev. Oldř. Zlámal,

Michal Bosák, H. H. Miko, Ignác Gessaz, Karlovský, rev. Pavel Šiška,

J. A. Ferenčík, Josef Martínek

MARTINSKÁ DEKLARÁCIA

Zastupitelia všetkých slovenských politických strán, shromaždení dňa 30. októbra 1918 v Turčianskom Sv. Martine a organizovaní v Národnej Rade slovenskej vetvy jednotného československého národa, trvajú na zásade samourčovacieho práva národov prijatej celým svetom. Národná Rada vyhlasuje, že v meně česko-slovenského národa bývajúcего v hraniciach Uhorska, je jedine ona oprávnená hovoriť a konať.

Nie je na to oprávnená uhorská vláda, ktorá za celé desaťročia nepoznala vážnejšej úlohy, jako potlačovať všetko, čo je slovenské, nepostavila a nedovolila nášmu národu ani jedinej školy, nedovolila, aby sa slovenskí ľudia dostali do verejnej správy a úradov, náš ľud majetkove ničila a vykorisťovala svojou stredovekou feudálnou sústavou a politikou.

Nie sú oprávnené na to, aby v meně slovenského ľudu hovorili, ani tie takzvané zastupiteľské sbory, ktoré sú zostavené na základe úzkeho volebného práva nedopúšťajúceho prejaviť vôľu národa, a pozostávajúce z ľudí, ktorí vzdor nariadeniu zákona nedopustili na výboroch čisto slovenských stolíc ani len slovenského slova.

Nie sú na to oprávnené ani také ľudové shromaždenia, ktoré vynášajú uzavretie pod tlakom cudzieho násillia.

V mene slovenského národa na Slovensku oprávnená je leda hovoriť jedine Slovenská Národná Rada.

Národná Rada česko-slovenského národa v Uhorsku obydleného osvedčuje:

1.

Slovenský národ je čiastka i rečove i kultúrno-historicky jednotného česko-slovenského národa. Na všetkých kultúrnych bojoch, ktoré viedol český národ a ktoré ho urobily známym na celom svete, mala účasť i slovenská vetev.

2.

Pretento česko-slovenský národ žiadame i my neobmedzené samourčovací právo na základe úplnej neodvislosti. Na základe tejto zásady prejavujeme svoj súhlas s tým novo utvoreným medzinárodným právnym položením, ktoré dňa 18. októbra 1918 formuloval predseda Wilson a ktoré dňa 27. októbra 1918 uznal rakúsko-uhorský minister zahraničia.

3.

Žiadame okamžité uzavretie pokoja a sice na všeludských kresťanských zásadách, aby pokoj bol taký, že by medzinárodno-právnymi zárukami znemožňoval ďalšiu vojnu a ďalšie zbrojenie.

Sme presvedčení, že náš snaživý a nadaný slovenský národ, ktorý vzdor neslýchanému útlaku dospel na taký stupeň národnej kultúry, nebude vylúčený z požehnania pokoja a zo spolku národov, ale i jemu bude popriate, aby sa dľa svojho rázu mohol vyvíňovať a dľa svojich síl prispel ku všeobecnému pokroku človečenstva.

Zo zasadnutia Slovenskej Národnej Rady V Turčianskom Sv. Martine,
30. októbra 1918.

*Karol A. Medvecký, v. r., Tajomník Slovenskej Národnej Rady, Matúš Dula, v. r., Predseda
Slovenskej Národnej Rady*

**TELEGRAM
UHORSKÉHO PREDSEDU VLÁDY
GRÓFA KÁROLYHO
VEDENIU SLOVENSKEJ NÁRODNEJ RADY
V TURČIANSKOM SVÄTOM MARTINE (1918)**

Sme presvedčení, že hovoríme z duše celého maďarského národa, keď sa v týchto kritických chvíľach obraciame s vrúcnyimi slovami úprimne precítenej bratskej lásky na Slovenskú národnú radu. Maďarský ľud nedelila od Vášho ľudu ani nenávisť, ani protivy záujmov. Delila ho jedine hriešna politika tvrdošijnej triedy nášho národa, ktorá rovnako škodila i slovenskému, i maďarskému národu. Za tie krivdy, ktoré urážali city slovenského národa, nie je zodpovedný maďarský ľud, on nemá s nimi nič spoločné a podnikne všetko, aby túto hriešnu triedu v základoch vykorenil. My stojíme na tom stanovisku, že podľa svätého práva sebaurčovania, patriaceho každému národu, Slovenská národná rada tak rozhodne, ako uzná za najlepšie v záujme slovenského národa. Chceme však povedať, že podľa nášho presvedčenia a svätej viery slovenský a maďarský ľud sú na seba odkázané a že v priateľskej dohode a bratskej spolupráci musíme hľadať podmienky krajšej budúcnosti a zábezpeku lepšieho života. Úspešnú prácu prajeme Slovenskej národnej rade a peknú, šťastnú, slobodnú budúcnosť slovenskému ľudu.

S bratským pozdravom v mene Maďarskej národnej rady:

Gróf Michal Károlyi, predseda

CIVILIZAČNÉ ZMENY

„... svet, v ktorom som vyrástol, a dnešný svet i svet medzi oboma týmito svetmi sa oddeľujú na úplne odlišné svety. (...)... medzi naším dneškom, včerajškom a predvčerajškom sa spálili všetky mosty.“

Stefan Zweig

Zlom, ktorý nastal v roku 1918 vo svetových dejinách, nebol len zlomom politickým, ale zasahoval aj oveľa hlbšie, fundamentálnejšie vrstvy ľudskej spoločnosti. Ovplyvňoval každodenné správanie, ľudské postoje, svetonázor, či morálku.

SEXUALITA

Keď začiatkom štyridsiatych rokov opisoval Zweig morálku sveta pred prvou svetovou vojnou, predstavuje ju svojím mladším súčasníkom ako „nepredstaviteľnú“. „Vyrástli sme v tomto nezdravom a dusnom ovzduší presýtenom navoňavkovanou zmyselnosťou. Táto neúprimná a nepsychologická morálka zamlčovania a skrývania zaťažila našu mladosť ako nočná mora a z príčin solidárnej a zamlčovanej techniky nám chýbajú hodnoverné literárne a kultúrnohistorické doklady, nebude teda ľahké zrekonštruovať všetku tú nevieryhodnosť. Istý záchytný bod jestvuje; stačí si pozrieť módu, lebo každá móda určitého storočia názorne demonštruje svoj vkus a nechtiac prezrádza aj svoju morálku. Nie je náhoda, že keď sa dnes, roku 1940, objavia na filmovom plátne muži a ženy zo spoločnosti okolo roku 1900, diváci v každom meste, v každej európskej alebo americkej dedine unisono vybuchnú v nezadržateľný rehot. Aj najväčší sprostáčikovia sa dnes smejú zo včerajších čudákov, z týchto karikatúr – neprirodzene, nepohodlne, nehygienicky, neprakticky oblečených bláznov; ba aj nám, čo sme vidali

naše mamy, tety a priateľky v tých absurdných toaletách a my sami sme za chlapčerstva takisto smiešne chodievali, pripadá ako mátožný sen, že celá generácia si bez námietok obliekala tieto stupídne háby. Už len mužská móda vysokých tuhých golierov, prezývaná „otcovrah“, ktoré znemožňovali každý uvoľnený pohyb, čierne fraky s vlajúcimi chvostmi, cylindre pripomínajúce rúry kachiel, vzbudzuje smiech. A čo potom niekdajšia „dáma“ v jej vyčerpávajúcej a násilnej paráde, ktorá deformovala každú prirodzenú krivku tela? V páse bola zošňurovaná korzetom z tvrdých kostíc ako dáka osa, brucho mala nafúknuté do obrovského zvona, hrdlo pozapínané až po bradu, nohy zakryté až po päty, vlasy ozdobené nespočetnými kučierkami, závitkami a vrkôčikmi sa dovysoka vypínali pod majestátne sa hojdajúcim obludným klobúkom, ruky boli pokryté rukavicami aj v najväčšej letnej páľave; táto „dáma“ je bytosť, ktorá už dávno patrí do histórie a napriek oblaku parfumu, ktorý sa okolo nej vznášal, napriek šperkom, ktorými ju ovešali, napriek drahocenným čipkám, volánikom a štólam bola len nešťastná stvora a jej bezmocnosť si zasluhovala ľútosť. Na prvý pohľad si uvedomíme, že chudera, ktorú opancierovali do tejto toalety ako niekdajšieho rytiera do brnenia, sa už nemohla pohybovať slobodne, vzletne a grációzne, každý pohyb, každé gesto a všetko afektované správanie v takomto kostýme pôsobilo umelo, neprirodzene, proti duchu samotnej prírody. (...) Ak mala žena pôsobiť ako „dáma“, nesmeli byť viditeľné jej prirodzené formy...“

Je zarážajúce, že Zweig drží stranu aj tým najväčším „sprostáčikom“ roku 1940, keď sa smejú odevom „čudákov“ a „bláznov“ z roku 1900. Sám však počas celej knihy svojich spomienok (po jej dopísaní spáchal samovraždu) túži práve po tom stratenom svete „bláznov“ a „čudákov“ a desí sa vojnového besnenia, na ktorom sa účastnia práve tí „sprostáčikovia“ roku 1940, vyrastajúci v zdravej, nepokryteckej, prirodzenej morálke. Pritom vo svojich memoároch sa sám dotýka zmyslu a poslania všetkej tej „pokryteckej morálky“ šiat z prelomu storočí: „Nášmu dnešnému nepredpojatému pohľadu na tieto toalety, ktoré sa zúfalo usilovali zakryť každý centimeter holej pokožky a krásy, vôbec nie je nápadná ich mravnosť, ale naopak, pokladá ich za

provokujúcu trápnosť, s akou táto móda rozdelila obe pohlavia... Neprirodené protirečivé napätie vo vonkajšom vzhľade nevyhnutne muselo zvyšovať aj vnútorné napätie medzi pólmi, erotiku; a tak práve nelogickým zahaľovaním a zamlčováním dosiahla vtedajšia spoločnosť presný opak.“

V *Mužovi bez vlastností* vystupuje Musil ako advokát práve toho spôsobu obliekania a jeho zmyslu. Tón jeho rozprávania je vecnejší: „Priezračná úprimnosť ukazovať sa nahý by vtedy aj človeku, ktorý mal málo predsudkov a ktorému žiaden ostych nebránil v tom, aby ocenil obnažené telo, pripadala ako návrat na úroveň zvieratá, nie pre nahotu, ale preto, že by sa zriekal civilizačného milostného prostriedku odevu. Vlastne by sa asi v tej dobe povedalo pod úroveň zvieratá; lebo trojročný kôň z dobrého chovu a hravý chrt sú vo svojej nahote oveľa pôsobivejší, než to môže dosiahnuť ľudské telo. Naproti tomu nemôžu nosiť šaty; majú len jednu kožu, ale ľudia mali vtedy ešte mnoho koží. Veľkou toaletou s jej náberkami, volánikmi, krajkami a nariasením si vytvorili plochu, ktorá bola päťkrát taká veľká ako plocha pôvodná a vytvárala nariasený, ťažko prístupný, erotickým napätím nabitý kalich, ukrývajúci vo svojom vnútri útle biele zvieratko, ktoré sa dávalo hľadať a robilo sa strašlivo žiaducim.“

Prečo nebol Zweig schopný s odstupom času rovnako vecného, moralizovaním nezaťaženého pohľadu na morálku svojej mladosti ako Musil? Pri čítaní jeho pamätí človek neustále naráža na stále jedno a to isté protirečenie – na jednej strane neustále túži po stratenom svete zlatej éry monarchie, na druhej strane ten istý svet neustále hodnotí ako „čudesný“, či „neprirodený“ z pozície „dnešného nepredpojatého pohľadu“. (Je to o to zvláštnejšie, že svet „dnešného nepredpojatého pohľadu“ bol svet holokaustu, priemyselného vyvražďovania a zrútenia všetkých hodnôt – svet, z ktorého Zweig sám radšej dobrovoľne odišiel.) Zweig však písal svoje pamäti už celkom pod vplyvom ďalšej hlbokjej civilizačnej zmeny, ktorá dnešku – a zvlášť zajtrajšku – pripisovala automaticky kladné hodnotenie (napríklad nepredpojatost) bez ohľadu na to, že ten dnešok prináša najväčšie orgie násillia v dejinách, kým včerajšok je „čudesný“ a „smiešny“ bez ohľadu na to, ako vášnivo a zúfalo po ňom túžime.

VNÍMANIE

DEJÍN

Zweig v prvej kapitole svojich spomienok píše o istote, o nemennosti monarchie: „Všetko v našej takmer tisícročnej rakúskej monarchii akoby boli založili natrvalo a štát sám bol najvyšším garantom tejto stálosti.“ Zároveň však ako jeden z duchovných základov tejto monarchie pomenúva Zweig vieru v neprestajný, nezadržateľný pokrok, ktorá „mala v onom veku naozajstnú silu akéhosi náboženstva; ľudia verili v tento pokrok väčší ako v Bibliu a jeho evanjelium“. Ako idú pokrok a stálosť dokopy?

Na jednej strane je to vyjadrením už opísaného rozporu samotnej monarchie – snaha budovať moderný štát na stáročných tradíciách; zavádzať automobily, „ale nie príliš veľa automobilov“; dobývať vzdušné priestory, „ale nie príliš intenzívne“.

Na druhej strane, táto predstava pokroku nemala veľa spoločného s predstavou pokroku v 20. storočí, ktorý mal za úlohu radikálne prebudovať od základov celú spoločnosť. Je to pokrok postupný, mierny, domestikovaný. Aký veľký pokrok môže koniec koncov čakať spoločnosť, v ktorej „nik neveril, že príde vojna, revolúcia a prevraty. Všetko radikálne, všetko násilnícke považovala táto éra rozumu za nemožné“. Zajtrašok je v predstave týchto ľudí len príjemnejší, pohodlnejší a bezbolestnejší dnešok s dnešnou vládou, dnešnými inštitúciami a dnešným cisárom (alebo, prinajhoršom, jeho potomkom). Žiadna revolúcia, žiadna radikálna zmena neprichádza do úvahy. V tomto protirečení sa odráža aj veľká zmena vo vnímaní minulosti a budúcnosti. Dejiny ľudstva boli po dlhé stáročia dejinami úpadku. V biblickej knihe Daniel, ale napríklad aj u Ovídia, nachádzame mýtus o zlatom, striebornom, bronzovom a železnom období ľudských dejín. Ľudstvo prechádza od zlata k striebru, od striebra k bronzu, od bronzu k železu; dejiny sú len postupnou degradáciou prvotnej dokonalosti, nevinnosti, neporušenosti. Minulosť sa vnímala nielen ako čas, ktorý predchádzal

našu prítomnosť, ale aj ako hodnota – ako niečo, čo bolo kvalitatívne lepšie, neskazenejšie než svet, v ktorom aktuálne žijeme. Pohľad na minulosť ako na zlaté obdobie väčšej usporiadanosti však v dobe viery v pokrok nahradila viera vo „svetle zajtrašky“. Minulosť prišla o svoju nevinnosť a neskazenosť, namiesto toho „ľudia s pohrdaním hľadeli na predchádzajúce epochy, ich vojny, núdzu a revolty ako na časy, keď bolo ľudstvo ešte nedospelé a málo osvietené.“ Rajom sa, naopak, stáva budúcnosť.

Tragédiou monarchie i samotného Zweiga bola naivná predstava, že tento pokrok môže napredovať aj v nemennom svete istoty, že pokrok je niečo nenásilné, pomalé, čo môže postupovať dopredu aj bez radikálnych zmien a revolúcií.

Komunisti, fašisti i nacisti – ideológie, ktoré sa postavili do čela snáh vybudovať nový, spravodlivejší zajtrašok tu a teraz, si toto budovanie nevedeli predstaviť inak než cez revolúcie, či radikálne zmeny. Šlo v oboch prípadoch o razantne novú budúcnosť, nový svet, ktorý je principiálne lepší ako ten včerajší. O tom, že tomuto mysleniu podľahol aj samotný Zweig, svedčí jeho viera v „nepredpojatý pohľad dnešnej mládeže“ a „prirodzenosť dnešnej morálky“ v porovnaní s „čudáctvom“ a „bláznovstvom“ minulosti a jej etiky. Minulosť nie je zlatá ani vznešená; minulosť môže byť v myslení Zweigových mladších kolegov pretvárajúcich svet len smiešna. Smiešna v porovnaní s tým, čo tu vytvorila ona. A Zweig, bez ohľadu na to, čo smerom k minulosti cíti, podlieha tomuto tlaku.

Táto zmena v hodnotovom vnímaní minulosti a budúcnosti nie je len vecou abstraktných ideológií, ale je vecou aj takých bežných záležitostí, ako je vnímanie ľudského života, resp. jeho jednotlivých období.

V ére kladného hodnotenia minulosti sa za hodnotu považuje starecký vek. Povedať o niekom, že je „starý“, nebolo len hodnotovo neutrálnym určením biologického veku človeka; spájalo sa aj s eticko-morálnym hodnotením – starcovi, teda tomu, kto nás spája s prechádzajúcim obdobím dejín, ktoré ešte nebolo také skazené ako dnešok, sa automaticky prisudzovala aj múdrosť, dôstojnosť, trpezlivosť, vyrovnanosť a iné rešpekt a úctu vzbudzujúce

hodnoty. Ako píše Zweig, v tom starom svete „... kto mal nešťastie, že vyzeral mlado, musel všade prekonávať nedôveru. Tak sa stávalo, dnes je to takmer nepochopiteľné, že mladosť bola príťažou každej kariéry a len staroba sa stala prednosťou. Kým dnes, v našich od základov zmenených časoch, robia štyridsiatnici všetko, len aby vyzerali na tridsiatku a šesťdesiatnici na štyridsiatku, kým dnes sa podporuje a odporúča mladistvý vzhľad, energia, čínorodosť a sebadôvera, v ére istoty musel každý, kto chcel postúpiť, vyskúšať všetko možné maskovanie, aby vyzeral starší. Noviny odporúčali prostriedky na rýchlejšiu rast brady, dvadsaťštyriroční alebo dvadsaťpäťroční mladí lekári, ktorí práve absolvovali štátnice, nosili mohutné brady, a hoci to ich oči nepotrebovali, nasadili si zlaté okuliare, len aby vzbudili u prvých pacientov dojem skúsenosti. Zadovážili si dlhé čierne kabáty s cípmi, osvojili si uvážlivú chôdzu a podľa možnosti si pestovali bruško, aby podčiarkli svoju vytúženú solídnosť, a kto bol ctižiadostivý, usiloval sa zmeniť si výzor a zrieť sa mladého veku, podozrivého z nesolídnosti“.

Po tom, čo sa pozornosť preniesla z minulosti na budúcnosť, kladné hodnoty sa presunuli od pamätníkov bájných čias k tým, ktorí v rukách držia kľúče od nemenej bájnej budúcnosti. Z ospevovania staroby sa prešlo na chválu mladosti. A treba dodať, že takmer vzápätí aj na hanenie staroby. Kým dlhé obdobie európskych dejín sa s ňou spájala múdrosť, vyrovnanosť, trpezlivosť či dôstojnosť, od istého momentu ju bilaguje skostnatenosť, neústupnosť, spiatočnosť či reakcionársky konzervativizmus. Starec je od istého momentu západných dejín ten, kto sa nestíha prispôbiť, kto nie je otvorený výzvam budúcnosti, kto nie je schopný sa im prispôbiť, nielo ešte iniciovať.

A naopak – ak s mladosťou bola dovtedy spájaná „neserióznosť“ a „nesolídnosť“, odrazu nesie kladné hodnoty – energiu, čínorodosť, sebadôveru.

Samozrejme, tento kult mladosti bol najsilnejší v ideológiách, ktoré boli najviac orientované na prestavbu sveta a mali najsilnejšiu vieru v budúcnosť. Vo fašizme a komunizme dosiahlo niekedy až obudné rozmery.

Keď si Federico Fellini spomína vo filme *Amarcord* na svoju mladosť prežitú v Mussoliniho fašistickom Taliansku, nechá v jednej scéne bežať mestom jeho obyvateľov na stretnutie s ducem. Jedna žena počas tejto scény volá: „Sme takí mladí, lebo fašizmus nás omladzuje.“ A Fellini na inom mieste o tomto spojení fašizmu s mladosťou vo filme *Amarcord* dodáva: „... to, čo ma zaujíma, sú psychologické, emotívne korene fašizmu v duši človeka: akýsi druh zablokovania, zastavenia sa vo fáze dospievania. (...) Fašizmus a dospievanie naďalej sú do istej miery trvalé historické obdobia nášho života. Dospievanie je obdobím nášho individuálneho, fašizmus nášho národného života, a to v tom zmysle, že ľudia radi večne zostávajú deťmi, radi zvalujú zodpovednosť na iných, žijú s utešujúcim pocitom, že namiesto nich myslí niekto iný.“ Fellini tu už nedospelosť moralizuje cez historické poučenie s fašizmom, na začiatku však fašizmus adoroval mladosť práve pre jej energiu, sebavedomie, silu.

O komunistickomulte mladosti píše zase Milan Kundera v románe *Život je jinde*: „Revoluce a mládí patří k sobě. Co může revoluce slíbit dospělým? Jedněm zavržení, druhým přízeň. Ale ani ta přízeň není valná, neboť se týká jen horší půle života a znamená kromě výhod i nejistotu, vysilující činnost a porušení zvyků. Mládí je na tom podstatně lépe: není obtíženo vinou a revoluce ho může vzít v záštitu jako celek. Nejistota revolučních časů je pro mládež výhodou, protože v nejistotu je uváděn svět otců; ó jak krásně se vstupuje do věku dospělosti, když hradby dospělého světa jsou zbořeny!“ A na inom mieste: „Mládí netuší, jaká je to velmoc, být mlád. Ale básník (je mu asi šedesát let), který teď povstal, aby zarecitoval svou báseň, kdo je s mládím světa, a mládí Mladý je ten, přednášel zpěvavým hlasem, kdo jde s mládím světa, a mládí světa je socialismus. Mladý je ten, kdo je ponořen do budoucnosti a neotáčí se zpátky. Řekněme to jinými slovy: V pojetí šedesátiletého básníka nebylo mládí označením určitého věku, nýbrž *hodnotou*, která nemá nic společného s konkrétním věkem.“

DUELY

Jednou z oblastí, kde začiatkom 20. storočia staré poriadky ostro narážali na modernu, bola prax súbojov. Na jednej strane boli súboje zákonom zakázané a víťaz duelu bol obvinený a odsúdený, na druhej strane nebolo spôsobu, ako sa bez spoločenskej diskvalifikácie súboju vyhnúť a víťazi si len veľmi zriedka odsedeli celý trest.

Ešte v roku 1900 obhajoval nemecký minister vojny v parlamente prax duelov na základe toho, že vraj neexistuje žiaden iný prostriedok, ako zabrániť okamžitému krviprelievaniu po tom, čo došlo k urážkam. Obrana urazenej cti touto formou bola pre dôstojníkov prakticky povinnosťou. Dôstojník, ktorý sa odmietol biť, mohol byť dôstojníckym súdom vyhlásený za zbabelca a donútený odísť z armády. To isté sa týkalo zamestnanca štátnej správy. Neochota prijať výzvu na duel sa jednoducho netolerovala. Leonid Křížek, autor *Histórie európskych duelov a šermu*, spomína istého grófa Ledorowského, ktorý bol vyzvaný k odchodu z rakúsko-uhorského generálneho štábu len preto, lebo akémusi mladému poručíkovi radil, aby neprijal výzvu na súboj.

S nástupom modernity a právneho štátu odpor k duelom čoraz viac silnel. Najväčší odpor voči súbojom mali liberáli a socialisti. Keď v roku 1864 zomrel pri súboji slávny socialistický politik, právnik a filozof Ferdinand Lassalle, Karl Marx o nešťastnej smrti svojho spolustraníka vyhlásil, že „keby bral svoje poslanie vážne, neriskoval by svoj život kvôli fraške“. Socialisti považovali Lassellovu smrť za podlú vraždu a utvrdila ich v odpore voči inštitúcii duelu, ktorú považovali za „smiešny pozostatok temného stredoveku“.

Tento odpor rástol o to viac, že súboje boli čoraz viac nástrojom politického šikanovania. Šľachtici, zhromaždení v dôstojníckom zbore a dobre vycvičení v strel'be i šerme, mohli takýmto spôsobom pololegálne odpratáť

z cesty nepohodlných civilov bez hrozby vážnejšieho trestu. Môžeme uviesť viacero príkladov. Jedným z nich bolo zastrelenie berlínskeho náčelníka polície Hinckeldeya. Křížek o ňom píše: „Jeho konfliktné vzťahy so šľachtou sa vyostрили do tej miery, že zvláštny vojenský súd rozhodol, že musí byť zinscenovaný duel, v ktorom by superintendant našiel istú smrť. Zámienkou k duelu sa stala hádka policajného šéfa s niektorými gardovými dôstojníkmi v Jockey Clube hotela Royal, podľa všetkého počas hazardnej hry. Poslanec Hans von Rochow obvinil Hinckeldeya z klamstva. Hinckeldey bol rozzúrený urážkami šľachty a dôstojníkov, a tak vyzval Rochowa na súboj. Domnieval sa, že kráľ duel zarazí, ale keď sa tak nestalo, neostávalo mu nič iné, ako v afére pokračovať; ak by tak neučinil, jeho pozícia štátneho úradníka by bola neudržateľná. K duelu došlo v pondelok 10. marca 1856 v Charlottenburgu pri Berlíne. Rochow policajného šéfa jednou ranou zastrelil. (...) Rochow bol odsúdený na štyri roky väzenia bez toho, aby tým utrpela jeho povesť. Po roku bol omilostený.“

Do tejto kategórie legálnych vrážd nepohodlných ľudí spadala aj slávny súboj Karla Twestena a maršala Von Manteuffella. Liberálny novinár Twesten kritizoval poľného maršala na stránkach novín. Ten ho vyzval na súboj. Twesten súboj nemohol odmietnuť, ak nechcel v očiach verejnosti vyzeráť ako zbabelec, ktorý si nestojí za svojím slovom. Vojak Von Manteuffel bol prirodzene oveľa lepší strelec a novinára nadosmrti dokaličil.

Jedným z najsenzačnejších duelov kvôli „urážke“ na stránkach novín bol duel Schleyer – Bolgár, ktorý sa konal v roku 1884 a ktorý, výnimočne, dopadol v prospech novinára (pravdepodobne preto, že sám bol bývalým vojakom). Franz von Bolgár bol nadporučík vo výslužbe a zodpovedný redaktor Militär Zeitung, v ktorom publikoval článok kritizujúci plukovníka Schleyera. Namiesto hľadania protiargumentov a možnosti diskusie vyzval „ťažko urazený“ plukovník redaktora na súboj. Bolgár ho v súboji zabil. Vojenským čestným súdom bol zbavený viny, ale musel opustiť Viedeň a vrátiť sa do Uhorska, odkiaľ pochádzal.

Priam politický rozmer nadobudol v Uhorsku iný súboj novinára so šľachticom. Veľmi populárny novinár Gyula Verhovay publikoval v roku 1880 prudké útoky na grófa Pavla Festiča, ktorý sa mal dopustiť rôznych nelegálnych finančných operácií. Sám gróf Festič bol na cestách a na útoky nereagoval, ale namiesto neho sa v redakcii novín objavili sekundanti baróna Isidora Majthényiho. Nikoho z nich novinár neurazil a ani gróf Festič nikoho z nich nepoveril, aby ho zastupovali. Dokonca ich ani nepoznal. Napriek tomu mali byť drzému novinárovi upchané ústa guľkou.

O ďalšom vývoji udalostí Křížek píše: „Majthényi mu poslal urážlivý list, vznetlivý žurnalista spadol do pasce a vyzval pisateľa na súboj. Duel sa konal 11. januára v Budapešti. (...) Dohodnutá vzdialenosť bola 25 krokov, pričom každý mal právo postúpiť o päť krokov. Súperi museli vystreliť v tej istej minúte. Verhovay zostal počas súboja na svojom mieste, Majthényi však podišiel o niekoľko krokov; potom obaja zodvihli svoje pištoly a súčasne vystrelili. Verhovay sa zrútil, guľka mu prenikla do prs, zatiaľ čo jeho protivník ostal nezranený.

Verhovay sa celé mesiace potácal medzi životom a smrťou, ale nakoniec sa celkom uzdravil.

Správa o dueli vyvolala v Budapešti ohromné rozčúlenie a početné pouličné demonštrácie, ba dokonca skutočný puč, pri ktorom tiekla krv. Medzi tisícichlavým davom a políciou došlo k prudkým zrážkam a na oboch stranách pokrývali bojové pole mŕtvoly. Nepokoje trvali päť dní a až zásahom ozbrojenej sily mohol byť znova obnovený verejný poriadok.

Tlač hlavného mesta tiež protestovala čo najrozhodnejšie proti atentátu na slobodu slova a tlače z radov modrej krvi. Redaktori všetkých budapeštiánskych novín vydali nasledujúce vyhlásenie: „Podpísaní redaktori protestujú vo svojom mene, v mene svojich spolupracovníkov proti postupu, ktorý zvolili proti pánovi Júliusovi Verhovayimu barón Isidor Majthényi a jeho sekundanti pánovia Sigmund Uechtritz a Gabriel von Benitzky. Nemôžu sa pozerať na tento postup ako na nevyhnutne vyplývajúci zo zákonov rytierstva, vyhlasujú ho skôr za neospravedlivo, proti slobode tlače

namierený atentát. Vyhlasujú, že sa nedajú obmedziť pri výkone svojich novinárskych práv a povinností takými násilnými výstupmi.“

Je to ďalší príklad toho, ako mohol byť bezúhonný človek systematicky štvaný k duelu, aby bol najskôr urazený a potom chladnokrvne zastrelený; scenár dôverne známy v celej Európe.

Proti praxi súbojov sa ozvali aj viacerí umelci a intelektuáli. V našich rakúsko-uhorských pomeroch napríklad dramatik Arthur Schnitzler v hre *Freiwild* z roku 1896. Hra je situovaná v malom kúpeľnom mestečku, v ktorom sa stretávajú dva svety – svet militantných, mačistických a popudlivých vojakov a občiansky svet umelcov. Neúspešný maliar Paul je vyprovokovaný k tomu, aby dal facku chrapúnskemu dôstojníkovi Karinskému. Ten, prirodzene, žiada satisfakciu. Maliar nechápe, prečo by sa mal dať zastreliť len kvôli tomu, že vyfackal samolúbeho vojaka. Karinský na Paula striehne, stane sa lovnou zverou, ktorá nakoniec preda len padne v dueli. Táto Schnitzlerova hra o nezmyselnej smrti je v podstate účtovaním moderny so zápletkou, ktorá poháňala veľkú časť klasickej literatúry. Cida, Eugena Onegina, Tuzenbacha, Stavrogina a ďalších – s feudálnym kódexom cti, ktorý ritualizuje a legalizuje násilie a ktorého sa v modernom svete najčastejšie chopia gauneri a nedospelí, zakomplexovaní ľudia, aby ním terorizovali svoje okolie.

V texte sú použité citáty z kníh:

Stefana Zweiga Svet včerajška, Premedia 2014. Preložil Ivan Cvrkal.

Milan Kundera Život je jinde, Atlantis 2016.

Frederico Fellini filmuje, Tatran 1986. Preložila Eva Mikulajová.

REDLOVA AFÉRA

Rakúskou verejnosťou otriasol na prahu prvej svetovej vojny škandál – zrada plukovníka Redla.

Všetko sa to začalo podozrivou nevyzdvihnutou obálkou, ktorá zaujala pozornosť tajnej polície. Bola odoslaná poste restante a obsahovala veľkú sumu peňazí. 9. mája 1913 nechala tajná polícia na pošte ako návnadu rovnakú obálku na rovnaké krycie meno – Nikon Nizetas. Policajní detektívi strážili okolie pošty, aby mohli sledovať každého, kto si obálku vyzdvihne.

Obálka bola vyzdvihnutá až 25. mája, no osoba, ktorá ju vyzdvihla, sa polícii stratila – polícia nepočítali s tým, že osoba nemusí odísť len pešo, ale môže si zobrať aj taxík, ktorý sa veľmi rýchlo stratí v spleti viedenských ulíc. Našťastie pre políciu sa inkriminovaný taxík vrátil späť na svoje stanovisko, kde zastihol ešte stále zaskočených a bezradných c. a k. tajných policajtov. Druhú šancu však už polícia nepustila z rúk. Detektívi požiadali taxikára, aby ich odviezol na rovnakú adresu ako predchádzajúceho klienta. Taxikár ich odviezol k hotelu Klomser. Počas jazdy objavili policajti v taxíku stratenú pošvu od noža na papier. Na recepcii hotela potom požiadali recepčného, aby sa hostí opýtal, či niektorý z nich nezabudol rovnakú pošvu v taxíku. Keď do foyer hotela zišiel host, aby sa prihlásil o svoj majetok, detektívi tajnej polície v ňom s prekvapením spoznali svojho bývalého šéfa – plukovníka Redla.

Alfred Redl bol zhodou okolností krajan Josepha Rotha z Lvova. Pochádzal z pomerne chudobných železničiarских pomerov, urobil však v armáde a štátnej službe veľkú kariéru – dotiahol to až na šéfa rakúskej kontrarozvedky, ktorú počas svojho pôsobenia významne modernizoval. Zaslúžil sa o zavedenie mnohých inovácií do jej práce. Do jej výbavy pribudli najmä nové technológie, okrem iného aj kamery a primitívne nahrávacie zariadenia.

Ako sa však neskôr ukázalo, Redl bol celé roky plateným ruským špiónom. Už roku 1902 poslal Redl Rusom kópiu rakúsko-uhorských vojnových plánov. (Irániou je, že ako šéf kontrarozvedky potom sám vyšetroval, ako k tomuto úniku došlo.) V rokoch 1903 až 1913 bol hlavným ruským špiónom. Jeho zrada bola mnohonásobná. Tesne pred vypuknutím prvej svetovej vojny poskytol napríklad Rusom celý plán rakúsko-uhorskej invázie do Srbska. Tí ich vzápätí poslali Srbom, takže keď k invázii skutočne došlo, srbské vojsko bolo na ňu dobre pripravené. Redl odovzdal Rusom aj dispozície plánovaných útokov, plány mobilizácie, plány rakúsko-uhorských opevnení a mnohé ďalšie citlivé, pre armádu životne dôležité informácie. Navyše, ako šéf kontrarozvedky nepravdivo informoval svojich nadriadených o sile ruských vojsk a za peniaze udával Rusom aj rakúskych špiónov v Rusku. Niektorí autori špekulujú, že Redlova zrada mohla zapríčiniť smrť až pol milióna rakúsko-uhorských vojakov.

Dôvod, prečo Redl zradil, nie je celkom jasný. V hre je Redlova márnivosť, či túžba po prepychu, ktorý si zo svojho platu nemohol dovoliť. Najpravdepodobnejšie však pôsobí hypotéza, že cárske Rusko Redla vydieralo kvôli jeho homosexualite.

Po Redlovom zadržaní ho v izbe hotela vypočulo niekoľko vyšetrovateľov. Počas krátkeho vyšetrovania pripustil, že predal informácie cudzím mocnostiam. Redla nechali samého v izbe s nabitým revolverom. 25. mája 1913 spáchal v skorých ranných hodinách samovraždu.

Redlova zrada sa stala kultúrnym fenoménom. Poslúžila ako predloha hry Johna Osbournea, a tiež mnohými cenami ovenčeného maďarského filmu *Plukovník Redl* s Clausom Maria Brandauerom v titulnej úlohe.

František Kovár, Tomáš Mašťalík, Ján Koleník

BITKA PRI SOLFERINE

Odohrala sa 24. júna 1859 neďaleko dediny Solferino v severnom Taliansku. Bojovali v nej proti sebe spojené francúzsko-sardínske jednotky vedené Napoleonom III. a Viktorom Emanuelom II. a rakúska armáda vedená vtedy len 29-ročným cisárom Františkom Jozefom I. Spolu sa na nej zúčastnilo takmer 300 000 vojakov. Bitka bola súčasťou druhej talianskej vojny za nezávislosť a znovuzjednotenie Talianska a skončila sa porážkou rakúskej armády.

Bitka vstúpila do dejín aj tým, že to bola posledná veľká bitka svetovej histórie, v ktorej armády bojovali pod osobným velením svojich monarchov. Prírodzene, panovníci v nej nebojovali spolu so svojimi rytiermi ako kedysi, ale boli ešte osobne prítomní na bojisku a osobne vydávali rozkazy. Po bitke pri Solferine sa už panovníci bojiskám radšej vyhýbali a rozkazy na ofenzívy už vydávali len z bezpečia svojich sídiel, kde krik ranených a zomierajúcich nebolo počuť.

Práve dejiskom bitky pri Solferine totiž bezprostredne po bitke prechádzal Jean-Henri Dunant. Utrpenie ranených vojakov ho natol'ko šokovalo, že sa rozhodol konať a výsledkom jeho snáh bola Ženevská konvencia a zriadenie medzinárodného Červeného kríža.

A close-up photograph of a man with a beard and mustache, wearing a dark grey jacket over a red shirt, holding a baby. The man is looking down at the baby with a serious expression. The baby is wearing a white shirt and has its hands raised. The background is a plain, light blue-grey color.

Projekt 1918

voľne na motívy próz
Josepha Rotha

OSOBY A OBSADENIE

TROTТА

poručík jazdeckého pluku rakúsko-uhorskej armády (25)

GRÓF CHOJNICKÝ
bohatý aristokrat (45)

HAJTMAN TROTТА
Trottov otec (65)

TROTTOVÁ
Trottova matka (57)

LAJČIAK
slovenský správca na majetku grófa Chojnického (65)

DÉMANT
vojenský lekár, Žid (33)

EVA DÉMANTOVÁ
jeho žena (38)

KNOPFMACHER
Démantovej otec, fabrikant (70)

STRÁŽMAJSTER SLÁMA
český policajt (35)

WAGNER
kapitán (35)

ESTERHÁZY
major (55)

TATTENBACH
poručík (40)

TAITENBERG
vojenský lekár (35)

JOLANA SZATMÁRYOVÁ
módna dizajnérka (40)

PRVÁ ČASŤ ROK 1914

PROLÓG

(Morava, skorá jar 1914. Veranda domu strážmajstra Slámu obrastená viničom. Prší, dážď šuchoce na viniči, zvonka vchádzajú strážmajster Sláma a mladý poručík Trotta. Skladajú si dažďom premočené klobúky.)

SLÁMA Sadnite si. Ako sa má váš otecko?

TROTТА Vlastne ani neviem. Videli sme sa len na stanici. Dnes som pricestoval.

SLÁMA To ste ešte neboli ani doma?

TROTТА Nie.

SLÁMA Takže rovno zo stanice ste šli na cintorín? To je od vás veľmi pozorné.

TROTТА Keď som sa to od otca dozvedel, musel som ísť. Sám otec ma poslal. Mali sme k sebe blízko... Myslím, akože naše rodiny.

SLÁMA Áno. Mali.

TROTТА Ešte raz úprimnú sústrasť.

SLÁMA Ďakujem. Môžem vás ponúknuť čajom?

TROTТА Ak smiem poprosiť. Nerád by som pred cestou nachladol.

SLÁMA *(vstane a začne pripravovať čaj)* K akej posádke vás prideliť?

TROTТА K deviatemu jazdeckému pluku. Sú až na východnej hranici.

SLÁMA Aj moja žena bola z východu. Rusínka. *(pauza)*

TROTТА Bola k všetkým vždy taká milá.

SLÁMA Áno. Chodievam k jej hrobu každý deň. Stále sa s tým neviem zmieriť... že tam dole leží a že... že tučné biele červy už začali ohlodávať jej... Odporná predstava... Dáte si k čaju mlieko?

TROTТА Nie, len cukor.

SLÁMA Ja nesladím. Ani ona nesladila. Ale vždy tu mávala cukor pre návštevy.

TROTТА Vaša pani bola mimoriadne pozorná hostiteľka. *(Sláma, ktorý ešte stále hľadá v kredenci cukor, sa zrazu nekontrolovateľne rozpláče. Trottovi je tento citový výbuch nepríjemný.)* Mám vás radšej nechať osamote?

SLÁMA Nie. Ja len neviem, kde je cukor...

TROTТА Prosím?

SLÁMA *(vzlyká)* Nevieam, kde je cukor. Všetko tu mala na starosti ona... Ja neviem nič. Som bez nej celkom stratený... Celkom...

TROTТА Cukor je v hornej poličke napravo.

SLÁMA *(pozrie na Trotta. Smutne sa usmeje, otvorí poličku.)* Máte pravdu, je tu. Poznáte to tu lepšie ako ja.

TROTТА Čo sa jej vlastne stalo? Ja... Prepáčte, som idiot, nechcel som vám ešte viac jatriť rany...

SLÁMA Otec vám to nepovedal?

TROTТА Nie.

SLÁMA Zomrela pri pôrode.

TROTТА Prosím?

SLÁMA Nikdy som nebol pobožný, ale teraz mám istotu, že Boh nie je. Sedem rokov sme nemohli mať dieťa a keď sa to konečne podarilo, stálo ju to život. Ak by existoval Boh, musel by som ho nenávidieť. Radšej nech nie je.

TROTТА Kde je to dieťa?

SLÁMA *(znova začne vzlykať)* Pri nej. Pošlo hneď druhý deň. *(Sláma sa pomaly upokojí, postaví šálky s čajom na stolík. Sadne si vedľa Trotta na pohovku. Otvorí album s fotografiami, ktorý ležal na stolíku.)* Často si ho teraz pozerám. Tu sme spolu... Vtedy som bol len čatár. Bola pekná, však?

TROTТА Áno, nádherná...

(Pauza. Sláma sa pritiahne ešte bližšie k Trottovi. Teraz sedia vedľa seba na pohovke tak blízko, že sa bokmi dotýkajú.)

SLÁMA Nemáte mi čo povedať?

TROTТА Ako to myslíte?

SLÁMA Vdovcovi, ktorému sa kondoluje, sa zvyčajne hovorí o mŕtvevi niečo milé.

TROTТА Bola to... veľmi dobrá žena... veľmi pekná...

SLÁMA *(prikyvuje, očami visí na Trottoových ústach.)* To je všetko? Nič viac mi o nej nepoviete?

TROTТА Bola láskavá. Dobrá manželka... Predpokladám. Vy to musíte vedieť najlepšie... ako veľmi vás milovala. *(pauza)* Iste by bola aj dobrou matkou.

SLÁMA To určite. Ale mala aj svoje chyby ako každá žena. O tých mi nič nepoviete? O jej v-

tochoch? Nie? Dobre, nehovorte nič. O mŕtvych len dobre.

TROTТА (Vstane) Asi by som už mal ísť. Rodičia ma čakajú a pred cestou sa ešte musím pobaliť.

SLÁMA Už len sekundu, pán Trotta! Niečo vám dlhujem. (Vstane, otvorí zásuvku, prehrabáva sa v nej, nakoniec vyberie zo zásuvky hrubý balíček listov previazaný stužkou.) Toto je vaše. Hneď, ako som to našiel v manželkiných veciach, odniesol som to vášmu pánovi otcovi. Povedal mi, že vám to mám odovzdať osobne.

(Trotta sa nedokáže Slámovi pozrieť do očí. So sklopennými očami od neho preberie kôpku listov.)

SLÁMA Viete veľmi pekne písať. Ani sa jej nečudujem... (Trotta odchádza.) Mimochodom. Bol to chlapec.

TROTТА Prosím?

SLÁMA To dieťa, ktoré zomrelo. Bol to chlapec.

OBRAZ 1

(Máj 1914. Vidiecke sídlo grófa Chojnického kdesi na východných hraniciach monarchie. Podvečer slnečného jarného dňa. V salóne sú otvorené veľké francúzske dvere, ktoré vedú do záhrady. Z altánku, ktorý nevidíme, počuť vzdialený rozhovor dôstojníkov. V diaľke vidieť temné lesy, na ktoré už padá súmrak. Pri stene stojí veľká busta cisára Františka Jozefa I. V salóne sedí pán Knopfmacher, fabrikant a fajčí cigaru. Oproti nemu stojí jazdecký kapitán Wagner.)

WAGNER Vždy, keď sa tá biela guľôčka na rulete rozbehne, v hlave sa mi celkom zatmie. Na chvíľu v nej mám úplne prázdno. Často sa pýtam, čím to je, že vždy v kasíne stratím na chvíľu hlavu... A viete, na čo som prišiel? Prišiel som na to, že... Vy ste akého vierovyznania, pán Knopfmacher?

KNOPFMACHER Katolík.

WAGNER... že to tí všivaví židáci mi počarovali. Nestačí im, že pribili na kríž nášho Pána Ježiša Krista, tie svine idú po krku aj mne.

KNOPFMACHER Nedali ste mi dopovedať, pán Wagner. Som síce katolík, ale obrezaný. Dal som sa pokrstiť len pred dvoma rokmi.

(pauza)

WAGNER Veď aj Židia sú ľudia, nie?

KNOPFMACHER Ďakujem, že ste sa so mnou podelili o tento svoj poznatok. Zmienim sa o tom doma manželke.

WAGNER Ja nerobím rozdiely – pre mňa všetko jedno, Žid, moslim, Cigán, luterán – všetko jedno... (pauza) Vy mi už asi nepožičiate, čo?

KNOPFMACHER Uhádli ste. Ale nie preto, že ma urážate. Dlhujete mi už 400 korún.

WAGNER Židák lakomý. (odíde, vráti sa) Plukovníka Esterházyho ste tu náhodou nevideli, pán Knopfmacher?

KNOPFMACHER Myslím, že je s ostatnými v altánku.

WAGNER Ďakujem, pán Knopfmacher. Moja úcta.

(Wagner odíde. Knopfmacher podíde k buste cisára. Všimne si niečo na cisárovom holom temene. Vyberie vreckovku, decentne napluje cisárovi na hlavu a vreckovkou čistí cisárovu bustu.)

KNOPFMACHER Všetko obzerú.

(Vojde Chojnický s doktorom Démantom a Trottom. Grófa prenasleduje plukovník Esterházy.)

ESTERHÁZY... Len úplný šialenec môže tvrdiť, že monarchia je v úpadku. Bol som minulý rok vo Viedni a videl som prehliadku počas sviatku Božieho tela. Veľkolepé. Dychberúce. Svetlomodré nohavice pechoty žiarili, kávovhnedí delostrelci defilovali okolo tribúny ako vtelená vážnosť balistickej vedy. Krvavé fezy na hlavách blakytých Bosniakov horeli na slnku ako radostné ohníčky, ktoré islam zapálil na počesť Jeho Apoštolského Veličenia a...

KNOPFMACHER Pán Esterházy. Hľadal vás tu kapitán Wagner. Poslal som ho za vami do altánku.

ESTERHÁZY Čo ho nepoznáte? Zase chce peniaze... a celkom vzadu stáli...

KNOPFMACHER Pán Esterházy? Myslím, že tentoraz to bolo naozaj naliehavé.

ESTERHÁZY Dobre, len dopoviem grófovi...

KNOPFMACHER Obávam sa, že to bolo VEĽMI naliehavé.

ESTERHÁZY Niečo služobné?

KNOPFMACHER Netuším, možno –som civil, nič mi nepovedal.

ESTERHÁZY (Chojnickému) Hneď som naspät a potom si to dopoviem.

CHOJNICKÝ Ale určite. Nie že zabudnete. (Esterházy odíde. Knopfmacherovi) Neskonala vďaka. Ten chlap je ako pohlavná choroba, ktorej sa človek nevie zbaviť. Niežeby som hovoril z vlastnej skúsenosti.

DÉMANT Dovoľte, aby som vám predstavil nového člena dôstojníckeho zboru. Poručík Trotta. **CHOJNICKÝ** Trotta? Trotta... Ako ten z čítanky? Ste rodina?

TROTТА Nie.

DÉMANT Je to jeho starý otec. Hrdina z bitky pri Solferine. Strhol jeho veličenstvo k zemi práve vo chvíli, keď našo vystrelil taliansky ostrelóvač. Vlastným telom pri tom zastavil guľku. Trotta o tom hovorí nerád.

KNOPFMACHER Vy sa za svojho predka hanbíte?

TROTТА Práve naopak. Len nechcem žiť zo slávy svojho starého otca.

CHOJNICKÝ Vy ste sa ešte ničím nestihli presláviť?

TROTТА Ničím... na čo by som mohol byť hrdý.

CHOJNICKÝ Nebojte sa, váš čas ešte príde.

TROTТА Ale kedy? Na kadetke nás učili, aby sme boli pripravení hrdinsky položiť život za vlasť a cisára a dostať sa do čítaniek ako môj starý otec. Ale my zatiaľ len starneme. Smrť zo staroby nie je v ničom hrdinská.

KNOPFMACHER Je príliš dlho mier. Ale nebojte sa, dočkáte sa aj vy svojej vojny.

TROTТА Dal by Boh.

(Vchádza Wagner so zúfalým výrazom na tvári, v päťach mu je utáraný Esterházy.)

WAGNER Tak požičiate mi tie dve stovky alebo nie?

ESTERHÁZY... a za nimi viali ako majestátna víchrica, ktorá v prítomnosti cisára krotí svoje vášne, chocholy pešej telesnej gardy. (Knopfmacherovi, mimochodom) Nebolo to nič služobné, zase len dranká peniaze. A konečne sa nad davom vzniesol spev apoštolských armádnych cherubínov. Vznášal sa nad všetkými hlavami ako oblaha z melódie, ako baldachýn čierno-žltých tónov a moje srdce sa zastavilo a prudko rozbúšilo...

DÉMANT Zajtra by ste mali prísť ku mne na vyšetrenie, pán plukovník.

ESTERHÁZY (zarazí sa) Prečo?

DÉMANT To je medicínska zvláštnosť, keď sa človeku srdce naraz rozbúši aj zastaví.

ESTERHÁZY Vy sa mi vysmievate, doktor?

DÉMANT Nie.

ESTERHÁZY Ale áno. Dajte si pozor na ústa. Menej vlasteneckého zápalu než Židia vykazujú snád' už len Slováci. Tí sa aj hodiny môžu pozerať na našu čiernu a zlatú a nič to s nimi nerobí, pretože sú neschopní vyšších citov. Pozrite sa, tu, na Lajčiaka. (Lajčiakovi) Vy ste Slovák?

LAJČIAK Áno.

ESTERHÁZY Odkiaľ?

LAJČIAK Slavošovce.

ESTERHÁZY (začne ústami napodobňovať Radeckého pochod.) Cítite hrdosť?

LAJČIAK Na vás?

ESTERHÁZY Na vlasť.

LAJČIAK Bohužiaľ!

ESTERHÁZY Tak vidíte. A pritom vlastencovi stačil na tej prehliadke jediný pohľad na žltočierne koberec, ktorý sa tiahol od kočiara jeho veličenstva až po...

CHOJNICKÝ Pán Esterházy, chcel by som vás poprosiť, ak sa nenahneváte, aby ste s mojím správcom Lajčiakom zašli do vínnej pivnice a vybrali fľašu, ktorou by sme zapili príchod nášho nového priateľa Trottu.

ESTERHÁZY Ja?

CHOJNICKÝ Nechoem vás tým obťažovať, ale zo všetkých prítomných sa vo víne vyznáte najlepšie práve vy.

ESTERHÁZY To je pravda, ale chcel vám dopovedať...

CHOJNICKÝ Pri poháriku to bude ešte väčšia rozkoš. (Esterházy odíde.)

CHOJNICKÝ Ak ešte raz začne o tej prehliadke, budete mi musieť pomôcť utopiť ho v močiari.

WAGNER (Chojnickému) Dnes sa nám urobilo nádherné počasie, pán gróf, človek by v takomto počasí najradšej zobral gitaru a od radosti spieval...

CHOJNICKÝ Nič vám nedám, dlhujete mi 1500 korún. (Trottoví) Veľmi rád vás tu každý utork

a štvrtok uvidím. Vyzeráte neopotrebované. Pijete veľa?

TROTТА Len príležitostne.

CHOJNICKÝ To sa dá napraviť. Máte už spoľahlivého sluhu, ktorý by vás vždy nadránom odniesol domov?

TROTТА Ešte nie.

CHOJNICKÝ Pán Knopfmacher, poobzerajte sa v dedine po nejakom spoľahlivom chlapcovi. (*Trottovi*) Chodiť po večierku samému domov sa tu neodporúča.

TROTТА Je to tu nebezpečné?

DÉMANT Historiky o dôstojníkoch, ktorí sa opili a viac ich už nik nevidel, vám môžem rozprávať celé hodiny.

TROTТА Roztrhali ich vlky?

CHOJNICKÝ Iba niektorých. Po nich sme našli aspoň zakrvavenú uniformu. Oveľa horšie sú tie močiare všade naokolo. Ľudia, ktorí sa tu narodili, poznajú cestičky, ale stačí pár krokov bokom a to bahno vás za chvíľu stiahne dole. Utopíte sa v ňom. Ale nie ako vo vode. Voda telo neskôr vydá, ale v tom bahne vás nenájde nik ani do súdneho dňa.

(*Vchádza zúfalý Taitenberg, ktorému ide v päťkách Esterházy s fľašou vína v rukách.*)

ESTERHÁZY... osem snehobielych koní ťahalo jeho kočiara. A na belákoch šli lokaji v čiernych, zlatom vyšívaných kabátoch a bielych parochniach.

CHOJNICKÝ Pán Esterházy...

ESTERHÁZY Nie, nikam už nejdem, kým to nedorozprávam. Tak teda cisár mal na seba biele loskvúci kabát a mohutný zelený chochol z papagájich pier. Vystúpil z koča tým elastickým krokom, ktorý nám na našom Veličenstve závidia všade na svete a ako obyčajný človek, ako vy alebo ja šiel pešky, po svojich nohách – on...

CHOJNICKÝ Vy by ste už tiež nešli?

ESTERHÁZY... jeho veličenstvo šlo po vlastných nohách do kostola ako vy alebo ja a...

CHOJNICKÝ (*pokojne*) Pán Esterházy. Dajte už s tým starým dementom pokoj.

(*Esterházy konečne v šoku zmlkne.*)

CHOJNICKÝ Celá táto vaša rétorická smršť sa začala tým, že som vám v altánku povedal, že

naša monarchia je v úpadku. Chcete vedieť, čo si myslím o tejto monarchii? (*Zoberie šokovanému Esterházy mu z rúk fľašu a začne nalievať do pohárikov.*) Cisár je dementný starček, naša vláda banda idiotov a ríšska rada zhromaždenie debilov. Viem to, pretože tam sedím s nimi. Na zdravie! Táto monarchia sa musí rozpadnúť. Jediné, čo Rakúšania skutočne vedia, je opekať klobásy a jódlovať. Maďari sú zapáchajúci Aziati, ktorí si vymysleli nezmyselný jazyk a teraz plačú, že im nikto v Európe nerozumie. Česi sa tvária, že všetkému rozumejú, ale ich jediné raison d'être je požíranie nestráviteľných knedlíkov, ktoré zapijajú pivom. Rusíni sú zakuklení Rusi, pripravení pichnúť nás hocikedy do chrbta. Chorváti sú povalači a kurevnici, Srbi necivilizovaní divosi, ktorí sa len nejakým nedopatrením dostali do Európy. Poliak je zlodej schopný okradnúť v truhle vlastnú matku. Slováci sú národ uplakaných lokajov, ktorí si myslia, že celý svet nemá nič lepšie na robote, len im ubližovať. V momente keď cisár otrčí kopytá, rozpadneme sa na sto kusov, pretože všetky tie národy a národnosti si tu vybudujú malé štátiky, v ktorých sa pekne v súkromí budú môcť venovať svojim národným zhovädilostiam. A starý s tým neurobí nič, ani keby si na klobúk nastokol milión papagájich pier.

(*Všetci sú z Chojnického prejavu šokovaní, opatrne sa obzerajú, či ich niekto nepočúva. Taitenberg si nenápadne vyberie zápisník a čosi si doň zapisuje. Vojde Taitenberg, je podnapitý.*)

TATTENBACH Tak tu ste všetci! Nechali ste ma zaspáť v altánku... Čo je? Je čas ísť k slečne Rézi. Dostala nové dievčatá.

TAITENBERG Už som ich videl. Náhdera. Je tam jedna Rumunka.

TATTENBACH Áno, má také smutné oči.

TAITENBERG Ja som skôr na zadky. Užite si to, ja dnes, žiaľ, mám ešte pacientov.

TATTENBACH Žiadnych pacientov nemáte, pôjdete so mnou a basta! To je môj rozkaz. Aj vy, Wagner.

WAGNER Ja si tu radšej posedím, zahrám na gitarke...

TATTENBACH Požičiam vám stovku.

WAGNER Keď inak nedáte.

TATTENBACH Pán gróf?

CHOJNICKÝ Nabudúce, Tattenbach. Dnes ma ešte čakajú obchody. Pán Knopfmacher tu čaká už od obeda. Užite si.

(*Chojnický a Knopfmacher odchádzajú do grófovej pracovne.*)

TATTENBACH Vy asi nepôjdete, doktorleben? Syn Izákov...

DÉMANT Musím tu počkať na svoju zákonitú ženu a odprevadiť ju domov.

TATTENBACH (*Trottovi*) A vy?

TROTТА Ja tu ostanem s pánom doktorom, ak dovoľíte.

TATTENBACH S ním? Naozaj? Vy viete, že je... No dobre. Ako chcete. Odchod, panstvo.

ESTERHÁZY Počkajte, idem s vami.

TATTENBACH Aj vy, pán plukovník?

ESTERHÁZY Vám som ešte nerozprával o prehladke na sviatok Božieho tela, však nie? (*Odídu.*)

DÉMANT Chudák Taitenberg.

TROTТА Prečo?

DÉMANT V tom bordeli vždy strašne trpí.

TROTТА Ved' sa len tak triasol od vzrušenia, keď ho Tattenbach zavola.

DÉMANT Milý Trotta, vidím, že ešte nepoznáte ľudí. Taitenberg je môj kolega. Nechcem byť indiskrétny, ale on nie je veľkým obdivovateľom žien... Keď učití voňu ženy, je blízko mdlobe. Chápete?

TROTТА Aha.

DÉMANT Ale vy ste mali ísť. Utužuje to kolektív. Nechceli ste si trochu užiť?

TROTТА Nie.

DÉMANT Prečo? Máte rovnaký problém ako Taitenberg? Mne to môžete povedať, som lekár.

TROTТА Nie. Ale príliš som miloval jednu ženu.

DÉMANT Väčšinou milujeme „príliš“. A čo je s ňou? Vydala sa?

TROTТА Áno. Ale dávno predtým, ako som ju začal milovať.

DÉMANT (*usmeje sa*) Rozumiem.

TROTТА A potom zomrela. Veľmi mladá. Pri pôrode.

DÉMANT To je mi ľúto. Ale hlavu hore. Budete milovať ešte iné ženy.

TROTТА Myslíte?

(*Vojde Eva Démantová, vitálna žena v stredných rokoch, plná života a zmyselnosti.*)

DÉMANT Už si tu? Pôjdeme domov? Prepáč, zoznámte sa, toto je poručík Trotta, nový priateľ. Momentálne je trochu melancholický. Je to smoliar v láske, ktorý sa sa bojí, že si už nikdy nenájde ženu, ktorú by mohol milovať.

DÉMANTOVÁ Teší ma. Nebojte sa. Raz takú určite nájdete.

TROTТА (*pozrie na pani Démantovú a smutne sa usmeje*) Dúfam, že máte pravdu.

OBRAZ 2

(*Salón na vidieckom panstve grófa Chojnického. Večer, francúzske dvere do záhrady sú opäť otvorené, prievan napína záclony. Z diaľky počuť unavený opilecký spev z rusínskej dediny. V salóne je Knopfmacher a Wagner, presne tak ako na začiatku prvého obrazu.*)

WAGNER... a keď guľôčka konečne zastala, neveril som vlastným oči! Padla trinásťka, presne ako som povedal a ja som prehral ďalšie dve stovky.

KNOPFMACHER Kto bol taký blázon, že vám požičal?

WAGNER Trotta. S ruletou končím. Prisahám. Konečne som pochopil, že na rulete sa nedá vyhrať. Len idiot do nej strká peniaze. Skúsím to s kartami. Môžem vám niečo dôverne prezradiť? (*stíši hlas*) Mám systém. Keby sa o ňom dopočuli v kasíne, nepustili by ma dnu. Budem musieť vyberať len po troche, aby mi na to neprišli. Len toľko, aby som mohol slušne žiť. Ja a... povedzme, že ešte nejaký prezieravý človek, ktorý by chytil šťastie za pačesy a poskytol by mi počiatočný kapitál na rozbeh.

KNOPFMACHER Nič vám nedám.

WAGNER Ja som si od vás ani nič nepýtal. Alebo vy ste počuli, že by som od vás niečo pýtal? Nie, nepočuli. Mám svoju hrdosť.

KNOPFMACHER Ešte stále mi dlhujete 400 korún, s úrokmi je to už 440.

WAGNER 400 korún! To je už teraz pre mňa nič. Vrátiť vám 500. Alebo aj 600. Chcete 600? Napozajtra, dobre? *(pauza)* Ani vo sne by mi nepadlo pýtať niečo od vás. Už dávno som dohodnutý s niekým iným. *(pauza)* Nepožičali by ste mi dve stovky?

KNOPFMACHER To naozaj vyzerám ako idiot?

WAGNER Ale veď to nechcem na hazard! Potrebujem to len na bežné výdavky!

KNOPFMACHER Dám vám hoci aj milión, len čo mi vrátite tie štyri stovky, ktoré mi dlhujete. *(Vchádza doktor Démant.)*

WAGNER Pán doktor, dobre, že vás vidím...

KNOPFMACHER *(Démantovi)* Nič mu nedávaj, má na krku exekútora!

WAGNER *(Na odchode)* Toto si raz s vami ešte vybavím, židáci lakomí. Moja úcta. *(odíde)*

DÉMANT Gróf sa ešte nevrátil?

KNOPFMACHER Nie. Aj ja tu na neho čakám.

DÉMANT Obchody?

KNOPFMACHER Iste.

DÉMANT Predpokladám, že sa nemám pýtať.

KNOPFMACHER Ráno som šiel k tebe. Čakal som ťa až do obeda.

DÉMANT Musel som zaočkovať nováčikov pri pluku. *(zvalí sa na pohovku)* Bože, aký som unavený.

KNOPFMACHER Namiesto teba som tam našiel toho nového poručíka.

DÉMANT Viem. Chodí ku mne každý deň. Je to jediný priateľ, ktorého som si tu za tri roky našiel. Skvelý človek.

KNOPFMACHER Ja som tiež skvelý človek, ale neradil by som ti, aby si ma nechal osamote s peknou ženou, ak ti na nej záleží.

DÉMANT Prečo mi to hovoríte? Nemám najmenší dôvod, aby som Eve alebo Trottovi nedôveroval.

KNOPFMACHER Poznám svoju dcéru lepšie ako ty. A poznám aj poručíkov. Keď bola moja žena mladá, mal som dosť príležitostí spoznať mladých mužov, civilov aj dôstojníkov. Vytrpel som si svoje. A moja dcéra je, žiaľ, po matke.

DÉMANT Starajte sa o seba!

KNOPFMACHER Ja sa o seba postarám. Škoda, že sa musím aj o teba.

DÉMANT O mňa? Ja som vám celkom ukradnutý! Už roky sa snažíte kúpiť si šľachtický titul. Nechcete, aby v rodine vypukol škandál, to je všetko. Svoju ženu poznám rovnako dobre ako vy. V Olomouci to bol okresný komisár Herdall, v Hradci okresný sudca Lederer, ale milujem ju! Čo s tým mám robiť? Ja už nevládzem utekať z mesta do mesta. Môžem ďakovať Bohu, že to neboli aspoň kamaráti. Je ľahkovážna, rada koketuje, ale nemyslím si, že veci ženie až do krajnosti. Eva je slušný človek. Nech si vraví, kto chce, čo chce!

KNOPFMACHER Iste.

DÉMANT Je nespokojná a snaží sa rozptýliť. To jej nemôžem zazlievať.

KNOPFMACHER Sám by si ju mal rozptýliť. Prečo jej neurobiš dieťa?

DÉMANT Dieťa... Svet, v ktorom ešte stálo za to žiť, bol odsúdený k zániku. Svet, ktorý príde po ňom, si už žiadnych slušných obyvateľov nezaslúži. *(čistí si okuliare)* Aj tak by boli slepí po mne.

(Vojde Chojnický.)

CHOJNICKÝ Dobrý deň, pán Knopfmacher, dobrý deň, doktor. Prepáčte, že som vás nechal čakať, ale nebude to dlho trvať, môj správca už pripravil všetky podklady.

DÉMANT Idete rozšíriť fabriku na kefy?

CHOJNICKÝ Máme niečo lepšie. Váš svokor dostal úžasný nápad. Budeme vyrábať vo veľkom žartovné predmety. Ohňostroje, petardy, čertíkov v škatulkách...

DÉMANT Komu to chcete predávať?

CHOJNICKÝ Rusom. Tam je teraz po zábavných predmetoch veľký dopyt. Nasledujte ma, prosím, do mojej pracovne. *(Knopfmacher odíde s Chojnickým do pracovne. Hneď ako odídu, v otvorených francúzskych dverách sa zjaví Wagner, ktorý tam doteraz čakal. Prisadne si k Démantovi, ktorý o jeho spoločnosť vôbec nestojí.)*

WAGNER Ty si študovaný, doktor. Vieš mi vysvetliť, ako môže byť človek taký nechápavý ako oni? Peniaze majú takto na dlani a nechcú ich! Nechcú!

DÉMANT *(vytiahne s vrecka peniaze a hodí ich Wagnerovi)* Tu máš.

WAGNER *(pauza)* Teraz si ma veľmi urazil. Čo som ja, zobrák? Myslíš, že som prišiel od teba drankat' peniaze? A že mi ich môžeš hodiť ako psovi?

DÉMANT Chceš ich alebo nie?! Ak nie, chod' do čerta, ak áno, povedz to rovno!

WAGNER Pekne mi ich podaj. Inak nevezmem. *(Démant zoberie peniaze a podá ich Wagnerovi.)* Si veľmi surový človek. Vieš o tom? *(Strká si peniaze do vrecka a odchádza.)* Tu vedľa v altánku hrajú bakarát. Ešte dnes ti to vrátim. *(Vyťiahne hrubý zápisník.)* Všetky dlhy si tu značím. Toto ti nikdy nezabudnem.

(Odíde. Démant na chvíľu osamie v salóne, z diaľky sa znovu ozve spev Rusínov. Vojde Eva Démantová, keď uvidí svojho muža, zatvári sa rozladene.)

DÉMANT Tvoj otec je u Chojnického. Dohadujú obchody.

EVA Viem. Gróf mi požičal koňa, bola som sa previezť tu v dedine. Pekne spievajú tí sedliaci...

DÉMANT Chodievaš tam nejak často.

(Dlhé ticho. Nemajú si čo povedať.)

DÉMANT Tvoj otec mi povedal, že dnes bol u teba poručík Trotta.

EVA Nebol u mňa, ale u teba. Je to tvoj priateľ.

DÉMANT Zdržal sa dlho?

EVA Ty ma vypočúvaš?

DÉMANT Len sa pýtam. Som tvoj muž.

EVA Hej. Si.

DÉMANT *(Pauza)* Nepáči sa mi, keď ľudia chodia do môjho domu a ja o tom neviem.

EVA Je to milý chlapec.

DÉMANT Viem. Ale aj tak by si nemala prijímať návštevy, keď nie som doma. Kvôli ľuďom... *(pauza)* Nič mi nepovieš?

EVA A čo ti mám povedať?

DÉMANT Hneváš sa, že som celé dopoludnie preč?

EVA Nie.

DÉMANT Bud'úprimná. Prosím ťa.

EVA *(Pozrie sa mu do očí.)* Nehnevám sa, že si celé dopoludnie preč, pretože mi vôbec nechý-

baš. Nikdy mi nechýbaš. Teraz som skutočne úprimná.

DÉMANT Niekedy by som ťa najradšej zabil.

EVA Tak to urob. Bud'konečne chlap!

DÉMANT Ty ma naozaj nemáš rada?

EVA Nie.

DÉMANT To mi hovoríš len tak?

EVA Chcel si vedieť môj názor. Nechcem ti ubližovať, ale je to tak.

DÉMANT Aha. *(pauza)* Zabijem ťa.

EVA Zabi. Konečne by som k tebe niečo cítila. Aspoň strach. Ale ty to hovoríš len preto, lebo si opitý.

DÉMANT Je v tom iný muž? Miluješ zase niekoho iného? Kto to je?

(Zo záhrady vojde rozjarený Trotta.)

TROTTA Dobrý večer. Ty si tu? Došli nám cigary, tak som si povedal... Chojnickému chýbať nebudú... *(Ide k drevenej škatuľke, v ktorej má Chojnický cigary.)* Hráme v altánku bakarát. Boli by sme sa už rozišli, ale prišiel Wagner a prinútil nás hrať ďalej... Čo je? Prišiel som nevhod?

DÉMANT Vy ste boli dnes dopoludnia pri mojej žene, pán poručík?

TROTTA Čo ti je?

EVA Pane Bože, mlč, prosím ťa...

DÉMANT Tak boli ste dnes pri mojej žene, pán Trotta, alebo nie?

EVA Nerob mi zase scény...

TROTTA Prečo mi vykáš?

DÉMANT Lebo si to vyžadujú okolnosti. Pýtam sa vás naposledy...

EVA Povedala som ti, mlč!

DÉMANT Pýtam sa vás naposledy: boli ste dnes dopoludnia pri mojej žene?

TROTTA Áno. Bol som dnes dopoludnia pri tvojej žene. No a?

DÉMANT Čo máte s mojou ženou, pán poručík?

TROTTA Ty si pil?

DÉMANT Odpovedzte mi na otázku!

EVA Prestaň! Nechápeš, ako veľmi ma týmto urážaš?!

TROTTA Pán plukovník lekáreň Démant, prisahám na svoju česť, že s vašou paňou nemám absolútne nič.

DÉMANT Vaše čestné slovo, pán poručík?

TROTTA *(Pozrie sa na Evu, potom na Démanta.)* Moje čestné slovo.

(Z pracovne vychádzajú Chojnícký a Knopfmacher.)

CHOJNICKÝ... a všetko budeme skladovať v maštaliach. Dobrý večer, panstvo!

EVA Pod'me domov, otec...

KNOPFMACHER Hneď teraz? Chceli sme si s grófom ešte pripíť.

EVA Prosím. Som už unavená. Ďakujem za koňa, pán gróf. Vychádzka na ňom bola v tejto nude veľmi osviežujúca. Pod'me, otec.

CHOJNICKÝ Váš muž s vami nepôjde?

EVA Nie. Môj muž sa chce prejsť domov pešo.

CHOJNICKÝ Ale ved'že to skoro päť kilometrov.

EVA On rád chodí pešo.

CHOJNICKÝ Nuž, lekár musí najlepšie vedieť, čo mu prospieva. Odprevadím vás.

(Démant a Trotta osamejú v salóne. Pauza.)

DÉMANT Nemôžeš mi to zazlievať. Ona ma nemiluje. A ty si mladý.

TROTTA Chápem.

DÉMANT Musel som sa ťa to opýtať. Ale nie kvôli žene. Svoju ženu poznám. Musel som sa to opýtať kvôli tebe. Svojmu priateľovi by si to neurobil, však nie?

(Trotta pokrúti hlavou. Démant a Trotta chvíľu bez slova sedia vedľa seba v salóne. Cez otvorené dvere počuť, ako v močiariach kŕkajú žaby. Vojde strhaný Wagner. V rukách drží fľašu pálenky. Stojí bezradne vo dverách a hojdá sa na päťkách sem a tam.)

DÉMANT Kol'ko si prehral? *(Wagner mlčí)* Všetko?

WAGNER *(Odpije si z fľaše.)* Tie karty sú ako ženy. Modlíš sa, aby si dostal vytúženú kartu, v duchu si hovoríš, že sa zastrelíš, ak ju nedostaneš, ale dostane ju ten, komu je úplne ľahostajná. Komu vôbec nie je treba a kto ju unudene hodí na kôpku medzi ostatné karty. Presne ako ženy. *(Urovnáva si uniformu, odchádza.)*

TROTTA Kam ideš? Kde máš sluhu? Nemal by si ísť v takomto stave cez močiar.

WAGNER *(Usmeje sa.)* Vieš, kol'ko dlhujem? *(Mávnou rukou.)* Si nievieš ani predstaviť.

TROTTA Ostaň tu s nami.

WAGNER Trotta... To sa mám zastreliť tu pred vami?

TROTTA Prestaň trepať nezmysly a daj mi svoju zbraň!

WAGNER Mám dlhy, z ktorých sa nevyhrabem do konca života! Zajtra mi vyprší termín splatnosti, napozajtra ma degradujú a zavrú. To neznesiem. Je len jediné čestné riešenie.

TROTTA *(Vstane a podíde k Wagnerovi. Nemusí použiť ani veľa násillia, aby mu zobral služobnú zbraň.)* Vrátim ti ju, keď vytriezvieš.

WAGNER *(Smutno sa naňho usmeje, pobozká ho.)* Zbohom, kamarát. *(Odíde.)*

OBRAZ 3

(Salón u grófa Chojníckého. Neskorý večer. Je tu Knopfmacher a všetci dôstojníci – Trotta, Taitenberg, Estherházy, Tattenbach. Tattenbachovi sedí na nohách polonahá speváčka.)

TAITENBERG Oficiálne má ešte tri dni dovolenku, takže pátranie sa rozbehne až začiatkom týždňa.

ESTERHÁZY Nenašli ho ani v hoteli? Minulý rok sa tam zastrelil dôstojník od pechoty.

TAITENBERG Nie. A Trotta mu zobral revolver.

TATTENBACH Trotta? Trotta rád berie známym osobné veci. Napríklad včera...

TROTTA Prestaňte, Tattenbach! Bojím sa, že Wagner už leží na dne močiara.

TATTENBACH *(Tanečníci, ktorú má na kolenách.)* Aj teba utopím v močiari, keď nebudeš dobrá.

TAITENBERG *(Tattenbachovi)* Mohli by ste si tie reči odpustiť aspoň teraz?

TATTENBACH Prečo? Jeho už nezachránim, tak čo? Ja som ho nútil hrať? Mám sa celý život trápiť? Prečo? Život je taký – raz krutý, raz krásny. Pozrite sa, aká je krásna a mladá. Vy predsa takúto krásu viete oceniť, pán Taitenberg, alebo nie? Ako je to vlastne s vami? Keď sme v kasárňach, rozprávate o ženách v jednom kuse, ale keď príde na lámanie chleba, sedíte u slečny Rézy v kúte a slopete. Pod'že. Chyťte si ju. Nebojte sa, ona to má rada. Aj vy sa jej páčite.

Ste ako dievčatko. Pod'že... Nech vidíme, či ste chlap. *(tanečníci)* Chyť ho, či je chlapec. *(Dievča so smiechom natiahne ruku k Taitenbergovu rozkroku, ten jej inštinktívne odstrčí ruku.)*

ESTERHÁZY To by už naozaj stačilo, Tattenbach!

TATTENBACH Pardon. *(Taitenbergovi)* Dievčatko. Vy ste naozaj ako dievčatko. A čo keby som vás medzi nohami chytil ja? Čo? Len tak pre zábavu. Môžem? *(Chyť Taitenberga medzi nohy, je prevrapený tým, čo tam nahmatá.)* Čo to tam máte? *(Strčí Taitenbergovi ruku do vrecka a vytiahne odtiaľ zošitok.)* Čo si tam píšete básne? *(Otvorí ho a chce z neho čítať, ale hneď prvé vety ho zarazia. Rázne k nemu pristúpi Estherházy a zošitok mu vytrhne z rúk a schová si ho do vrecka.)*

ESTERHÁZY Správate sa škandalózne, poručík! Upiera sa na nás pohľad najvyššieho veliteľa vojsk, jeho veličenstva, a vy sa správate ako posledný lokaj. Ste tu...

(Estherházy preruší svoj preslov uprostred vety a v úžase sa pozerá na Wagnera, ktorý vošiel dnu, akoby sa nič nestalo. Má skvelú náladu, prejde rovno k stolíku s líkermi a naleje si.)

WAGNER Dobrý večer, páni... vidím, že prichádzam v najlepšom... *(Prisadne si ku Knopfmacherovi.)* Aj vy ste tu?

KNOPFMACHER Vy ste sa...?!

WAGNER Čo prosím?

KNOPFMACHER Vraveli vraj, že ste... že...

WAGNER Aha, vy máte na mysli... *(Prstami naznačí strelu do spánkov.)* Prosím vás, človek toho nahovorí. Áno, skrsla mi na um taká myšlienka. Pokúšala ma, sviňa jedna, vábila... Ale potom som vyšiel von, do parku, nadýchal sa čerstvého vzduchu a videl som nebo posiate hviezdami. Bola by strašná hlúposť zabíjať sa. Aby som nezabudol... *(Vytiahne z náprsného vrecka peňaženku, vyberie z nej bankovky a podáva ich Knopfmacherovi.)* Tu je vašich šesťsto korún. A kol'ko dlžím vám, Taitenberg? Dvesto? Tu máte štyristo. Ostatných som už vyplatil v reducte...

KNOPFMACHER Vy ste konečne vyhrali?

WAGNER Ale kde! Včera ráno ma čakal na pošte list. Zomrela mi tetka, nech jej dá Pán Boh slávu večnú. Všetko som po nej zdedil. Dopredu mi poslali 3000 korún. Už zaživa to bola skvelá teta. Po smrti anjel.

ESTERHÁZY Vy ste museli podpísať zmluvu so samotným diablom, Wagner.

WAGNER *(Na sekundu má oči vyľakané, akoby sa niečoho zdesil, ale takmer okamžite sa zasmeje.)* A nie s hocijakým. So samotným belzebubom.

(Vchádza Démant.)

DÉMANT Dobrý ve... *(Prevrapený zíza na Wagnera.)*

WAGNER To pozeráte, doktor, čo? Zázrak modernej medicíny – ešte včera mŕtvolu a dnes v najlepšej forme.

DÉMANT Kde ste boli tri dni?

TROTTA Dedil.

TATTENBACH Servus, doktorleben...

DÉMANT Nevolajte ma tak, prosím. *(Wagnerovi)* Po kom ste dedili?

WAGNER Po tete. Poslala mi peniaze.

DÉMANT Kam? Prednosta pošty mi nič nespomínal.

WAGNER A čo ste vy, vyšetrovateľ?

TATTENBACH Presne tak, vyšetrujte si radšej doma.

DÉMANT Ako to myslíte?

TATTENBACH Nijako.

DÉMANT *(Wagnerovi)* A to ste dedili tri dni?

WAGNER A čo sa ma furt vypytuješ ako farár na spovedi?!

TATTENBACH Presne tak. Na vašom mieste, doktorleben, by som sem radšej nechodil.

DÉMANT Prečo nie?

TATTENBACH Na vašom mieste by som radšej sedel doma a strážil.

DÉMANT Ste ožratý, rotmajster.

TATTENBACH Viete, poriadny muž, Rakúšan alebo Nemeč, nenechá svoju ženu prechádzať sa o polnoci s poručikom. Poriadny muž nie.

ESTERHÁZY Prestaňte, Tattenbach!

TATTENBACH Ale synovia Abrahámovi majú asi inú morálku. Im nevaďí, že im ženu obtrtkáva

kamarát. Aj ja som váš kamarát, nie? Kedy budem na rade?

DÉMANT Pán Tattenbach, vidím, že nie ste, bohužiaľ, len ožratý. Vy ste k tomu ešte aj sviňa. *(Ticho.)*

TATTENBACH *(Usmeje sa, zloží si z kolien tanečnicu, oči mu žiaria, nozdry rozširia, cíti krv.)* Čo si to povedal!?

DÉMANT Pán rotmajster, pod'te von.

TATTENBACH S radosťou.

KNOPFMACHER Nikam nechod', Max... Páni, nerobte škandál...

DÉMANT Toto je vec cti.

TROTТА Prestaňte! Zbláznili ste sa!

DÉMANT Mali ste niečo s mojou ženou, pán poručík?

TROTТА Ja? Ty vieš, že...

DÉMANT Tak mali alebo nie? Priznali ste sa mi, pán Trotta, že ste už mali pomer s vydatou ženou. Ale dali ste mi slovo, že mne, svojmu priateľovi by ste to nikdy neurobili. Dali ste slovo vnuka hrdinu od Solferina. Platí ešte to slovo alebo nie?

TROTТА Samozrejme, že áno.

DÉMANT V tom prípade tento pán práve nehorázne urazil česť moju i mojej panej.

TATTENBACH Ale ved'som Trottu videl, ako...

DÉMANT Pane! Môj najlepší priateľ mi práve odprisahal, že s mojou manželkou nič nemá a ja mu verím. Na rozdiel od vás. Môžeme ísť vedľa dohodnúť podmienky?

TATTENBACH S radosťou.

DÉMANT *(Taitenbergovi)* Budete môj sekundant?

TATTENBACH *(Esterházymu)* Môžem vás poprosiť o rovnakú službu?

(Všetci štyria odídu.)

KNOPFMACHER Ten sa úplne zbláznil! Ako sa chce biť s Tattenbachom, chudák, ved'je celkom slepý. Ježiši Kriste... Pri ňom vás to vlastne Tattenbach videl, Trotta?

TROTТА Je to nedorozumenie. Určite sa to vysvetlí. Šiel som s jeho ženou o polnoci na celkom nevinnú prechádzku.

KNOPFMACHER Iste, veľa mužov chodí o polnoci s cudzími ženami na celkom nevinné prechádzky! *(Tanečníci)* Berta, nešli by ste sa

dnes so mnou o polnoci celkom nevinné poprechádzať? Ak sa dnes o polnoci už celkom nevinné prechádzate s Wagnerom, nevádi, my dvaja sa môžeme ísť celkom nevinné poprechádzať o druhej.

TROTТА Prestaňte! Naozaj to bolo celkom nevinné. Tattenbach ma videl, ako čakám pred divadlom. Povedal som mu, že mám schôdzku. Zrazu vyšla z divadla doktorova žena. Povedala mi, že doktora divadlo nudilo a odišiel už cez prestávku. Musel som ju predsa odprevadiť domov, bola už tma! Tattenbach nás videl pred kasínom a myslel si, že tú schôdzku mám s Maxovou ženou. Je to celé nezmysel. Musí sa to vysvetliť!

(Vráti sa Taitenberg.)

TAITENBERG Zajtra ráno o pol šiestej. Na desať rokov.

TROTТА Čože? Ale to je nedorozumenie. To sa určite vysvetlí. Žijeme predsa v civilizovanej dobe. Nie sme v stredoveku, je rok 1914! Dnes sa ľudia predsa nebudú strieľať len tak!

OBRAZ 4

(Salón v kaštieli grófa Chojnického. Nadránom. Francúzske dvere sú zavreté, no vidieť cez ne, ako sa na východe zapalujú zore. V salóne je nafajčené, okolo kartového stolíka, zaprataného fľašami, sedia Chojnický, Taitenberg a Démant. Na pohovke spí Wagner. Lajčiak sedí bokom a číta si. Hodiny odbíjajú šesť.)

DÉMANT Príliš neskoro som objavil rozkoš z alkoholou. Ľutujem, že som nikdy nepil.

CHOJNICKÝ Nepreháňajte to. Musíte mať pred súbojom čistú hlavu.

DÉMANT Načo? Je úplne jedno, či som triezvy alebo namol. So svojimi očami aj tak nič netrafím.

CHOJNICKÝ Nesmiete byť taký defetista, Démant.

DÉMANT Milý gróf, mne je už aj tak všetko jedno. Skoncoval som so svetom. Ženu som poslal k jej sestre, dom som zamkol a sluhovi som dal voľno. Lásku k žene už necítim. Bola detinská. Necítim už ani žiarlivosť, tá bola ešte detinskej-

šia. Odkázať nemám čo, spomínať nemám na čo... Po alkohole mi je aspoň ľahko. Dokonca som začal cítiť aj akýsi záblesk onoho sveta. Akoby na mňa z toho druhého brehu niekto volal.

(V diaľke sa ozve volanie: Démant! Démant! Všetci traja udívne stíchnu. Ibaže to volanie nie je anjelské. Je zúfalé. Za francúzskymi dverami sa objaví Trotta. Vyzerá ako príznak. Volá Démanta. Chojnický mu ide otvoriť.)

TROTТА Ty si tu, Max? Hľadal som ťa na cintoríne.

DÉMANT Ešte nie. Vydrž chvíľu.

TROTТА Vieš, ako som to myslel...

DÉMANT Viem. Je to moje obľúbené miesto. Medzi mŕtvymi sa cítim najlepšie.

TROTТА Musím ti toho toľko povedať. Celé je to nedorozumenie. Predvčerom večer som Tattenbachovi povedal, že mám schôdzku...

DÉMANT Viem. Už si mi to povedal stokrát.

TROTТА Nemám na celej veci žiadnu vinu!

DÉMANT Nie, nemáš.

TROTТА Ale vyzerá to, akoby som mal, však?

DÉMANT Dal si mi svoje slovo.

(Začnú odbíjať hodiny, všetci podvedome počítajú úder.)

DÉMANT Päť. Už len hodina.(pauza)

TAITENBERG Mali by ste sa oholiť. Zajtra je prehliadka.

DÉMANT *(sa smutne usmeje.)* Samozrejme, bolo by strašné, keby som zajtra došiel na prehliadku neoholený. Rakúsky vojak príde hoci aj s dierou v hlave, ale zato nahladko oholený. Žiaľ, chodím do holičstva. Sám by som sa so svojimi očami podrezal.

TROTТА Ja ťa oholím. Zajtra ťa čaká prehliadka! *(sluhovi)* Dones mydlo, vodu a britvu. *(Sluha odíde.)* Už som mal pomer s vydatou ženou.

DÉMANT Viem. Hovoril si mi to. Zviedla ťa. Niekoľkokrát. A ty si nemal silu jej odolať. Ale mne by si to neurobil. My dvaja sme priatelia.

TROTТА Presne tak. My dvaja sme priatelia. *(Vráti sa sluha s holiacim náčiním. Trotta vezme do ruky štetku a začne Démanta mydlíť. Taitenberg naleje do pohárikov likér a rozdá ich.)*

DÉMANT Na ľahkú smrť.

TROTТА Prestaň!

DÉMANT Tá smrť je síce nezmyselná, ale to bol aj môj život. Tak nech je aspoň ľahká.

TROTТА Nechcem, aby si zomrel.

DÉMANT Správaj sa ako chlap! Si vnuk hrdinu od Solferina! Aj ja o hodinu zomriem ako hrdina. Celkom proti prirodzenosti môjho deda, ale ako hrdina. Pro veľkých starých knihách, ktoré môj dedo čítaval, bolo napísané: Kto pozdvihne ruku proti svojmu blížnemu, je vrah. Dnes ja pozdvihnem ruku proti svojmu blížnemu a on pozdvihne ruku proti mne. Ibaže ja som krátkozraký. Nebudem mieriť. To bude moja pomsta. *(Trotta domydlil Démanta, vezme do ruky britvu, aby ho oholil. Trottovi sa však trasú ruky.)* Opatrne... aby si ma nakoniec nemal na svedomí ty...

LAJČIAK *(Odloží knihu.)* Ukážte to sem. *(Lajčiak vezme Trottovi z rúk britvu a začne holiť Démanta.)* Môžem sa vás niečo opýtať, pán doktor?

DÉMANT Nech sa páči...

LAJČIAK Odkedy ho poznám, správa sa pán Tattenbach ako hovädo a vy ste s ním jednali ako s hovädom. Ak sa to pánovi Tattenbachovi nepáči, nech to dá na súd. Prečo by ste sa kvôli nemu mali dať vy zastreliť? Nerozumiem tomu.

CHOJNICKÝ Je to kódex cti, Lajčiak.

LAJČIAK Ten kódex cti využívajú len ožrani, ktorým nezáleží na živote, aby terorizovali tých, ktorí by si ešte celkom radi požili. *(Démantovi)* Ujdite. Nechajte sa degradovať, odsľúžte si niekde tri roky ako radový vojak a potom zmiznite do cudziny. Čo je to za nezmysel dať sa zastreliť?

CHOJNICKÝ Tomu ty nerozumieš, Lajčiak, vy ste národ lokajov.

LAJČIAK Pán gróf, možno nemáme celkom jasno v tom, aká vidlička sa na čo používa, ale viete, kam si všetky vidličky môžete strčiť?!

CHOJNICKÝ *(Taitenbergovi)* Zase sa nahneval. **LAJČIAK** A strčte si ju tam aj so svojimi Habsburgovcami!

CHOJNICKÝ *(Taitenbergovi)* Nemôžem mu nič povedať, strašne je urážlivý.

LAJČIAK Keď sa v Nizozemsku ľudia búrili a chceli slobodu, vaši Habsburgovci spolu s vami tam vtrhli, zabíjali ženy a deti a nevinné dievčatá upalovali ako bosorky. A takto by som mohol pokračovať o vašich hrdinstvách hodiny.

Keď ste si po stáročiach masakrov umyli ruky od krvi, nemáte lepšiu robotu, len nás poučíte o etikete a cti. Viete čo? Chodíte dočerta s vašou etiketou, chodíte dočerta s vašim kódexom cti a chodíte dočerta aj s vašou monarchiou!

CHOJNICKÝ Dávajte si pozor, Lajčiak...

LAJČIAK Nebudem si dávať pozor na jazyk!

CHOJNICKÝ Nie na jazyk, ale na doktora. Podrežete ho.

LAJČIAK Ten starec vo Viedni má v sebe asi toľko ušľachtilosti, statočnosti a cti ako hociktorá vyslúžila kurtizána v Prátri. Jeho syn mal aspoň toľko rozumu, že sa sám zabil...

TROTТА (*Prudko vstane.*) Ešte slovo a budete sa mi zodpovedať! Môj starý otec zachránil cisárovi život a ja nedovolím, aby ho niekto takto bezostyšne urážal!

LAJČIAK Keď ste taký hrdina, pán Trotta, prečo sa s Tattenbachom nejдете strieľať vy? Urzil predsa aj vašu česť. Prečo necháte slepého židáčka, aby sa dal zabiť za vás?!

TROTТА Mlčte!

LAJČIAK Lebo čo?! Zastrelíte civila? Vnuk hrdinu od Solferina?! Viete, kde bývali kedysi skutoční králi počas bitky? V prvom šíku so svojimi vojakmi! Oni svojich vojakov do boja viedli! Váš cisár sa dáva oslavovať ako zástita starých dobrých cností, ale zomierať pošle namiesto seba celkom moderne svojich poddaných, tých, ktorými sám opovrhne, lebo nemajú kinderstube. Sám sa zatiaľ zbabelo skrýva čo najďalej. Dobré, ak už nemá odvahu viesť svoje národy do boja, mal by mať aspoň toľko rozumu, aby sa neobliekal ako papagáj, pretože aj ten najväčší tupec u nepriateľa potom vie, na koho má strieľať. To si mohol rovno namaľovať na čelo terč!

CHOJNICKÝ Ale už dosť, Lajčiak! Chodíte do svojej izby! Okamžite. (*Lajčiak odíde. Pauza. Taitenbergovi*) Wilhelm, tvárte sa, že ste nič nepočuli.

TAITENBERG Prosím?

CHOJNICKÝ Viem, že nie ste zlý človek a že... že vás k tomu prinútili len kvôli tej vašej... náklonnosti... Nemám vám to za zlé, ale Lajčiaka mám naozaj rád. Zvykol som si na neho.

TAITENBERG O čom to hovoríte?

CHOJNICKÝ O ničom. A o to isté chcem poprosiť aj vás, aby ste ani vy nehovorili o ničom pred svojimi nadriadenými.

TAITENBERG Počkajte. Choete naznačiť, že...

CHOJNICKÝ Chcem tým naznačiť, že vás prinútili donášať, pretože máte mladých dôstojníkov radšej, než to dovoľujú zákony.

TAITENBERG (*Prudko vstane.*) Ešte slovo a budem od vás požadovať satisfakciu.

DÉMANT (*Príde k Taitenbergovi a skôr, ako ten stihne zareagovať, vyberie mu z vrecka malý zápisník a otvorí ho na poslednej popísanej strane. Číta.*) „Lajčiak opovrhne trónom, cisára volá starec. Chojnický označil ríšsku radu za bandu debilov...“ (*Zavrie zápisník.*) Nemáš rád ženy, Wilhelm, a aby ťa nezavreli, donášaš. Všetci tu o tebe vieme. Chceš sa kvôli tomu strieľať? Nech sa páči – som ti plne k dispozícii. Ale až po Tattenbachovi. (*Usmeje sa.*) Ja teraz vlastne môžem povedať všetko. Zobrať na seba všetky viny. Ako Kristus. (*Vytrhne zo zápisníka poslednú stranu. Píše.*) Doktor Démant... Povedal, že cisár je starý, impotentný, retardovaný idiot, ktorý mu môže... (*Píše ďalej, smeje sa na tom, nakoniec podá zápisník Taitenbergovi.*) Tu máš, aby si nemysleli, že si sa dnes ulieval.

(*Za francúzskymi dverami sa zjaví Esterházy, Tattanebachov sekundant. Ticho zaklepe rukoväťou šable na sklo dverí.*)

DÉMANT (*Trhne ním. Je bledý.*) Je čas. (*Začne sa obliekať, spolu s ním aj Chojnický a Taitenberg.*) Som hlupák, priatelia. Nemám silu, aby som tomu súboku unikol. So ženou som sa mal už dávno rozísť. Z bilosti budem hrdinom podľa kódexu cti a služobných predpisov.

TROTТА (*Chytí Démanta a nechce ho pustiť.*) Nechcem, aby si tam šiel.

DÉMANT Prestaň! Si vnukom hrdinu od Solferina! Naši dedovia nám zanechali, žiaľ, len málo sily k životu. Stačí len na to, aby sme nezmyselne zomreli, nie na to, aby sme zmyslupne žili. Som unavený. Už celé roky som unavený. Nebudeš mi veriť, ale na smrť sa teším tak, ako sa uzdravujúci človek teší na prvú prechádzku po vonku. Zbohom, Trotta.

(*Trotta pustí Démanta. Chojnický, Taitenberg a Démant odídu s Esterházym. V salóne ostane len zamyslený Trotta a spiaci Wagner. Za dverami sa zrazu zjaví Eva. Pozoruje chvíľu cez sklo Trotta, potom ticho vklezne do salóna.*)

TROTТА (*Díva sa na ňu ako na zjavenie.*)

Čo tu robíte?

EVA Otec tu nie je?

TROTТА Prečo nie ste u sestry?

EVA Kde sú všetci?

TROTТА Nevieam.

EVA Už sa to začalo?

TROTТА Čo?

EVA Nie som hlúpa. O všetkom viem.

TROTТА O čom?

EVA O súboji, ktorý má môj muž.

TROTТА Odkiaľ o tom viete?

EVA Nie je to jedno? Všetci o tom vedia.

TROTТА A vám je to jedno?

EVA Povedala som mužovi, aby to nechal tak. Viac pre neho urobiť neviem. Áno... malo by mi to byť ľúto. Možno práve teraz, v tejto chvíli... Ale ja nič necítim. Som podľa vás krutá? (*Sadne si k Trottovi. Chvíľu tak sedia. Potom sa Eva prisunie bližšie k Trottovi.*) Môj muž možno zomrie kvôli hlúpej klebete o nás dvoch. Rozumiete tomu? Naša civilizácia je založená na kresťanstve a kresťanstvo hovorí o odpustení. Ale ak muž neodpustí ožranovi sprosté reči, považujú ho za zbabelca, lebo nekonal čestne. Nemôžete byť naraz odpúšťajúcim kresťanom aj čestným mužom, hoci od vás vyžadujú oboje. Naša civilizácia je plná protirečení, nemyslíte?

TROTТА Nevieam.

EVA Načo sú nám pravidlá, ktoré si samy protirečia? Načo?! Ak môj muž riskuje smrť len preto, lebo my dvaja sme vraj niečo spolu mali, možno by sme naozaj mali spolu niečo mať. Všetci si aj tak myslia, že spolu niečo máme, tak čo?

TROTТА Vy žartujete.

EVA Samozrejme, že žartujem. Čo iné by som v tejto chvíli robila, ak nie žartovala?

TROTТА (*Strhne sa.*) Nepočuli ste niečo?

EVA Nie. Určite sa už udobrili. Môj muž je takmer slepý. Tattenbach je hlupák, ale vojak. Nebude predsa strieľať na slepca, ktorý sa nemôže brá-

niť! O štvrté hodiny sú tu a pripijú si na zmierenie. Kde je sluha?

TROTТА Asi už spí.

EVA Gróf má celkom slušnú zbierku vína. Idem vybrať do pivnice nejakú fľašu na zbratanie. (*Odchádza.*)

TROTТА Pani Démantová? (*pauza*) Idem vám s tým pomôcť.

(*Eva sa na neho dlho pozrie. Odíde. V Chojnického salóne ostane len spiaci Wagner. Sníva sa mu čosi veselé, smeje sa zo spánku. Po chvíli vojdú zvonka gróf Chojnický a Taitenberg. Na vrzgot dverí sa Wagner zobudí. Kým sa celkom preberie a uvedomí si, kde je, ešte stále sa smeje. Až keď uvidí tých dvoch a spomenie si, čo sa deje, zvažnie.*)

WAGNER Už?

CHOJNICKÝ Už.

WAGNER A?

CHOJNICKÝ Obidvaja. Predstavte si, ten slepý Démant trafil. Čo sa dalo robiť.

(*Wagner vytiahne z náprsného vrecka zápisník a vyškrtnie si z neho mená dvoch veriteľov.*)

OBRAZ 5

(*Salón v kaštieli grófa Chojnického. Leto 1914. Popoludní. Všade sú rozvešané papierové girlandy. Francúzske dvere sú doširoka otvorené do parku. Je sparno. V dialke hrmí. Počúť aj veľmi vzdialené tóny radeckého pochodu, ktorý hrá vojenská dychovka. V salóne sedí Jolana Szatmáry, umelkyňa z Budapešti, Eva Démantová, oblečená v čiernom a Knopfmacher, ktorý má na kolenách niekoľko sadrových posmrtných masiek svojho zaťa. Jednu takúto masku si prezerá podnapitý Trotta. Prstom zamyslene prechádza po Démantových črtách.*)

KNOPFMACHER (*Prezerá si masku.*) Dal som ich urobiť desať a teraz neviem, čo s nimi. Ale myslím, že sa podarili. Pani Jolana je veľká umelkyňa.

JOLANA Toto považujete za umenie? Odlievať do sadry mŕtvoly? (*Eve*) Prepáčte, nechcela som sa vás dotknúť.

EVA To nič.

JOLANA Nakoniec, odlievať posmrtné kľče mužov, ktorí sa z jesitnosti strieľajú, je svojím spôsobom tiež forma umenia. A oslobodenia. S rozkošou by som odliala posmrtné masky všetkých profesorov na akadémií, ktorí ma nepustia k normálnej sochárčine.

KNOPFMACHER Ženské pohlavie predsa nemôže trieskať kladivom a dlátom do mramoru! To si vyžaduje mužskú silu. Vaše rúčky sú stvorené na maľovanie akvarelov.

JOLANA Kto vám dal právo rozhodovať, na čo sú stvorené moje ruky?!

KNOPFMACHER Prepáčte, nechcel som sa vás dotknúť. Tá Maxova maska sa vám naozaj podarila. Vyzerá, akoby sa na nej smial.

TROTТА (Priloží si posmrtnú masku na tvár.) Vám to pripadá ako úsmev?

KNOPFMACHER Nechočte si ísť ľahnúť?

TROTТА Som v poriadku. Chcem len vedieť, ako sa cítil Max.

(Jolana si tiež priloží k tvári masku. Nasleduje ju Eva.)

TROTТА Max, na čo si myslel, keď si zomieral?

JOLANA (Eve) Max, nepočuješ, čo sa ťa Max pýta?

(Vojde Lajčiak, Trottovi.)

LAJČIAK Pán Trotta, gróf Chojnický ma poslal, aby som vás odviezol do jedného zo salónov zadného krídla.

TROTТА Ja nie som žiaden Trotta. Som doktor Demant, nevidíš?

LAJČIAK Pán barón...

TROTТА Ja nie som...

LAJČIAK... prišli vás navštíviť vaši rodičia.

TROTТА (Zloží si masku.) Čo?

LAJČIAK Už sú na ceste sem.

TROTТА Obaja?

LAJČIAK Bohužiaľ, áno, je tu aj vaša matka. Veľmi šarmantná a energická dáma. Pán gróf sa domnieval, že by nebolo vhodné, aby vás videli v takomto stave. Mali by ste si ísť aspoň na hodinku odpočinúť.

(Trotta vstane a bez slova odíde s Lajčiakom preč.)

KNOPFMACHER Tá Maxova smrť ho zobrala. Stále si to vyčíta.

JOLANA To kvôli nemu mal váš muž súbój? (Eva prikývne) Nuž, voči gustu... ako sa povie. A mali ste aspoň niečo spolu? Je to váš milenec? Čo je? Nemôžeme sa porozprávať priamo a bez pretvárania?

KNOPFMACHER Pani Jolana, tu nie sme vo Viedni v ambulancii doktora Freuda, tu ste na periférii.

JOLANA Chvalabohu, že nie sme u toho Žida posadnutého svojím penisom. (Eve) Ak vás váš manžel nedokázal urobiť šťastnou, nie je to vaša vina. Ale ak ste sa to rozhodli riešiť vzťahom s tamtou troskou, tak to blahoželám. Matka ho asi nedojčila, preto sa teraz prisaje na každú ženu a celkom ju vycucia...

(Vchádza gróf Chojnický, ktorý spolu s Esterházyom sprevádza starého pána Trotta s manželkou.)

CHOJNICKÝ Nech sa páči, pani Trottová. Budúci rok oslavuje tunajší pluk sto rokov od založenia, ale rozhodli sme sa, že si oslavy dopredu natrénujeme malou posádkovou slávnosťou. Cvičné streľby, jazdecké preteky a tak ďalej. Pozvali sme aj kozákov. V poslednom čase sme mali málo príležitostí sa s nimi vidieť. Á, pán Knopfmacher, vy ste už tu? Toto sú rodičia nášho Trotta, zoznámte sa. Pán Knopfmacher je najväčší fabrikant na okolí. A toto je jeho dcéra Eva. Prednedávnom ju postihlo nešťastie – prišla o manžela. Smutná udalosť. (Pri týchto slovách začne Knopfmacher všetkým rozdávať posmrtné masky svojho zaťa, akoby to boli jeho fotografie. Hostia si ich s rozpakmi pozerajú.) A túto dámu by som vám rád predstavil, ale, žiaľ, ani sám ju nepoznám... čo ma veľmi mrzí.

JOLANA Jolana Szatmáry.

CHOJNICKÝ Vy ste tá umelkyňa? Počul som už o vás. Potešíte nás svojou spoločnosťou pri stole?

JOLANA Nie. Ideme si s Evou zajazdiť na koni.

CHOJNICKÝ Sluha vám prinesie sedlá.

JOLANA Neunúvajte sa. Nepotrebujem sedlo.

(Odídu. Chojnický sa za Szatmáry fascinovane pozerá.)

CHOJNICKÝ Obdivuhodná žena.

KNOPFMACHER Umelkyňa. Je trochu svojrázna, ale som rád, že je tu. Aspoň Evu trochu rozptýli.

TROTTOVÁ Prepáčte, ale mohli by sme konečne hovoriť so synom? Myslela som, že sa tu s ním stretneme.

CHOJNICKÝ Obávam sa, že ešte spí. Od rána mal na prehliadke mnoho povinností. Nenavečeriame sa zatiaľ?

STARÝ TROTТА Teraz?!

CHOJNICKÝ Máte niečo proti tomu?

STARÝ TROTТА Ešte nie je päť hodín.

CHOJNICKÝ Je už skoro pol piatej.

STARÝ TROTТА Ale nie päť. Občerstvovať sa v nezvyčajných hodinách je asi tu, na hraniciach, znakom nových mravov.

CHOJNICKÝ Výborne. Idem dať služobníctvu pokyny. (odíde)

STARÝ TROTТА (pozerá sa von oknom) Čo je to na tých stromoch?

ESTERHÁZY Havrani, pán Trotta. Včera ich dôstojníci postrieliť vyššie 500. A dnes tu vyzerá, že ich vôbec ich nebudlo. Hlúpe zvieraťá.

STARÝ TROTТА Čo to robia?

ESTERHÁZY Nič. Sledujú nás.

STARÝ TROTТА Prečo?

ESTERHÁZY Nevieť. Nevšímajte si ich.

CHOJNICKÝ (Vracia sa.) O chvíľu sa bude servírovať, sadnite si, prosím.

(STARÝ TROTТА si sadá, pri tom však zavadí o zbraň, ktorú má vo vrecku. Chojnický sa prekvapene díva na revolver, ktorý starý pán položí na stôl.)

STARÝ TROTТА Myslel som, že tu, na hranici, ma budú ohrozovať vlky a medvede.

TROTTOVÁ Priviezli sme synovi aj koreň proti malárii.

CHOJNICKÝ Toto je stará dobrá monarchia, pani Trottová, nie africké kolónie.

STARÝ TROTТА (Obzerá sa okolo seba.) Nie je to tu také divoké, ako som si myslel.

TROTTOVÁ Manžel potreboval prísť na iné myšlienky, tak sme vycestovali. Zomrel nám sluha Jacques. Slúžil ešte u manželovho otca.

STARÝ TROTТА Ráno som vstal a všetko bolo na prvý pohľad tak, ako malo byť – raňajky na sto-

le, vajíčko vpravo, žemľa naľavo, káva uprostred – naľavo od vajíčka, napravo od žemle. Presne ako každý deň. Ale predsa niečo nebolo v poriadku a ja som nemohol jesť, kým som nezistil, čo. A v tom mi to došlo, denná pošta nebola položená na ľavej dolnej časti stoličky, ale frivolne pohoďená uprostred stola! Zavolať som slúžku, aby mi vysvetlila, čo má tá anarchia znamenať a ona mi povedala, že Jacques je chorý. Hovorím si, ako je to možné, veď doteraz nikdy nebol chorý...

CHOJNICKÝ Bohužiaľ, veľa ľudí začne s chorobami až na staré kolena.

STARÝ TROTТА Po pár dňoch sa zdalo, že ho choroba opúšťa, dokonca bol euforický a potom zrazu... takmer presne uprostred slova zomrel... Všade je samá anarchia! Všetci chcú len tú prekliatu demokraciu.

CHOJNICKÝ Tu, v mojom okrese, riešim aj tie najmenšie názorových rozdielov streľbou. Vrelo odporúčam. Kým som tu ja, budú ma voliť a bodka.

STARÝ TROTТА Vy ste v parlamente?

CHOJNICKÝ Áno, ale len z nudy. Inak je to úplná strata času.

STARÝ TROTТА Prosím?!

CHOJNICKÝ Ale áno, je to strata času. Naša vlasť už aj tak neexistuje. Na jej čele stojí stavec, ktorého môže zabiť nádhca. Je len otázka času, kedy k tomu skutočne dôjde a monarchia sa rozpadne. Má to hlboké filozofické príčiny. Viete, ľudia už neveria v Boha. Veria v nacionalizmus. Ľudia nechodia do kostolov, ale do národných spolkov. Ibaže naša monarchia je založená na viere, že si Habsburgovcov vyvolil sám Boh, aby vládli národom. Nemecký cisár bude vládnuť aj vtedy, keď nebudú ľudia veriť v Boha, pretože poviádne z milosti národa. Nášho cisára však Boh nesmie opustiť. A teraz ho, zdá sa, opustil.

STARÝ TROTТА (vstane a vypije pohárik. Vchádza sluha, ktorý inštruovaný Lajčiakom prináša na stôl jednotlivé časti servisu.)

ESTERHÁZY Hrozba rozpadu našej monarchie je v tom, gróf, že štátotvorné nemecké živly sú čoraz menej plodné. Čím ďalej, tým menej detí majú, zatiaľ čo Slovania sa množia ako králiky.

(Lajčiak aj so sluhom odchádzajú po ďalšie mísy a omáčky.)

CHOJNICKÝ Nehovorte tak, prosím, pred mojim správcom.

STARÝ TROTTA Prečo?

CHOJNICKÝ Tiež je Slovan. Robil učiteľa, ale vyhodili ho ako buriča. Zobral som ho k sebe za správcu majetku a dal mu dvojnásobný plat.

STARÝ TROTTA Prečo?

CHOJNICKÝ Aby som nasral Maďarov. Baví ma to. Na zásady si nepotrpím, ale jednu predsa len dodržiavam – nikdy neurážajte človeka, ktorý vám servíruje jedlo.

ESTERHÁZY To, že sa Slovania množia ako králiky, nie je urážka, to je holý fakt. Raz budú tvoriť väčšinu a to bude katastrofa... koniec sveta...

(Vchádza Lajčiak so sluhom s ďalším riadom.)

CHOJNICKÝ Nepreháňajte.

ESTERHÁZY Pozrite sa, napríklad Slovákov sú dnes tri milióny a majú bežne šesť-sedem detí! Ak sa s tým urýchlene nezačne niečo robiť, bude ich tu o 50 rokov dvakrát toľko. Viete si predstaviť, čo bude s Európou, keď tu bude v tých ich krpoch pobehovať šesť miliónov Slovákov?!

STARÝ TROTTA Nedeste ma!

TROTTOVÁ Aj päť miliónov by bolo strašné!

(Lajčiak zastane a počúva rozhovor, čo Chojnický s nevôľou zaregistruje.)

ESTERHÁZY Už teraz nemajú čo jesť a žijú na hranici chudoby. Nemusíte byť génus, aby ste si zráťali, čo sa stane, ak ich bude dvakrát toľko. Rozlezú sa po Európe ako kobylky a všetko vyžerú. Pamätajte si, že o sto rokov ich bude plné Kitsee a Hainburg!

STARÝ TROTTA Pane Bože, zmluj sa!

TROTTOVÁ *(mužovi)* Vezmi si tabletku.

CHOJNICKÝ Možno sa ešte skultúrnia.

ESTERHÁZY Žijú tu už viac ako tisíc rokov. Povedzte mi jediný román, ktorý za ten čas stihli napísať. Jeden. Hocijaký!

CHOJNICKÝ Lajčiak, nejdete dohliadnuť na Alfréda, aby priniesol k morke správne víno?

(Lajčiak sa nehýbe z miesta a počúva, čo Esterházy hovorí.)

ESTERHÁZY Alebo mi povedzte jedinú operu, ktorú zložili. Maďari majú Bartóka, Poliáci Chopi-

na, Česi Smetanu, Dvořáka, Janáčka... Povedzte mi jedinú symfóniu, ktorou tento národ za tisíc rokov prispel do svetovej kultúry! Ich napospol vulgárne duše skrátka nemajú cit pre nič vznešené. Česi si postavili národné divadlo pred 30 rokmi, Maďari ho majú 80 rokov. Poliáci dokonca 150. Aký chrám na svätenie múz si postavili za ten čas Slováci? Nič – ani hajzelbúdku... Za tisíc rokov nič! A vy mi chcete navrávať, že sa zrazu nejakým zázrakom zmenia na kultúrny národ?

(Lajčiak bez slova odíde do kuchyne.)

CHOJNICKÝ Museli ste to hovoriť pred ním? Možno len treba pomôcť postaviť to divadlo.

ESTERHÁZY A nám kto pomáhal?! Čechom kto pomáhal stavať divadlo? Keď sami nemajú záujem o kultúru, ja im ju do hláv nevltčiem.

CHOJNICKÝ Ale aj medzi nimi sa nájdu vzdelaní ľudia.

ESTERHÁZY To sa nájdu aj medzi cigánmi. Ale čo väčšina?! Treba s tým čo najskôr niečo robiť! Najhumánnejšie by bolo sterilizovať ich. Ale vy sa spamätáte, až keď ich bude päť miliónov. A to ich raz bude. Na to, aby ste si to spočítali, vám stačí malá násobilka.

LAJČIAK *(Prichádza s večerou, ktorú tlačí na vozíku sluha.)* Servíruje sa večera, panstvo.

CHOJNICKÝ Ja nie som hladný, ďakujem.

TROTTOVÁ Ani ja.

CHOJNICKÝ Odnesť to.

LAJČIAK Prečo?

CHOJNICKÝ Ako to myslíte?

LAJČIAK Prečo by som to mal odnieť? *(paúza)* Pane, od tohto idiota, ktorý od nás žiada opery, ale sám nevie nič iné, len vykrikovať na buzerplaci, som urážky čakal. Od vás však nie. Vy si naozaj myslíte, že vám naplujem do taniera len preto, že pri stole tára nejaký idiot?

ESTERHÁZY *(Vstane.)* Čo si to dovoľujete?

CHOJNICKÝ Sadnite si, Esterházy!

LAJČIAK Čo si to dovoľujete vy! Áno, Mozart bol génus, ale čo s ním máte spoločné vy? Čo ste mu strúhali ceruzky, keď komponoval? Alebo sa s vami potreboval radiť? Ako ste mu pomohli? Aspoň jednu šnicľu ste mu poslali, aby nezdochol od hladu?! Je vám dobrý len na to, aby ste ho vytiahli, keď sa rozhodnete urážať iné

národy. Ale kto ste vy?! Čo ste vy dokázali? Ved' vy neviete zahrať ani na hrebenu! Ja mám možno s Mozartom viac spoločnej krvi ako vy! Vášho deda urobil možno nejaký opitý Turek pri obliehaní Viedne.

ESTERHÁZY Toto vás ešte bude mrziť, Lajčiak! Toto vás ešte sakramentsky bude mrziť! *(Vojde vojenský kaprál. Je bledý.)*

KAPRÁL NIEMAND Pán plukovník.

ESTERHÁZY Teraz nie! *(Lajčiakovi)* Vy ste mali vždy buričské reči, Lajčiak, ale tentoraz ste to naozaj pre hnali. Tentoraz...

KAPRÁL NIEMAND Pán plukovník, mám rozkaz bezodkladne vám doručiť túto depešu.

(Podá Esterházy mu správu, ten si ju prečíta, zbledne.)

CHOJNICKÝ Čo je? Stalo sa niečo?

ESTERHÁZY Nič. Prepáčte...

(Esterházy vstane a odíde v sprievode kaprála. Chvilú je ťaživé ticho.)

CHOJNICKÝ Myslí, že to najstrašnejšie, čo nám môže 20. storočie priniesť, sú ľudia, ktorí si myslia, že znalosť malej násobilky im dáva právo robiť vo svete poriadky.

STARÝ TROTTA *(Vstane od stola, zoberie bubienkový revolver, prejde k francúzskym dverám a odhodí ho ďaleko do parku. Počúť, ako revolver čľupol do močiaru.)* Čo s revolverom? Na hraniciach nevidíš medvede ani vlky. Vidíš tu iba zánik sveta!

TROTTOVÁ Pán Chojnický, mohli by sme konečne vidieť nášho syna?

CHOJNICKÝ Myslím, že si potrebuje ešte odpočinúť.

TROTTOVÁ Začínam sa o neho báť. Je s ním niečo?

CHOJNICKÝ Nič.

TROTTOVÁ Tak prečo ho nemôžeme vidieť? Čo sa stalo? Je chorý?

CHOJNICKÝ *(Vzdychne si.)* Lajčiak, buďte, prosím, taký dobrý a privedte mladého pána. Ďakujem. *(Lajčiak odíde.)* Skôr, ako sa stretnete so svojím synom, musím vás upozorniť, že váš syn neprežíva práve najšťastnejšie obdobie. Zasiahla ho smrť najlepšieho priateľa a potrebuje sa trochu uvoľniť. Aj dnes má malú, ale naozaj len malú

spoločenskú špičku, preto som nechcel, aby ste sa s ním hneď stretli. Nič iné za tým nie je.

TROTTOVÁ Je už dospelý. Čo je na tom, keď si trochu vypije?

(Do salónu sa vpotáca Trotta. Je totálne na mol, nevie sa udržať na nohách, Lajčiak ho ledva udrží na nohách. Na tvári si drží posmrtnú masku doktora Démanta, ktorú si Lajčiakom nedá zobrať.)

CHOJNICKÝ Asi by som vás mal nechať v úzkom rodinnom kruhu.

(Odíde aj s Lajčiakom. Ticho. Trotta sa s maskou na tvári pozerá na svojich rodičov. Otec je z posmrtného šklábu, ktorý vidí na synovej tvári zdesený, matka premáha hnev.)

TROTTOVÁ *(Chladne)* Daj si to dole! Je to odporné!

TROTTA Stále lepšie ako to, čo je pod tým.

(Matka k nemu príde a strhne mu masku. Jednu mu vecne strelí.)

TROTTOVÁ Čo je to s tebou? Zbláznil si sa?! Otcovi chodia každý deň účty. Otec tu nie je na to, aby platil dlhy tvojich kamarátov, za ktoré si sa zaručil! Hanbi sa! Ako to vyzeráš?! Kristepane, čoho sme sa to dožili!

STARÝ TROTTA Mal by si si na alkohol dať pozor.

TROTTA Čo si teraz povedal, ocko?

STARÝ TROTTA Mal by si si na alkohol dávať pozor.

TROTTA Prečo?

TROTTOVÁ Prečo?! Pozri sa na seba!

TROTTA Ja musím.

TROTTOVÁ Vraj si sa zase zamotal s vydatou ženou! Čo nám to robíš? Nestačil ti ten škandal so Slámovou? Keď si chceš užiť, prečo nejdeš do bordelu ako každý slušný človek, čo? *(Opäť mu jednu strelí.)*

STARÝ TROTTA Berta, nechaj nás, prosím, samých.

TROTTOVÁ Vždy si bol na neho mäkký. Tu máš výsledok svojej výchovy!

STARÝ TROTTA Berta, prosím...

(Matka odíde. V dialke začne hrať vojenská kapela Radeckého pochod. Otec a syn sedia vedľa seba a rozmýšľajú, čo by si povedali.)

STARÝ TROTTA Náš starý Jacques zomrel.

TROTTA Jacques?

STARÝ TROTTA Ráno neboli noviny v pravom dolnom rohu stola. Potom zomrel. Tak sa začína koniec sveta – neporiadkom. *(Pauza)*

TROTTA Keď som na jar prišiel z kadetky, poslal si ma hneď zo stanice za pánom Slámom. Vraj mu mám kondolovať. Povedal mi, že ti doniesol listy, ktoré som posielal jeho panej. Ty si mu vraj povedal, aby mi ich dal osobne.

STARÝ TROTTA Tvoja matka mi to prikázala. Bol na teba nepríjemný?

TROTTA Nie. Bol, bohužiaľ, milý. Nezniesiteľne milý...

STARÝ TROTTA Hneváš sa pre to na mňa?

TROTTA Nie.

STARÝ TROTTA Musel si si to s ním vybaviť sám ako chlap.

TROTTA Chlap? Aký chlap? Ja neviem, ako žiť, otec. Ako mám žiť?

STARÝ TROTTA *(Rozmýšľa.)* Ťažko povedať. Možno by si mal začať tým, že si vždy ráno dáš na raňajkách vajčko vpravo, zemľu naľavo a kávu doprostred – naľavo od vajčeka a napravo od zemle. To ostatné sa už nejako vyvŕbi. Hlavný je poriadok.

TROTTA To je všetko?

STARÝ TROTTA Na nič lepšie som za tie roky neprišiel. *(Pauza)* Jacques mal nádherný pohreb. Primeraný jeho stavu, ale nádherný. Vieš, že sa ani nevolal Jacques? Nebolo to jeho skutočné meno. Mal také čudné slovanské meno... Niekedy sa doma pozriem hore, akoby k nebu, kde by mal byť, ale viera v Boha ma už opustila. Pozriem sa hore, ale vidím len strop posiaty mušími lajnami. *(Uvedomí si, že jeho na mol opitý syn zaspal. Vzadu prebehne záhradou niekoľko nižších dôstojníkov. V dialke sa namiesto Radeckého pochodu ozve smútočný pochod. Vojde gróf Chojnický.)*

CHOJNICKÝ Videl som vašu paniu odchádzať, tak som si myslel, že ste už skončili. O chvíľu sa začne promenádny koncert.

STARÝ TROTTA Pán gróf... Prišiel som sem, aby som tu našiel útechu. Jacques je už preč, ale dúfal som, že svet sa ešte nekončí, že ten nádherný usporiadaný svet s valčíkmi a nedeľnou prechádzkou bude pokračovať ďalej v mojom synovi. Ale vidím, že môj syn je zániku toho sveta bližšie ako ja.

CHOJNICKÝ Nebojte sa. Keď bude mať dovolenku, vezmem ho so sebou do Paríža. Príde na iné myšlienky. Možno sa tam aj zamiluje.

TROTTA *(z polospánku)* Nezamilujem.

(Vstúpi rozrušený Esterházy.)

CHOJNICKÝ Už sa začal koncert?

ESTERHÁZY Žiadny koncert nebude, pán gróf. Dostal som depešu. Zastrelii následníka trónu, všetci vojaci sa musia okamžite vrátiť do kasárni. V tejto historickej chvíli musí armáda demonštrovať svoju bojaschopnosť. Musí ukázať, že sme pripravení zohrať historickú úlohu, ktorou nás dejiny poverili. *(Trottovi.)* Podťe, poručík. *(Trotta sa pokúša vstať, ale je taký opitý, že sa neudrží na nohách.)* Poručík, Trotta, vztyk! *(Trottovi prídu na pomoc obaja rodičia a snažia sa ho postaviť do pozoru.)* Trotta! Ste dôstojník jeho veličenstva, dočerta! *(Trotta chce vykročiť, ale hneď pri prvom kroku sa zrúti na dlážku. V dialke znie smútočný pochod. Tma.)*

DRUHÁ ČASŤ ROK 1920

OBRAZ 6

(Leto 1920. Salón v kaštieli grófa Chojnického. Večer. Chojnický sedí v kolieskovom kresle pri francúzskych dverách. Doktor Taitenberg mu kontroluje tep. Lajčiak prestiera na stôl.)

TAITENBERG Keď ma zavolali, bolo už neskoro.

Človek so scvrknutým žalúdkom by sa nemal prihlasovať do súťaže v jedení hovädzieho rebra.

CHOJNICKÝ Mal veľké bolesti?

TAITENBERG Obrovské. Dostal koliku.

CHOJNICKÝ Vravíte súťaž v jedení hovädziny? Zvláštne. Aj my sme mali radi hovädzinu, ale udeľovať za to medaily je predsa len trochu moderný nápad, nemyslíte, Lajčiak? Prečo prestierate aj pre Trotta? Dobre viete, že ešte s nami jesť nebude!

LAJČIAK Prepáčte. Vždy mi to vypadne z pamäti. *(Lajčiak odnáša jeden tanier do kuchyne.)*

TAITENBERG Ako to, že ešte u vás slúži? Myslel som si, že z neho urobili ministra.

CHOJNICKÝ Aj urobili. Nie práve ministra, ale úrad mu dali. Jedného dňa sa však vrátil. Nikdy mi nepovedal prečo. *(Pozrie na doktora.)* Veľa ľudí dnes so mnou už nechce hovoriť na rovinu. Ako to so mnou vyzerá?

TAITENBERG Mávate ráno bolesti hlavy?

CHOJNICKÝ Niekedy.

TAITENBERG Spávate dobre?

CHOJNICKÝ Ujde to. A nohy?

TAITENBERG Nesmiete sa vzrušovať. Žiaden alkohol, žiadne milostné avantúry, no hlavne žiadne čítanie novín. Radšej si čítajte Marca Aurelia.

CHOJNICKÝ Nezahovárajte, doktor. Budem môcť ešte niekedy chodiť?

TAITENBERG *(Balí si veci.)* Musíte veľa oddychovať. Prídem zase o týždeň.

CHOJNICKÝ Škoda, že namiesto Démanta neodbachol Tattenbach vás. Doktor ako doktor, ale Démant bol aspoň dostatočne cynický na to, aby mi hovoril pravdu. Nenavečeriare sa s nami?

TAITENBERG Bohužiaľ, mám ešte ďalších pacientov.

CHOJNICKÝ Takto neskoro? Nebude vašej panej doma smutno?

TAITENBERG Pozdravte odo mňa pani Trottovú. Aj dnes šla čakať na stanicu?

CHOJNICKÝ Bude tam až do pol ôsmej.

TAITENBERG Človek ju za to musí obdivovať. Na druhej strane, len ťažko si nerobiť starosti o jej duševné zdravie. Dovidenia, gróf.

(Taitenberg odíde. Chojnický prejde na vozíčku k francúzskym dverám a doširoka ich otvorí.)

CHOJNICKÝ Podáva sa večera, panstvo! *(Nik nevstupuje, aspoň my nikoho nevidíme. Chojnický sa vráti k stolu, na ktorom je prestreté pre siedmich ľudí a vezme do rúk aperitív.)* Tak dobrú chuť, páni. Na zdravie. Už ste si dali predpísať nové okuliare, doktor? *(Pauza, Chojnický zaujato počúva.)* Poznám jedného očného lekára v Mukačeve, vy o ňom možno budete vedieť... *(Otočí sa na „ďalšieho“ spolustolovníka a „počúva“ jeho odpoveď. Vojde pani Trottová a chvíľu Chojnického pozoruje pri jeho večeri.)* Iste... Iste...

TROTTOVÁ Dobrý večer, pán Chojnický.

CHOJNICKÝ *(zarazený)* Vy ste už tu, pani Trottová? Vlak už prišiel?

TROTTOVÁ Nie.

CHOJNICKÝ *(znepokojene)* Vy ste chorá?

TROTTOVÁ Nie. Dnes som nebola na stanici, pán gróf.

CHOJNICKÝ A kde ste teda celé popoludnie boli, pani Trottová?

TROTTOVÁ U kamenára. Objednala som mu pomník. *(pauza)* Dala som mu urobiť dva. Jeden bude mať tu a jeden doma.

CHOJNICKÝ Vy ste už prestali veriť, že sa niekedy vráti?

TROTTOVÁ Keby bol živý, tak by mi napísal.

CHOJNICKÝ Je mi to ľúto, pani Trottová.

TROTTOVÁ Ďakujem. A ďakujem aj za to, že ste mi tu dovolili ostať. Len čo bude náhrobný kameň osadený, vrátim sa domov. Bol u vás dnes doktor?

CHOJNICKÝ Práve odišiel. Začali sme večerať bez vás, posad'te sa. *(Pani Trottová si sadne na jednu zo stoličiek. Chojnický sa na ňu zarazene díva.)* Pani Trottová... ja nie som moralista, ale taká ctihodná dáma ako vy by nemala pred očami vlastného muža sedieť na kolenách cudzieho dôstojníka.

TROTTOVÁ Prepáčte, vždy na to zabudnem. Kde je moje miesto?

CHOJNICKÝ Sedávate predsa vždy vedľa svojho manžela, moja milá.

TROTTOVÁ *(v pomykove)* A kde dnes sedí môj manžel?

CHOJNICKÝ *(Hľadá na ňu ustarostene.)* Je vám niečo, pani Trottová? Cítite sa dobre?

(Trottová v rozpakoch háda, na ktorú z prázdných stoličiek si môže sadnúť. Nakoniec si jednu zvolí, sadne si na ňu a sleduje Chojnického reakciu. Chojnický skrýva rozpaky.)

CHOJNICKÝ Napokon, kto som ja, aby som vás súdil? *(Pokračuje vo večeri, kdesi v dialke hrá opilec na klarinete.)* Stretli ste dnes v meste niekoho zaujímavého?

TROTTOVÁ Len Steinemanna. Viezol sa autom a tváril sa, že ma nevidí...

CHOJNICKÝ Vraj sa snaží robiť obchody s Wagnenom. Ten sa tu minule zastavil. Hovoril, že je ak-

cionárom žrebčínca v berlínskej zoo, ale ja by som mu neveril ani nos medzi očami. Určite chcel zo mňa len vytiahnuť ďalšie peniaze...

TROTТА Mama?

(Vo francúzskych dverách stojí Trotta. Je schudnutý, utrápený, otrhaný, Chojnický aj Trottová sú v absolútnom šoku.)

CHOJNICKÝ *(Vstane.)* Trotta! Ste to naozaj vy? *(Nohy sa mu znova podlomia a zrúti sa do vozíčka.)* Vy ste sa vrátili?

TROTТА Vyzerá to tak. Ty si tu, mama?

(Pani Trottová, ktorá sa až doteraz na syna len meravo dívala, vstane a prejde k nemu. Dvoma prstami mu zodvihne bradu. Dlhó si ho prezerá.)

TROTTOVÁ Smrdíš. Vyzleč sa. *(Trotta si vyzlieka plášť.)*

CHOJNICKÝ To je neuveriteľné, Trotta! Vy žijete! Kde ste toľko trčali? Čakali sme vás pri každom vlaku z Ruska. Je pravda, čo hovorí o bolševikoch?

TROTTOVÁ Aj košelu si vyzleč. *(Trotta si vyzlieka košelu.)*

CHOJNICKÝ Naozaj križujú popov na dvere kostola? Hovoria o nich strašné veci. Akoby tí bolševici vystúpili zo samotného pekla. Čo sú toto za časy!

(Trotta si vyzlečie košelu a podá ju matke. Teraz pred ňou stojí len v spodkoch. Matka si ho prezerá.)

TROTTOVÁ Nebol si ranený? *(Trotta pokrúti hlavou. Matka zoberie jeho staré šaty a vyhodí ich.)* Seriózny človek nemôže chodiť v takýchto handrách. Zajtra ti kúpim nové.

TROTТА Nemusíš, kúpim si ich sám.

TROTTOVÁ Za čo?

TROTТА V meste som stretol Wagnera. Vrátil mi všetky peniaze. Dokonca aj s úrokmi. A v markách. *(Vyberá z vrečka peniaze a kladie ich na stôl.)*

CHOJNICKÝ *(sa rozosmeje)* Ten Wagner... to je taká sviňa, že druhú takú ani lupou nenájdeš. Ale človek ho aj tak musí mať rád. Za toto si, milý Trotta, nekúpite ani prd. Viete, čo sú to inflačné peniaze? Veľa starého papiera. Nič viac. Počkajte, donesiem vám niečo na prezlečenie. *(Odíde na vozíku.)*

TROTТА Kde sa mu to stalo?

TROTTOVÁ Na Piave.

TROTТА Chrbtica alebo nohy?

TROTTOVÁ Ani jedno ani druhé. Odniesla si to len jeho hlava. Je presvedčený, že je chromý. Doktor Taitenberg mu to nevie vyhovoriť.

TROTТА Aha.

TROTTOVÁ Veľa si zažil?

TROTТА Ani nie, mama.

TROTTOVÁ Cnelo sa ti?

TROTТА Za Evou?

TROTTOVÁ Predpokladám, že za matkou asi nie. Tá tvoja...

TROTТА Prečo o nej nehovoríš ako o Eve?

TROTTOVÁ Máš ju rád?

TROTТА Nevieam. Je to tak dávno.

(pauza)

TROTTOVÁ Ty sa na ňu vôbec nespýtaš?

TROTТА Práve som sa chcel pýtať.

TROTTOVÁ Chcem, aby si vedel, že ani tu to nebolo ľahké. Zvlášť pre ženy. Niežebý som ju chcela ospravedlňovať, ale...

TROTТА Viem si predstaviť, čo sa s ňou stalo.

TROTTOVÁ To teda nevieš. Jej otec investoval do vojenských pôžičiek, potom skrachoval, prestrelil si spánky a ona prišla o všetko. Je vo Viedni.

TROTТА Aha. Je tanečnica v klube?

TROTTOVÁ Horšie. Umelecká návrhárka. Kreslí tam také bláznivé náhrdelníky, moderné, samá hrana... Keď tu bola naposledy, urobila mi prednášku o africkom umení. Bože dobrý... Ona mala... ani neviem, či ti to môžem povedať...

TROTТА Čo, mamička?

TROTTOVÁ Nakrátko ostrihané vlasy! Že vraj je umelecká návrhárka.

TROTТА Tanečnica v nočnom bare by ti bola milšia?

TROTTOVÁ Samozrejme. Aj voľné mravy sú ešte niečo jasné, zreteľné. Nie je to žiaden podvod. Dnes je však všetko podvod. Nič nie je také ako kedysi. Toto už nie je monarchia. Toto je už Československo. Hovoria, že tu je demokracia, ale bordel je to. Všetci si robia, čo chcú, nehanbia sa na úrade hovoriť po slovensky. Dokonca už aj tí Slováci majú národné divadlo. Bola som tam.

Bože dobrý, zmluj sa. Trochu som rozumela, lebo hrali po česky. Úroveň nebudem komentovať. Ale ktovie – možno za sto rokov sa tam nájde aspoň jeden schopný herec.

(Vhádza na vozíčku gróf Chojnický. Vezie na kolienách kopu svojich starých oblekov.)

CHOJNICKÝ Niečo z toho vám iste bude dobré. Mimochodom, pani Trottová, mali by ste rýchlo zájsť za tým kamenárom zrušiť objednávku. *(Trottovi)* Predstavte si, že vám objednala pomník.

TROTТА Sed'mama. To má čas.

OBRAZ 7

(Salón u Chojnického. Wagner sa vo veľmi elegantnom smokingu rozvaľuje na pohovke a fajčí cigaru. Trotta, v nových šatách, ktoré však s tými Wagnerovými nemôžu súperiť, stojí pred zrkadlom a nervózne sa upravuje.)

WAGNER To s tými markami bol len vtip, veď ma poznáš, nie? Všetko ti vrátim do posledného haliera. Wagner nezabúda.

TROTТА A kedy by si mi to mohol vrátiť?

WAGNER Aj dnes. Ja by som to najradšej urobil už dnes, keby to bolo na mne. Ale nemám žiadnu hotovosť. Dnes nemôžeš mať peniaze doma, peniaze musia pracovať, lebo o ne prídeš. Rozumieš? Ale neboj sa. Priberiem ťa do podniku a urobím z teba boháča. Máš nejakú hotovosť?

TROTТА Ja?!

WAGNER Ak si ju necháš doma, prídeš o ňu. Teraz som ti to vysvetľoval. Čím viac peňazí necháme obiehať, tým viac zarobíme. Ak kúpiš marky za 20 000, za dve hodiny ich predáš za 100 000. Ale ak kúpiš len za 1 000, zarobíš koľko? 5 000. 95 000 fuč! Si taký bohatý, aby si si mohol dovoliť prerobiť za dve hodiny 95 000?

TROTТА Aj 5 000 je dosť.

WAGNER Dosť?! Dnes nič nie je dosť. Miliarda je dosť. Nevieame, čo bude zajtra! Môžu prísť bolševici a povešajú nás na stromy. Tak máš nejaké peniaze alebo nie?

TROTТА Wagner, ja som bol v zákopoch, nie na naftových poliach! Okrem podielu na matkinom dome nemám absolútne nič.

WAGNER A ten dom... aký je veľký?

TROTТА Čo?

WAGNER Je vo Viedni, čo? Na Ringu alebo niekde na predmestí?

TROTТА Na to zabudni. Kúpil ho ešte starý otec, hrdina z bitky pri Solferine! Je to rodinné sídlo.

WAGNER A na čo ti je? Dnes sa musia hýbať aj nehnuteľnosti. Dnes si postavíš dom, zajtra ti ho bolševici vyhodia do vzduchu. *(Prezrá si Trottovo oblečenie.)* No... v Paríži by si bol za idiota, vo Viedni za podvodníka, ale tu si štramák. Kedy má prísť?

TROTТА Popoludňajším vlakom. Lajčiak už po ňu šiel na stanicu. Chcel som ísť aj ja, ale napísala, že ju mám počkať doma.

(Vhádza Chojnický na kolieskovom kresle.)

CHOJNICKÝ *(Obracia sa striedavo na „reálnych“ aj „imaginárnych“ hostí.)* Zdravím vás, páni, zdravím... Som rád, že vás tu všetkých vidím... Iste, aj vás... Čo vám je? *(Počúva.)* Naozaj? Ale to hádam nie, to by neurobil. *(Pauza, Trottovi)* Pán barón... vy máte niečo proti pánovi Knopfmacherovi?

TROTТА Ja? Absolútne nič.

CHOJNICKÝ Môžete to povedať rovno, tu sme medzi svojimi. Ak je medzi vami dusno, mali by sme čo najskôr vyvetrať.

TROTТА Ubezpečujem vás, že voči pánovi Knopfmacherovi som vždy prechovával len tie najhlbšie sympatie.

CHOJNICKÝ Tak prečo sa s ním nechcete rozprávať? Čo je vám smiešne, pán Wagner?

WAGNER Nič. Tiež som si všimol, že medzi naším Trottom a pánom Knopfmacherom je nejaké nedorozumenie. Zvlášť, odkedy si pán Knopfmacher prehnal spánkom guľku.

CHOJNICKÝ Aj vy ste si to všimli? *(Trottovi)* Je v tom niečo osobné?

TROTТА Vôbec nie.

CHOJNICKÝ Tak to rýchlo vybavme, pomerte sa a dajme si spolu za pohárik.

TROTТА *(v rozpakoch, do vzduchu)* Pán Knopfmacher, chcel by som sa vám ospravedlniť, ak

som sa vás niečím dotkol. Nebol v tom žiaden zlý úmysel, bola to len moja roztržitosť.

CHOJNICKÝ Výborne. A teraz, keď je to už vy-bavené, zahráme si karty. Plukovník Esterházy bude držať bank, ja hrám s Wagnerom a vy, Trotta, s pánom Knopfmacherom.

TROTTA Ja mám hrať s Knopfmacherom?

CHOJNICKÝ Tak predsa voči nemu niečo máte!

Ale veď on to myslel v dobrom, keď vám vyhovárал ten predaj rodičovského domu!

TROTTA Odkiaľ o tom viete?

CHOJNICKÝ Odkiaľ?! Teraz o tom predsa hovoril pán Knopfmacher. Vraj ste to pred ním preberali s Wagnerom.

(Trotta sa ohromený pozerá na Chojnického. Skôr ako však stihne niečo povedať, ozvú sa kroky, otvoria sa dvere a v nich stojí Eva. Je nakrátko ostrihaná, v pánskom obleku, košeľi a viazanke. Spolu s ňou privádza Lajčiak aj Jolana Szatmáry. Tiež vo viazanke a pánskom obleku.)

CHOJNICKÝ Pani Démantová...

EVA Nevieam, či sa všetci poznáme. Toto je moja láska...

TROTTA Áno?

EVA... Jolana Szatmáry a toto je pán Trotta. *(Jolane)* Pána Chojnického si asi pamätáš. Pána Wagnera tiež. Posadíme sa? *(Sadne si vedľa Jolany na pohovku. Jolana ju zoberie za ruku, všetci mlčia. Trotta v šoku ostane stáť.)* Ostare si.

TROTTA Bol som v zajatí.

EVA Aha. *(pauza)* Bolo to tam ťažké?

TROTTA Prosím?

CHOJNICKÝ Aby bolo jasné, ja nemám predsudky. Vo svete, v ktorom som vyrastal, sme predsudky považovali za znak vulgárnosti.

EVA Ďakujem.

CHOJNICKÝ Ale rovnako sme považovali za trochu lacné verejne demonštrovať to, čo sa považuje za zakázané.

WAGNER Len nech demonštrujú, mne sa to páči. Mal by som niekoľko otázok, ak dovoľíte...

JOLANA Lacné? Dovoľte, aby som vám pripomenula, že vo svete, v ktorom ste vyrastali, sa dvaja muži zabíjali len preto, ak jeden spochybnil právo toho druhého bezvýhradne vlastniť svojiu

ženu. Tá, samozrejme, v tom všetkom figurovala len ako vec. Nikto sa jej nepýtal, čo si o tom myslí. Preto mi nemôžete zazlievať, že je mi naozaj srdečne jedno, čo si o našom vzťahu myslia ľudia z vášho sveta.

TROTTA *(Eve)* Ako sa máš?

JOLANA Dobré. Rozbiehame vo Viedni módný salón.

EVA Schudol si.

JOLANA Umenie nesmie visieť len v galériách, musí preniknúť do domácností. Doba sa zmenila. Každá vec musí byť sama o sebe umením.

TROTTA *(Eve)* Veľmi ti to pristane.

JOLANA Šálky, nože, autá, lokomotívy...

CHOJNICKÝ Aj záchody?

JOLANA Prírodzene, že aj záchody. Celý život musíme premeniť na umenie.

EVA Je mi ľúto, že tvoj otec...

WAGNER Prepáčte, ale keď sa už takto otvorene rozprávame... som v tejto veci celkom nevzdelaný a veľmi by ma zaujímala technická stránka telesnej lásky medzi... Chápete...

CHOJNICKÝ Ale veď záchod je len na to, aby sme kam mali, s prepáčením, vytlačiť hovno.

WAGNER Nepýtam sa z nejakých chlipných pohnutí, ale len z túžby po poznaní. Ako to prebieha medzi mužom a ženou, samozrejme, viem, tam, akosi veci do seba zapadajú...

JOLANA Aj hovno treba obklopiť krásou.

WAGNER Chápem. Ak je vám o tom nepríjemné hovoriť, môžem tuná, na papier, nakresliť, ako si to predstavujem a vy len prikývnete, ak sa trafím, dobre? *(Wagner vyberie z vrecka papier a ceruzku a počas celého nasledujúceho výstupu kreslí.)*

TROTTA *(Eve)* Mohol by som s tebou hovoriť osamote?

JOLANA Prečo?

TROTTA Ako sa s ňou mám rozprávať, keď nás stále rušíte debatou o hovne?

JOLANA Eva sem neprišla spomínať na minulosť. Prišla vám len oznámiť, ako to s nami je.

CHOJNICKÝ Nie je to smiešne? Dvaja muži sa kvôli nej zastrelili a ona celý čas kope za iný tím!

TROTTA Pán Chojnický! Mohli by ste nás láskavo nechať samých?

CHOJNICKÝ *(Ukáže na prázdne miesto pri okne.)* A čo oni?! Oni môžu?

TROTTA Nik nemôže. *(Kričí do prázdna.)* Vypadnite!

CHOJNICKÝ Ako sa to rozprávate s plukovníkom Esterházym?

TROTTA *(vybuchne)* Esterházyho roznosili na kopytách kozácke kone! Môjho otca skolila mŕtvica! Knopfmacher sa zastrelil! Všetci sú preč! Aj s vašou monarchiou!

CHOJNICKÝ Nie. *(Ťuká si prstom po spánku.)* Ja mám monarchiu stále tu.

TROTTA Veď práve. Všetci ste sa zbláznili. *(Eve)* V tej istej chvíli, keď úbohému Maxovi preletela guľka čelom, sme sa my dvaja váľali tu, vo vínnej pivnici! Pamätáš sa? A len z džentlmenstva neprezradím, kto z nás dvoch bol hore! A teraz mi chceš nahovoriť, že si o to vlastne vôbec nestála?! Vy ste sa všetci úplne zbláznili!

(Vojde Trottova matka.)

TROTTOVÁ Čo sa to tu robí? Prečo tak kričíš? Počúť vás po celom dome...

TROTTA Mama...

TROTTOVÁ *(zbadá Evu)* Aha. To ste vy. Už ste prišli...

CHOJNICKÝ Tak na toto sa veľmi rád pozriem. Milý Trotta, nepredstavíte matke celú rodinu?

WAGNER Ruky bozkávam, pani Trottová. *(Ukazuje Szatmáry svoj prvý náčrtok.)* Prepáčte, že vám do toho vstupujem... Nevieam veľmi tieňovať, ale predstavujem si to zhruba takto... Trafil som? *(Szatmáry len obráti očami. Wagner sa s chuťou pustí do ďalšieho.)* Počkajte, už viem.

TROTTA Mama, potreboval by som sa s Evou porozprávať osamote.

TROTTOVÁ Na to budete mať času dosť. Už viete, kde budete bývať? Vo Viedni alebo v Berlíne? Dúfam, že obaja máte aspoň toľko rozumu, aby ste neostali tu.

TROTTA K tomu sme sa ešte nedostali.

TROTTOVÁ Na vašom mieste by som odtiaľto utiekla čo najďalej. Ale nie do Viedne. Dnes je Viedeň tiež už len provincia. Chodte do Ameriky. Ale najskôr by ste mali svoj pomer zlegalizovať. Ja nemám predsudky, ale poriadok musí byť.

TROTTA Iste, mama...

TROTTOVÁ *(Eve)* Treba to urobiť aj z ohľadu k vám...

EVA Áno, ďakujem.

JOLANA Ja sa z tej pretvárkou asi zadusím! Pani Trottová, ja a Eva...

EVA Teraz nie.

JOLANA Zase máš tie svoje nálady? *(Trottovej)* Pani Trottová...

EVA Jolana! Veľmi pekne ťa prosím...

JOLANA *(ignoruje ju)* Nevieam, či to dokážete pochopiť, pani Trottová, ale Eva s vašim synom nikam nepôjde.

TROTTOVÁ Akože nepôjde?

EVA *(Jolana)* Prečo to robíš?! Vravela si mi, že nie som vec, ktorú vlastnia muži, ale sama so mnou zaobchádzaš presne tak!

JOLANA Ale ja predsa...

EVA Viem si svoje veci vybaviť aj sama! *(odíde)*

TROTTOVÁ *(Trottovi)* Vysvetlí mi niekto, čo sa to tu deje?

TROTTA Mama, pani Szatmáry a Eva... Pani profesorka je jej priateľka.

TROTTOVÁ Priateľka?

WAGNER Veľmi dobrá priateľka.

TROTTOVÁ Aha.

TROTTA Aby si tomu rozumela, mama, sú ženy, ktoré...

TROTTOVÁ Nie som sprostá! Čítam noviny. Teda tá tvoja a tá Lakotošová...

TROTTA Szatmáryová, mama.

TROTTOVÁ To je jedno. Tá žena...

JOLANA Ja som tu, môžete sa baviť priamo so mnou.

TROTTA Eva miluje mňa, tým som si istý.

TROTTOVÁ Tak prečo je u profesorky Halászlo?

JOLANA Szatmáry.

TROTTOVÁ *(Prvýkrát sa pozrie na Jolanu.)* Mohli by ste nás nechať so synom osamote?

JOLANA Iste. To, kvôli čomu som sem prišla, som už oznámila. Nemám dôvod tu s vami ostávať ani o minútu dlhšie.

TROTTOVÁ Výborne. V to som dúfala.

JOLANA Zbohom. *(odíde)*

TROTTOVÁ Dobré tak, ako sa stalo. Nepáči sa mi. Nikdy sa mi nepáčila.

TROTTA Ale ja ju milujem, mama.

TROTTOVÁ Miluješ?! Bohužiaľ, vyzerá to tak, že ona miluje pani Keckeméty. *(Nájde na stole Wagnerove náčrty, s údivom si ich prezerá.)*

TROTTA Szatmáry, mama.

TROTTOVÁ To je jedno. Ona miluje ju. Medzi vami je koniec.

TROTTA Ale ja... nemôžem bez nej žiť.

TROTTOVÁ Nemôžeš bez nej žiť! To je replika ako z operety! Tak choď za ňou a vezmi si ju, keď nemôžeš bez nej žiť! Na čo čakáš? Zákon je na tvojej strane. Čo tu sedíš? To si chlap? Kriste Pane, prestávam sa jej čudovať, že si vybrala tú Esterházy. Aj ona je väčší chlap ako ty! Sedíš tu a nič neurobiš. Si rovnaký slaboch ako tvoj otec. Nemali ste silu ubrániť monarchiu, nemáte silu uchrániť si ženu pred nejakou cundrou. Keby si bol aspoň padol vo vojne, mohli by sme sa tváriť, že si chlap. *(Vylepí mu.)* Nerev! Naozaj ju chceš? Ak zarobíš peniaze, vráti sa k tebe. Počula som, že ťa Wagner chce zobrať za spoločníka. Je to pravda? To by nebolo zle. Ty nič nevieš a on má za ušami. Budeš musieť zohnať nejaké peniaze. My nič nemáme. Všetko sme dali do vojnových dlhopisov. Ale mám ešte nejaké šperky...

TROTTA Tvoje šperky? A čo ty, mama?

TROTTOVÁ Ja? Čo ja? Na tom nikdy nezáležalo, čo ja! Prečo by na tom malo záležať teraz? Predáš šperky a zabezpečíš ženu. Potom sa tá Totoky môže aj na hlavu postaviť.

(Trottova odíde. Trotta ostane v salóne sám. Zo steny spadne Démantova posmrtná maska a rozbije sa na kusy. Trotta sa zľakne. Vstane a pozbiera jednotlivé kusy zo zeme. Znepokojene sa okolo seba pozerá. Za francúzskymi dverami sa objaví Eva. Prekvapený Trotta jej otvorí dvere. Eva vstúpi dnu a dlho sa díva na Trottu.)

EVA Ušla som jej.

OBRAZ 8

(Salón v kaštieli grófa Chojnického. Podvečer, jeseň, park za francúzskymi dverami sa stráca v hmle a daždi. Uprostred salóna je prázdna rakva. Trotta v nej leží a číta si Spenglerov Zánik západu. Z Chojnického izieb vychádza doktor Taitenberg.)

TAITENBERG Vy ste tu? Gróf hovoril, že budete celý deň v Užhorode.

TROTTA Dnes je von škaredo, nechcelo sa mi.

TAITENBERG Smiem sa opýtať, čo to robíte?

TROTTA Čítam si.

TAITENBERG To vidím. Ale čo tá rakva?

TROTTA Dal ju sem doviesť grófovi. Tunajší tesár mu džil peniaze, tak sa gróf nechal vyplatiť v naturáliách.

TAITENBERG Ale prečo v nej ležíte?

TROTTA Chcel som si to vyskúšať. Ako to vyzerá s grófom? Včera sa zasa celú noc rozprával s mŕtvymi. Eva nemohla spať.

TAITENBERG Bud' te rád, že sa len rozprával. Predtým sa s nimi hádal.

TROTTA Prečo?

TAITENBERG S mŕtvymi sa veľmi dobre háda. *(Vojde Eva. Prichádza z mesta. Je zamyslená. A v pokročilom štádiu tehotenstva. Bez slova odchádza do domu.)*

TROTTA Kde si bola?

EVA Nevieam. V meste.

TROTTA Kde v meste?

EVA Premokla som, musím sa prezliecť.

TROTTA Eva, je tu pán doktor! To ho ani nepozdravíš?

EVA Dobrý večer, doktor. *(Odíde.)*

TAITENBERG Nič si z toho nerobte. Tehotné ženy mávajú takéto stavy. To poznám.

TROTTA Odkiaľ to vy môžete poznať?! Čo aj vaša pani je v inom stave? S vami?

TAITENBERG *(chladne)* Nie. Žiaľ, na rozdiel od kolegu Démanta nemám najlepšieho priateľa, ktorý by sa o to postaral.

(Pauza)

TROTTA Prepáčte. Ušli mi nervy.

TAITENBERG Ani ja som to tak nemyslel. Dovidenia, čakajú ma ešte v robotníckej kolónii.

TROTTA Nie je už trocha neskoro na lekárske návštevy?

TAITENBERG Je. Ale človek sa aspoň vráti domov za tmy. Dovidenia... Vlastne ešte niečo. Vraj ste sa s Wagnerom pustili do nejakých obchodov. Nič ma do toho nie je, ale Wagner žiadne peniaze nemá. Tvrdí, že je akcionár žrebčínca v berlínskej zoo, ale to je klamstvo, informoval som sa. *(Vojde*

Eva, je prezlečená do domáckeho oblečenia.) Dovidenia.

(Taitenberg odíde. Eva je duchom neprítomná, pozerá sa von oknom do jesenného parku.)

TROTTA Mama je u seba?

EVA Nevieam.

TROTTA Dnes som mal ísť do Užhorodu, ale zrazu na mňa padla taká únava... Mám 32 rokov, ale cítim sa už ako starec. Možno by som mal poprosiť doktora, aby ma vyšetril. *(pauza)* Každý deň chodíš neskoro domov. *(Eva neodpovedá.)* Kde si bola celý deň?

EVA Nechaj ma tak...

TROTTA Nie, nenechám. Už toho mám dosť! Povedz mi pravdu! Chodíš za ňou?! Čo tu ešte chce? *(Eva mlčí)* Prečo k nej stále chodíš, keď sa to medzi vami skončilo? Ak ťa obťažuje, pôjdem za ňou a rázne sa s ňou porozprávam, stačí povedať. *(Eva mlčí)* Matka mi povedala, že ju predvčerom videla tu parku. Prenasleduje ťa?

EVA Ty ma sleduješ?

TROTTA Eva, čakáme spolu dieťa.

EVA Hej. Čakáme.

TROTTA Hneváš sa na mňa?

EVA Nie.

TROTTA Bud' úprimná. Prosím ťa.

EVA *(Pozrie sa mu do očí.)* Nehnevám sa. Ja som už na teba neviem hnevať.

TROTTA Ty ma už nemáš rada?

(Eva sa odvráti. Za scénou sa ozve krik Jolany Szatmáry. Je to ako ryk raneného zvieraťa. Jolana sa objaví za francúzskymi dverami. Trocha sa tacká, je pripitá. Nazerá cez sklo do tmavého salóna)

JOLANA Eva, kde si?! Eva, vidím ťa! Musím ťa vidieť, pod', prosím ťa, von. Nechce ťa pustiť? Zavolám policajtov, nesmie ťa tam držať nasilu.

TROTTA Pani, choďte preč. O chvíľu sa vráti matka.

JOLANA Povedz svojmu mužovi, kde si dnes bola a čo si tam robila! Povedz mu to, lebo rozbijem to sklo! Eva!

TROTTA Prestaňte kričať!

(Jolana začne trieskať na sklo, Trotta radšej otvorí dvere a vpustí ju dnu. Keď Jolana vstúpi

dnu, trochu sa zahabí, ale hneď sa jej zmocní aj akási zanovitá, detinská zaťatosť.)

TROTTA Čo tu chcete? Prišli ste urobiť škandál? Nehanbite sa?

JOLANA Smrdí to tu po zatuchline. *(Sadne si do kresla, kde predtým sedel Trotta, vezme do rúk knihu.)* Čo je to? Zánik západu? To číta tvoj muž? Tá kniha je už zastaraná, západ je už dávno mŕtvy. Človek musí utiecť do Polynézie, aby sa nezbláznil. Veľmi pohodlná pohovka. Iste sa na nej dobre drieme v papučiach. Čo? Dobre sa ti tu drieme, Eva? Pletieš mu tu po večeroch papučie alebo vyšivaš monogramy na košielky pre to...? *(Ukáže prstom na Evino brucho.)* Takto si to chcela? Takto chceš žiť? Len sa pýtam. Chceš žiť ako malomeštička? Porodiť mu decko, starať sa o neho, kým... kým nepríde ďalší doktor, s ktorým sa skamaráti, aby mu mohol liezť za ženou? Chceš mu robiť do konca života slúžku?

TROTTA Ste opitá, pani, choď te, prosím, preč.

JOLANA Takže áno. Chceš byť jeho slúžka. Myslela som, že máš na viac. Chceli sme predsa spolu odísť do Paríža, nepamätáš sa? Eva... Bez teba nemá môj život zmysel. Zabijem sa, ak ma opustíš. Si celý môj život.

TROTTA Nebud' te teatrálna.

JOLANA *(Eve)* Ak ma nemiluješ, pošli ma preč. Pôjdem. Ale chcem to počuť od teba. Chcem, aby si mi to povedala do očí.

(pauza)

EVA Choď preč, prosím ťa.

JOLANA Klameš. Nechceš, aby som odišla. Pod', odídeme spolu do Ameriky.

EVA Nikam s tebou nejdem. Choď preč!

JOLANA Vieš, čo sa stane, ak ma odtiaľto vyhodíš?

EVA Pôjdeš domov, poriadne sa vyspíš a ráno sa vrátiš do Budapešti.

(Jolana vstane a pomaly odchádza. Prezerá si zariadenie.)

JOLANA Pekný, malomeštiacky domov. Aj s rodnou rakvou. *(Eva)* Pekne si si vybrala.

(Jolana odíde.)

TROTTA Ak chceš, pôjdem za ňou a dám pozor, aby si niečo neurobila.

EVA Nedotýkaj sa ma. Počuješ? Nemôžem ťa ani cítiť.

(Eva odíde, počujeme, ako za sebou zamyká dvere. Nešťastný Trotta si vezme tvár do dlaní, ľahne si naspäť do rakvy a zaklopí za sebou veko. Po chvíli vohádza dnu Wagner s pani Trottovou.)

WAGNER Si si istá, že tu nie je?

TROTTOVÁ Odišiel do Užhorodu. Pane Bože, čo to robím?! Musela som sa zbláznit!

(Wagner placho, ako študent pobozká pani Trottovú na ústa. Ona ho od seba odstráni.)

TROTTOVÁ *(chladne)* Čo to robíš?

WAGNER Myslel som, že to chceme obaja. Tam na ceste sa ti to páčilo.

TROTTOVÁ Zbláznil si sa? Mohla by som byť tvoja matka. Viem, čo teraz povieš. Povieš, že ti môj vek neprekáža. Viem, že to povieš. Podľa toho viem, že som stará, že všetko už viem.

WAGNER Ale ja mám naozaj radšej staršie ženy.

TROTTOVÁ Takže predsa len vyzerám staro?

WAGNER Nie.

TROTTOVÁ Aj tak ti ide len o ten dom. Chceš, aby som okradla vlastného syna a prepísala ho na teba. Povedz pravdu.

WAGNER *(Pustí ju.)* Prečo ma urážaš?

TROTTOVÁ Neurážam ťa. Si chlap a každý chlap je slaboch. To je moja celoživotná skúsenosť. Sama som s jedným žila a jedného porodila. Chceš odo mňa peniaze? Povedz koľko? Dám ti ich. Nikdy v živote som si neužila a ty sa mi páčiš. Tak koľko? Nech je to medzi nami na rovinu. Neznášam pretváрку.

(Wagner si berie kabát a odchádza.)

TROTTOVÁ Nehraj sa na urazeného. Mňa neoklameš.

WAGNER Myslíš, že musím robiť gigola pre pár stoviek? Vieš, koľko je na okolí bohatých vdovčiek? Starších ako ty! A bohatších! Ktorúkoľvek z nich si môžem omotať okolo prsta, do roka je na cintoríne a ja sa váľam v peniazoch! Prečo by som strácal čas s tebou?

TROTTOVÁ Mňa neoklameš.

WAGNER Nič od teba nechcem. *(Odchádza, pomaly sa stráca v hmle parku.)*

TROTTOVÁ *(Sadne si k stolu. Je nešťastná, cíti sa stará, vstane, podíde k francúzskym dverám,*

otvorí ich a kričí do parku.) Vráť sa! Nerob scény! *(Park je nemý a zahalený hmlu.)* Prosím! *(Trottová vybehne za Wagnerom do parku. Po chvíli sa obaja vynoria z hmly, Trottová ťahá Wagnera popod pazuchu až do salónu.)*

WAGNER Načo ma sem ťaháš? Aby si ma mohla ďalej urážať?

TROTTOVÁ Nehnevaj sa. Ja už nikomu nedokážem veriť. Odpusť mi.

WAGNER Nedotýkaj sa ma! Ako sa mám cítiť, keď si ma vôbec nevážiš? Mám ti podpísať papier, že od teba nič nechcem? Toto odo mňa chceš? Dobre, poďme k notárovi a dáme mu to spísať.

TROTTOVÁ Pod'ku mne, prosím. Objím ma.

WAGNER Nie. Ja tu nebudem za podvodníka.

TROTTOVÁ Ty naozaj chceš byť so mnou len kvôli mne?

WAGNER *(Až teraz si všimne rakvu.)* To čo je?

TROTTOVÁ Rakva. Gróf ju sem nechal dovliecť. Od nových úradov dostal príkaz odstrániť tú cisárovu bustu. Rozhodol sa, že ju dá pochovať na cintoríne so všetkými ceremóniami a...

(Trottová zrazu sama pobozká Wagnera. Ten síce chvíľu robí drahoty, ale potom sa podvolí. Jemne ju položí na rakvu, v ktorej leží Trotta. Z rakvy sa ozve „Mama...“ Wagner a Trottová prestanú. Opäť sa ozve: „Mama...“ Trottová zo seba zhodí Wagnera, otvorí rakvu a pozerá sa do očí svojho syna. Ten sa na matku len mlčky pozerá.)

TROTTOVÁ Prečo nie si v Užhorode? Kto ťa bude živiť? Ja... Prečo by som sa ti mala ospravedlňovať! Čo je vlastne teba do toho? Ty si rob poriadky s tou svojou návrhárou. Toto nie je Viedeň, môj milý, celé mesto sa na nás smeje. Idem si ľahnúť, bolí ma z teba hlava.

(Trottová odíde. Pauza. Wagner si upravuje šaty, začesáva rozstrapatené pramene vlasov.)

TROTTA Povedz mi pravdu, lebo ťa zabijem. Miluješ ju alebo ti ide len o dom?

WAGNER Len o dom. Ale hádam sa nepohádam preto, že ja a tvoja mama...

TROTTA Musím zobrať Evu odtiaľto preč. Do Ameriky. Koľko máš peňazí?

WAGNER Myslíš v hotovosti?

TROTTA Povedzme v hotovosti.

WAGNER Ani halier.

TROTTA A v akciách?

WAGNER V akciách? Ak mám pravdu povedať, asi toľko ako v hotovosti.

TROTTA Máš akcie aspoň v tom berlínskom žrebčinci?

WAGNER Pravdu? V berlínskej zoo žiaden žrebčinec nie je.

TROTTA *(Chytí ho pod krkom.)* Ale ja budem mať dieťa! Počuješ? Z čoho budem žiť?!

WAGNER Ty si strašný nervák, Trotta. Horšieho pesimistu ako ty som v živote nestretol. Všetko sa nakoniec na dobré obráti. Ako vtedy pred veľkou vojnou... Pamätáš, ako som odišiel týmito dverami utopiť sa v močiari. Tiež som si vtedy myslel, že je všetko stratené. A o tri dni som sa vrátil a vyplatil všetky dlhy! Pamätáš sa?

TROTTA A čo? Máš ešte jednu tetu na umretie?

WAGNER Ja žiadnu tetu nemám. Ani teraz ani vtedy. *(Rozosmeje sa.)* Vieš, ako som prišiel k tým peniazom? Toto som ešte nikomu nerozprával, ale tebe to poviem. Aspoň vieš, ako ti verím. Vtedy večer som sa naozaj odišiel utopiť... Zavrel som oči a vydal sa naverímboha do močiara. Idem minútu, idem dve – a nič. Pod nohami mám stále pevnú zem. Idem desať minút, pätnásť... Ako Ježiš Kristus, keď šiel po vode. Keby som sa do toho močiara vydal za triezva, do minúty by ma to vtiahlo dnu. Ale vtedy som bol taký ožratý... a ožran má obrovské šťastie, vtedy som to spoznal. Alebo sa to s nami zahráva Boh? Skrátka, ja som tým močiarom prešiel až na druhú stranu – k Rusom. Zrazu predom mnou stáli dvaja kozáci. Odviedli ma k veliteľovi. A tam... Ešte som to nikomu nepovedal, hovorím to iba tebe, lebo ty ma pochopíš. Tam som im za 5000 rubľov povedal všetko.

TROTTA Čo si im povedal?

WAGNER Všetko. Kde sú rozmiestnené naše pluky, koľko máme guľometov, koľko diel, koľko cyklolistických jednotiek, koľko pechoty, koľko granátov, koľko munície, koľko záloh – všetko. Za 5000 rubľov. *(pauza)* Čo nič nehovoríš?

TROTTA Chod' preč.

WAGNER Ako to „preč“?

TROTTA Vypadni, ty sviňa a už sa sem nevracaj.

WAGNER Počkaj. Nemôžeš ma vyhodiť ako psa! Daj mi po papuli, keď chceš, zaslúžim si, ale vyhnať sa nedám!

(Trotta vstane a ide preč, ale Wagner ho chytí za rukách a nepustí.)

WAGNER Svätého teraz zo seba robíš?! A ty si lepší ako ja?! Ty si sa kurvil so židáčikovou ženou a on kvôli tebe zdochol aj s Tattenbachom!

TROTTA Kvôli tebe tisíc chlapov vletelo rovno pred guľomety! Všetci naši kamaráti! Kvôli tvojim skurveným kartám!

WAGNER Kvôli mne? Ja som vydal rozkaz na útok?! Ja som vyhlásil Rusku vojnu? Ja som požeňoval zbrane? A ostatní čo? Čo tvoj nebohý svokor? Čo Chojnický? Čo si myslíš, že mali spolu za kšefty? Ty naozaj veríš, že Rusom predávali zábavnú pyrotechniku? A čo Taitenberg? Tomu nič nepovieš?

TROTTA Čo s tým má spoločné Taitenberg?

WAGNER Nevieš, ako pán doktor donášal?

TROTTA Donášal našim.

WAGNER Nie našim. Na našich. A prinútili ho robiť aj iné veci za to, že prižmúri oči nad jeho chůtkami. Keď som bol vtedy pri Rusoch, zavreli ma na dva dni do takej malej izby na štábe. Vraj kým neoveria všetko, čo som im povedal. Tak som tam spal v tej izbičke a zrazu som sa zobudil. Počujem z vedľajšej izby známy hlas. Prejdem k dverám a cez kľúčovú dierku som tam nazrel. A koho nevidím, nášho doktora. A na ňom ruské knieža. Veľké ako medveď. A to ruské knieža nakladalo nášho doktora odzadu. Niečo také si ešte nevidel. Esterházy skučal od rozkoše ako mopslík. Ten Rus plakal od šťastia. Veľmi bol zamilovaný do Taitenberga. No a keď bolo po všetkom a oni tam ležali vedľa seba, Taitenberg sa toho ruského kniežaťa začal šikovne vypytovať... kde majú pluky, koľko majú guľometov, koľko diel, koľko munície... A tak ďalej... Ibaže to ruské knieža vôbec nebolo také zamilované, ako vyzeralo. Užil si s doktorom, s tou štetkou predajnou a potom mu narozprával somariny. A keď naši útočili podľa Taitenbergových informácií do tyla, vybehli rovno pred guľomety a padali ako zajace. Ale budem preto Taitenberga nenávidieť? Vyha-

dzujem ho zo svojho domu? Tú vojnu by sme prehrali so mnou alebo bez mňa, s Taitenbergom alebo bez neho. Kto ju mal vyhrať? Vojaci ako ty a ja? Čo rovno na koňa vyliezli z miestneho bordeľu a hlavy mali ešte plnú absintu? Všetko sa nakoniec spraví aj bez nás, Trotta.

OBRAZ 9

(Skorá jar v Chojnického salóne. Cez francúzske dvere vidieť v parku posledné kôpky snehu, na ktoré prší tichý, ale vytrvalý dážď. Rakva z predchádzajúceho obrazu je postavená na katafalgu. Je zavretá. Busta cisára Františka Jozefa kdesi zmizla. V salóne sedí ako kôpka nešťastia Trotta. Na rukách drží v perinke svojho syna. Po salóne chodí hore-dole nervózny Wagner.)

WAGNER Počúvaš ma vôbec?

TROTTA Odišla.

WAGNER Nepočúvaš! To je zbytočná námaha. Aspoň to decko mohla zobrať so sebou.

TROTTA Prečo? Čo by potom ostalo mne?

WAGNER Ale ved' my ideme do basy, nechápeš?! Čo bude s tým deckom?!

TROTTA Prečo ideme do basy?

WAGNER Kriste Pane... Ty si úplne mimo, tebe je škoda niečo vysvetľovať. Stokrát som ti to povedal! Vypísali sme niekoľko nekrytých zmienek a ten sudca bol na to dáky chúlolistivý. Čech... ved' ich poznáš.

TROTTA Ale ja tam nechcem ísť. Musím sa postarať o svojho syna.

WAGNER Na to sa sudca nepýta, či chceš alebo nie. Ideš a hotovo.

TROTTA A kto sa postará o malého?

WAGNER Ale ved' už polhodinu sa ťa pýtam to isté!

TROTTA Sám zomrie.

WAGNER (Konečne sa zastaví.) Čo to hovoríš?

TROTTA Bezo mňa zomrie.

WAGNER Netrep! Zase maľuješ čerta na stenu.

TROTTA Matka je chorá, o ňu samu sa treba postarať. Gróf je blázon. Prečo sme vlastne podpísali tie zmenky? Ja som nič nepodpisoval. Aspoň si nepamätám. To si ich ty podpísal, však?

WAGNER Zase máš tie svoje nálady? Mohli sme zarobiť milión – teraz sme mohli byť niekde na jachte, keby ten sudca nebol taký úzkoprsý. No nič, stáva sa. Neboj, nejako už bude. Chlapec pôjde do sirotinca, aspoň sa otuží. My dvaja si rok – dva posedíme... Ale čo je to päť rokov v base? Po siedmich nás aj tak pustia za dobré správanie. Teraz tam nie je až tak zle ako predtým. Jesť ti dajú, teplo tam je – ako v hoteli. Aspoň budeme mať čas premyslieť si, čo podnikneme potom. Mám plány s predajom sladu. O desať rokov bude svet celkom iný, lepší. A o dvadsať rokov – to ti bude hotový raj na zemi. Hlavne netreba strácať optimizmus, rozumieš? Žiť treba! *(Bodro udrie Trottu po chrbte. Vchádza Lajčiak s kvetmi, ktoré začne rozmiestňovať okolo katafalgu. Lajčiakovi)* Mám za sebou dlhú noc, môžem sa na chvíľu natiahnuť v hosťovskej izbe? Nerád by som šiel do basy nevyspatý.

LAJČIAK Nech sa páči, druhé dvere vpravo.

WAGNER Ked' príde žandár, zobuď ma. A hlavu hore! Usmievaj sa.

(Wagner odchádza do útrobu domu. Lajčiak aranžuje kvety.)

LAJČIAK Pýtal som sa v dedine na dojku. Dnes by mala prísť.

TROTTA Prosím?

LAJČIAK Dojku... Pre dieťa. Dieťa potrebuje mlieko.

TROTTA Aké mlieko?

LAJČIAK *(Prisadne si k Trottovi.)* Už viete, čo s ním bude? Keby som bol mladší, nechal by som si ho, ale už sa na to necítim. Môžem sa opýtať doktora Taitenberga. Vzhľadom na jeho rodinné pomery by sa možno potešil, keby jeho žena prišla k potomkovi takýmto spôsobom. Ak by vám to teda neprekážalo...

TROTTA Nie. Ďakujem.

(Lajčiak pokračuje v prípravách.)

TROTTA Lajčiak, prečo ste sa sem vlastne vrátili?

LAJČIAK To je... škoda reči.

TROTTA Viem. Ale zaujíma ma to. Nespravíte odsúdenému láskavosť?

LAJČIAK Naozaj to chcete počuť? Tam u nás bol istý Benkyo János, notár. Chodil som k nemu ako

učiteľ' vybavovať rôzne veci, ale v živote som ho nepočul rozprávať po slovensky. Keď ma vyhodili zo školy, nepovedal ani slovo. No a po prevratoch, keď som sa vrátil, ukázalo sa, že to vlastne nebol Benkyo János, ako sme si dovtedy mysleli, ale Ján Benko, roduverný Slovák a vlastenec. Dali nás spolu na úrad – mňa akože za zásluhy, jeho ako odborníka, ktorý sa vyzná vo veci. Ibaže potom sem vtrhli tí maďarskí bolševici a ten Benko vám voľakde zmizol. Dva dni ho nebolo. Po dvoch dňoch prišli legionári a četníci a tých Maďarov vyhnali. Vrátil som sa na úrad, Benka stále nikde. Idem do pivnice, už ani neviem, po čo. Vojdem dnu a tam príšerný smrad – to si neviete predstaviť. Otvorím starú truhlu na spisy a v nej – Benkyo János. Ležal tam celé tri dni. Báľ sa, že sa vracia Uhorsko a že ho ako zradcu obesia. A celé tie tri dni špinil pod seba. Doniesol som mu lavór a čisté gate a viac som o tom nehovoril. Ibaže on nezabudol na to, ako som ho videl v tej truhle pošpineného od strachu. A vždy, keď ma stretol, videl som, ako ho to žerie. Nebol nahnevaný na svoje zbabelstvo. On nenávidel mňa, lebo som bol svedkom jeho zbabelstva. No a tak mi postupne urobil zo života peklo. Najskôr ma začal šikanovať, poukazovať na chyby... on bol celý život úradník, ja som buď sedel alebo sa skrýval, čo som ja vedel o úrade? Ľahko mu bolo prichytiť ma pri chybe. Potom začal proti mne štváť ľudí. A tí naši Slováci... No čo už s nimi... Ja som bol pre nich čudák a trestanec, on pán podžupan, ktorý im pomôže vybaviť na úrade veci. Hneď mali jasno, kto z nás dvoch je lepší Slovák. Tak som si zasa zobral svojich päť slivák a...

(Od vchodu sa ozve zvonec. Lajčiak odíde otvoriť. O chvíľu sa vracia so strážmajstrom Slámom. Sláma je o niekoľko rokov starší a namiesto rakúsko-uhorskej policajnej uniformy má novú – československú.)

LAJČIAK To je, bohužiaľ, pre vás, pán Trotta. *(odíde.)*

SLÁMA *(so širokým úsmevom)* Trotta! Pamätáte sa ešte na mňa? To pozeráte, čo? Ja som tiež pozeral. Ráno som dostal od kapitána zatykač, hovorí mi: vybavte to, Sláma. Pozriem na meno a koho tam nevidím! Starý známy! To je náhoda!

Poviem vám, je to zvláštny pocit, keď zatýkate, dalo by sa povedať, rodinného priateľa.

TROTTA Vy ste si po mňa prišli až sem?

SLÁMA Ale čo to vravíte, pán Trotta? Je to úplná náhoda. Prevelili ma sem. Treba tu našich četníkov, verných novej republike. Najprv som váhal. Tam u nás som si predsa len zvykol. Ale najviac ma trápilo, že tam budem musieť nechať ju. Som tak ďaleko od jej hrobu... od ICH hrobu. To je vaše dieťa?

TROTTA Áno.

SLÁMA A vaša pani?

TROTTA Odišla...

SLÁMA Úprimnú sústrasť.

TROTTA... do Hollywoodu.

SLÁMA Čert ako diabol. Viem, ako sa cítite, tiež som si tým prešiel. Ale vám to nemusím hovoriť. Môžem si ho zobrať na ruky? *(Trotta mu podá dieťa.)* Podobá sa na svojho bračeka. Aj on mal takúto bradičku.

TROTTA Vy mi ho chcete zobrať?

SLÁMA Ale čo to hovoríte, pán Trotta? Nevyzeráte dobre. Je vám niečo?

(Do salónu vojde Lajčiak, ktorý pred sebou tlačí na vozíku Chojnického. Chojnický je v smútočnom.)

SLÁMA Dobrý deň, pán Chojnický! *(Chojnický ho vôbec nevníma, prejde k francúzskym dverám a doširoka ich otvorí. Sláma Lajčiakovi.)* On už nepočuje?

LAJČIAK Počuje. Ale len to, čo chce.

CHOJNICKÝ *(vstane z vozíka a zavolá smerom k altánku)* Tak poďme, panstvo, obrad sa začína. *(Od altánku v parku prichádzajú v rakúskych uniformách doktor Démant, Esterházy, Tattenbach, v elegantnom predvojnovom civile aj Knopfmacher a starý pán Trotta. Všetci majú na rukávoch čierne stuhý Lajčiak a Sláma ich nevnímajú, Trotta však áno.)*

TROTTA Otec!

SLÁMA Je vám niečo, pán Trotta?

LAJČIAK *(diskrétno Slámovi)* V posledných dňoch začal hovoriť z cesty. Bojím sa, že...

STARÝ TROTTA *(Trottovi)* Konečne sa ti uráčiło zobrať starého otca na vedomie. Za celý čas, čo

tu chodím, si ma nepozdravil, nepodal si mi ruku, neukázal mi vnuka...

CHOJNICKÝ Podme páni, musíme odprevadiť jeho veličnosť na poslednej ceste.
(*Otvorí rakvu. V rakve je uložená busta cisára Františka Jozefa I.*)

ESTERHÁZY Vidíte. Predtým ste boli cynik, ale dnes je vám za tými časmi smutno.

STARÝ TROTTA Celý život som slúžil monarchii ako dobrý rakúsky úradník a môj vnuk je teraz Čechoslovák. Ale môj otec bol od Jadranu a matka, tuším, Chorvátko.

CHOJNICKÝ Kedysi sme boli všetci Rakúšania. Rakúšania v Prahe, Rakúšania v Sarajeve, Rakúšania v Haliči... teraz sú tu zrazu Česi, Slovinci, Rusíni... Nemám rád túto novú dobu...

KNOPFMACHER Nebud'te smiešny. Rakúšania hovoria tým istým jazykom ako Nemci, a predsa chcú byť Rakúšanmi a nie Nemcami vo Viedni, Nemcami v Salzburgu, Nemcami v Berlíne... Ak považujete za celkom prirodzené pokladať samých seba za Rakúšanov, hoci sám dobrý Pán Boh vie, kto to vlastne je ten Rakúšan, prečo ste to isté právo upierali Čechom, Slovincom a ďalším? To kvôli vám sa rozpadla monarchia.

CHOJNICKÝ Nehádajme sa. Už je čas.
(*Chojnický zavrie rakvu, Démant ju zatĺka kladivom.*)

TROTTA Nepozriete sa ani na vnuka, otec?

STARÝ TROTTA Niekedy sa na to dieťa pozerám, keď spí. Jeho tvár mi v spánku pripadá úplne cudzia. Vidím, že je to cudzí človek z doby, ktorá ešte len príde. Je ešte malý, ale napriek tomu je v tej tvári, keď spí, veľa krutosti. Akoby to bola krutosť jeho doby, ktorá sa naňho vznáša počas spánku. Nerád by som sa tej doby dožil.

(*Vojde zvonku pani Trottová. Očividne ostarela, musí sa podopierať paličkou.*)

SLÁMA Dobrý deň, pani Trottová. Pamätáte sa na mňa ešte?

TROTTOVÁ (*synovi*) Kde je Wagner?

TROTTA V hosťovskej. Spí.

(*Trottová ide k dverám.*)

TROTTA Chceš sa s ním rozlúčiť?

TROTTOVÁ Načo? (*Ochádza.*)

SLÁMA Môžete ho rovno zobudiť a poslať, pani Trottová. Je čas. (*Trotta vstáva aj s dieťaťom.*) Dieťa tu, žiaľ, musíte nechať. (*Berie mu ho.*) Alebo viete čo? Čo keby som si ho vzal k sebe ja? Mám domácu, tá sa oň postará. Ved' sme skoro rodina, nie? Je to vlastne brat môjho syna. Čo poviete?

(*Do salóna vchádza Wagner, okolo krku má šatku. Sláma na neho nereaguje. Zato Trotta, Chojnický a celá stará garda sa s ním víta.*)

CHOJNICKÝ Wagner? Tak už ste tu?

SLÁMA (*Trottovi*) S kým sa to rozpráva?

TROTTA S Wagnerom predsa.

WAGNER (*Knopfmacherovi*) Vy mi ešte stále nepožičiate, pán Knopfmacher?

DÉMANT (*Smeje sa.*) Zasa po uši v dlhoch?

WAGNER (*mávnne rukou*) Áaaaaaleee... To už je vybavené.

(*Z domu sa ozve hysterický výkrik pani Trottovej. Lajčiak aj Sláma bežia za ňou do útrov domu.*)

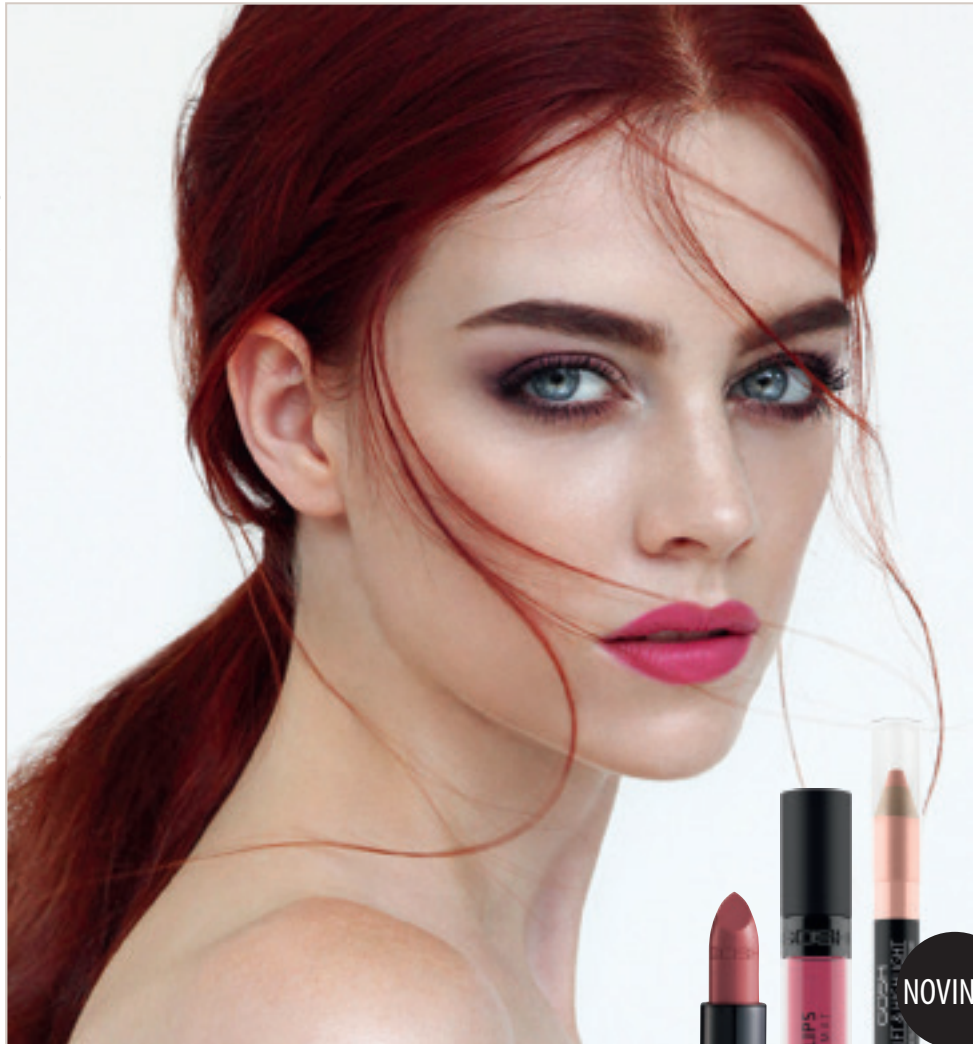
TROTTA (*Wagnerovi*) Ty sa ma tu nechal samého?

WAGNER Nepozeraj sa tak na mňa. Žiť sa musí. Trochu si posedíš aj za mňa a o desať, dvadsať rokov ťa pustia. To už bude svet iný, lepší a krajší.
(*Znejú zvuky Radeckého pochodu. Esterházy, Tattenbach, Chojnický, Starý Trotta, Knopfmacher a Démant zodvihnú rakvu s cisárovou bustou a veľmi obradne ju do tónov hudby vynášajú von. Tma.*)

KONIEC

VELVET TOUCH LIPSTICK MATT

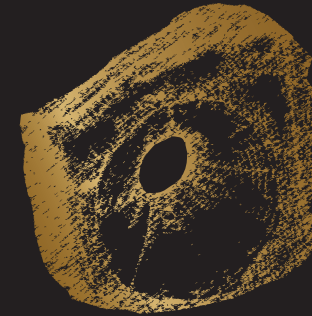
- Klasický rúž s matným efektom
- Zloženie bez parabénov

LIQUID MATTE LIPS

- Tekutý matný rúž
- Dlhá trvácnosť
- Zloženie bez parabénov

LIFT & HIGHLIGHT

- Multifunkčné líčidlo
- Zvýrazňuje, tvaruje & definuje
- Bez parfumácie & parabénov

ELESKO

PARTNER UMENIA

Kvalitné víno
je ako umenie,
zážitok ostane
v nás

NOVÉ 7-MIESTNE SUV PEUGEOT 5008

VSTÚPTE DO NOVEJ DIMENZIE

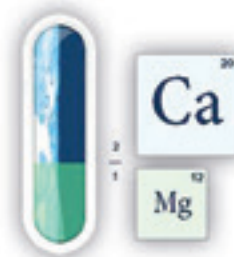
NOVÝ PEUGEOT i-COCKPIT®
GRIP CONTROL NOVEJ GENERÁCIE
VARIABILNÝ A PRIESTRANNÝ INTERIÉR
BATOŽINOVÝ PRIESTOR AŽ DO 2 150 L

PEUGEOT

Pred 7000 rokmi v čase nedotknutej prírody vznikla Jana. Skrytá v hĺbke 800 metrov, ochraňuje prvotné hodnoty života.

www.jana.sk

UMENIE SI VIEME VYCHUTNAŤ

PARTNER PREMIÉR
SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO DIVADLA

NA ZDRAVIE, DIVADLO!

DIVADELNÁ INSCENÁCIA **PROJEKT 1918** VZNIKLA AJ VĎAKA
PODPORE PARTNEROV SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO DIVADLA.

ĎAKUJEME!

Generálny partner

Generálny mediálny partner

Partneri

Partneri premiér

Oficiálna minerálna voda SND

Mediálni partneri

Mediálni partneri SND

Bulletin Vydalo Slovenské národné divadlo, 2018.

Zostavil

Daniel Majling

Zodpovedný redaktor

Zuzana Barysz

Jazyková úprava

Zuzana Konečná

Dizajn

Barbora Šajgalíková

Fotografia vizuálu

Jakub Gulyás

Fotografie zo skúšky

Collavino

Grafická úprava

Juraj Dolejší

Tlač

Róbert Jurových – NIKARA

Cena

4 €

Vedenie Slovenského národného divadla upozorňuje, že kvôli ochrane autorských práv je bez výnimky zakázané fotografovať a nahrávať počas predstavenia, pred ním a po ňom. Zároveň žiadame ctených návštevníkov, aby si vyplli mobilné telefóny. Ďakujeme za porozumenie.